

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები

რედაქტორი
აკადემიკოსი როინ მეტრეველი

ნეკერი
2000

არსებული (გამოქვეყნებული) დოკუმენტების და ლიგერატურის გათვალისწინებით წიგნში მოცემულია ქართლის, სრულიად საქართველოს, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთი) კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური რიგი და მათი მოღვაწეობის ამსახველი მასალა.

© გამომცემლობა „ნეკერი“, 2000

ISBN 99928-58-20-6

წინათქმა

საქართველოს ეკლესიის მამამთავართა გამართული ქრონოლოგიური სიის დადგენა დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. დღეისათვის ქართლის კათოლიკოსთა რამდენიმე ნუსხა გაგვაჩნია. მათგან უძველესია “მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ქრონიკაში დაცული სია დაწყებული მცხეთის პირველი ეპისკოპოსით იოანეთი და დამთავრებული ქართლის კათოლიკოს არსენით (X ს-ის 50–80-იანი წლები). ქართლის ეპისკოპოს-კათოლიკოსთა და საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა შესახებ ცნობები გვხვდება „ქართლის ცხოვრების“ თითქმის ყველა თხზულებაში, აგრეთვე, ე.წ. შიომღვიმის 1172 წლის ხელნაწერში (ცნობილია 1270 წლის პირი) და ნიკორწმინდის XVI ს-ის ხელნაწერის მეფეთა და კათოლიკოსთა მოსახსენებელში. ამას ემატება სომეხი ისტორიკოსის მხითარ აირივანეცის „ქრონოგრაფიულ ისტორიაში“ არსებული ნუსხა ქართლის კათოლიკოსებისა IV ს-ის 20-იანი წლებიდან ვიდრე VII ს-ის 30–40-იან წლებამდე.

არც ერთი ეს ნუსხა არ ეთანხმება ერთმანეთს არც შემადგენლობით და არც ქრონოლოგიურად, ამიტომ მათ სიმუსტესა და სისრულეზე ზედმეტია საუბარი; საჭიროა დიდი სიფრთხილე და განსაკუთრებული კრიტიკული მიდგომა, შეჯერება სხვა საისტორიო წყაროების მონაცემებთან და ა.შ. ამ შემთხვევაშიც კი საქართველოს ეკლესიის მამამთავართა ზუსტი, თანმიმდევრული ნუსხის მოცემა მეტად ჭირს. რთულია, როგორც აღრეული ხანის ეპისკოპოსთა და კათოლიკოსთა, ასევე გვიანი ხანის კათოლიკოს-პატრიარქთა ზეობის ქრონოლოგიის დადგენა, მათი მოღვაწეობის დეტალების გადმოცემა. მაგ., „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ნუსხაში დასახელებულ ზოგიერთ კათოლიკოსს არ იცნობს „ქართლის ცხოვრება“ და პირიქით. არც „მოქცევაჲ“-ს ქრონიკა და არც ჯუანშერი ან „ქართლის ცხოვრების“ რომელიმე სხვა ავტორი არ ასახელებს კათოლიკოსებს გაბრიელს (VI ს. დასაწყისი) და კირიონს (VII ს. დასაწყისი), მაშინ როდესაც ამ მღვდელმთავრების არსებობა და მათი აქტიური საეკლესიო-

საღვთისმეტყველო მოღვაწეობა დასტურდება სომხური წყაროებით. ევსტათის სახელის მქონე კათოლიკოს-პაგრიარქის არსებობა დადასტურებულია მხოლოდ ნიკორწმინდის ხელნაწერში. იგივე ხელნაწერი მოიხსენიებს „მატიანე ქართლისა“-ში დასახელებულ კათოლიკოს-პაგრიარქებს გიორგი III გაოელსა და გაბრიელ III საფარელს, რომელთა მოღვაწეობა სხვა წყაროებითაც დასტურდება, მაგრამ არ იხსენიებიან შიომღვიმის ხელნაწერში. არც ერთ არსებულ სიაში არ გვხვდება საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქ მიქელის სახელი, რომელიც მოღვაწეობდა XII ს. 40-იანი წლების დასაწყისში, მაშინ როდესაც მისი პაგრიარქობა დადასტურებულია 1241 წლის ერთ-ერთი საბუთით და სხვ. ასეთი მაგალითების დასახელება მრავლად შეიძლება, მაგრამ მოყვანილიც საკმარისია იმის ნათელსაყოფად თუ რა წინააღმდეგობებს აწყდება საქართველოს კათოლიკოსთა ბუსტი სიის დადგენა.

საქართველოს კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენა სცადა არა ერთმა თჳთრმბ-ქართველმა ისტორიკოსმა. პირველი ასეთი ცდა ეკუთვნის XVIII ს-ის მეორე ნახევარში მოღვაწე დავით მესხიშვილს (დავით რექტორს), რომლის სიას შემდეგში იყენებდნენ და აზუსტებდნენ პლატონ იოსელიანი, თედო ჟორდანი, პოლიექტოს კარბელაშვილი, მიქელ თამარაშვილი. გარკვეული წვლილი კათოლიკოსთა გეობის ქრონოლოგიის დადგენაში მიუძღვით ექ. თაყაიშვილს, ივ. ჯავახიშვილს და კ. კეკელიძეს, თუმცა ეს პრობლემა არ გამხდარა მათი სპეციალური კვლევის საგანი. XIII ს-ის საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენას მიუძღვნა ს. კაკაბაძისა და ნ. შოშიაშვილის სპეციალური გამოკვლევები. იგივე საკითხს შეეხო ნ. ბერძენიშვილი. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ბ. ლომინაძის დამსახურება როგორც სრულიად, ისე დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქთა რიგისა და მათი გეობის წლების დადგენაში.

სწორედ ბ. ლომინაძის მიერ მოცემულ ქრონოლოგიურ რიგსა და საქართველოს ეკლესიის კალენდრებში არსებულ სიაზე დაყრდნობით არის მოცემული სრულიად საქართველოს, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქთა რიგი და ქრონოლოგია (რიგ შემთხვევაში ქრონოლოგია შეცვლილი და დაზუსტებულია, მაგრამ მცირედი გამოწვევის გარდა ყველა მამამთავრის გეობის წელი, მაინც დაახლოებით არის მოცემული). ასევე აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ეკლესიის

კალენდრებში მოცემულ სიაში შეგანილია რამდენიმე მღვდელმთავარი (ეპისკოპოსი მოსე, ეპისკოპოსი იერემია, კათოლიკოსი მიქელ II, კათოლიკოსი ექვთიმე I, კათოლიკოს-პატრიარქი ექვთიმე II, კათოლიკოს-პატრიარქი შიო I), რომელთა შესახებ დოკუმენტური მასალა არ აღმოჩნდა, ისევე როგორც პატრიარქებზე: ეესგათიმე, ნიკოლოზ II-ზე და ნიკოლოზ VI-ზე, მაგრამ მაინც საჭიროდ ჩაითვალა მათი აღნიშვნა (დასახელებული მღვდელმთავრები გექსტში აღნიშნული არიან ეარსკვლავით). აქვე უნდა ხაზი გაესვას, რომ წყაროებზე დაყრდნობით წინამდებარე ნაშრომში შეგანილია დავითის სახელის მქონე კიდევ ერთი კათოლიკოსი, და, ამდენად ქრონოლოგიურ სიაში კათოლიკოს-პატრიარქი დავით V (დედარიანი) 1972-1977 წწ. წარმოდგენილია დავით VI-ედ.

იგივე შეიძლება ითქვას აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური სიის შესახებაც. ცნობათა სიმწირის გამო განსაკუთრებით ჭირს აღრეულ პერიოდში ანუ IX–XV სს-ში მოღვაწე კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური სიის დადგენა, რადგანაც ამ პერიოდის საბუთებში აფხაზეთის (დას. საქართველოს) კათოლიკოსები სახელის გარეშე იხსენიებიან, გარდა ამისა, საბუთები სხვა რაიმე პირდაპირ ცნობას მათ შესახებ არ გვაწვდიან. მაგალითად, „ახალციხური გყაყის სახარების“ მინაწერებში რამდენჯერმე მოხსენიებულია სვიმეონ აფხაზეთის კათოლიკოსი, როგორც ამ სახარების „მომგებელის“ ვინმე გიორგის აღმზრდელი. მართალია, აღნიშნულ სახარებას პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით თ. ჟორდანიას XI ს-ის დამლევით ან XII ს-ის დასაწყისით ათარილებს და აქედან გამომდინარე მის მინაწერებში მოხსენიებულ ისტორიულ პირებს ამავე პერიოდის მოღვაწეებად მიიჩნევს, მაგრამ ნ. ბერძენიშვილი ეჭვ ქვეშ აყენებს ასეთ დათარილებას და აღნიშნავს, რომ დათარილება მეტ საფუძვლიანობას მოითხოვს. მიუხედავად ამისა, კათოლიკოსი სვიმეონი ქრონოლოგიურ სიაში მაინცაა შეყვანილი თ. ჟორდანიასეული დათარილებების საფუძველზე.

აფხაზეთის (დას. საქართველოს) კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური სიის დადგენას პირველად შეეცადა მ. ბროსე, რომელმაც აღნიშნულ საკითხს მიუძღვნა სპეციალური გამოკვლევა ფრანგულ ენაზე „ქრონოლოგიური ნარკვევი აფხაზეთის კათოლიკოსთა შესახებ“, შემდეგ კი თ. ჟორდანიამ და პ. კარბელაშვილმა თავიანთ ნაშრომებში კათოლიკოსთა ქრონოლოგიურ სიასთან ერთად მცირე ანოტაციებიც წარმოადგინეს. აღნიშნულ კა-

თოლიკოსთა ქრონოლოგიური სია მათ შესახებ არსებულ ზოგიერ დოკუმენტურ მასალასთან ერთად გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა. XVII–XVIII სს. აუხაზეთის (დას. საქართველოს) კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური სია დაადგინა ბ. ლომინაძემ. აღნიშნულ კათოლიკოსთა მოღვაწეობის შესახებ ცალკეული საკითხები შეისწავლეს ს. კაკაბაძემ, ნ. ბერძენიშვილმა და სხვ.

ჩატარებულმა მუშაობამ აჩვენა, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური რიგის საბოლოო დაზუსტება-გამართვა შემდგომ კვლევას საჭიროებს. იმედია წიგნის მეორე გამოცემისას არსებული ხარვეზები შეესებული იქნება. წიგნის ავტორები მკითხველის მიერ გამოთქმულ სურვილს თუ შენიშვნას სიამოვნებით მიიღებენ და გაითვალისწინებენ შემდგომი მუშაობისას.

ავტორები

ს ა რ ჩ ე ვ ი

თავი I – ქართლის (მცხეთის) ეპისკოპოსები და კათო-
ლიკოსები (ეპისკოპოს იოანე დან კათოლიკოს
არსენ II-ის ჩათვლით) – ისტორიის შეყნიერებათა კან-
დიდაგი ზაზა აბაშიძე (სტაგია კათოლიკოს კირიონ I-ზე
ეკუთენის პროფესორ ზაზა ალექსიძეს)..... 10

თავი II – ერთიანი საქართველოს კათოლიკოს-პაგრი-
არქები (კათოლიკოს-იოანე IV-დან კათოლიკოს
დავით V-ის ჩათვლით) – ისტორიის შეყნიერებათა კან-
დიდაგი ზაზა აბაშიძე42

თავი III – საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქები
ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ (კათოლიკოს-
პაგრიარქ ნიკოლოზ V-დან კათოლიკოს-
პაგრიარქ ანგონ II-ის ჩათვლით) – ისტორიის შეყ-
ნიერებათა კანდიდაგი ეკა კაჭარავა (სტაგები ანგონ
I, იოსები, ანგონ II ეკუთენის შეყნიერ-თანამშრომელს
ქეთევან ნადირაძეს).....79

თავი IV – აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კა-
თოლიკოსები და კათოლიკოს-პაგრიარქები –
შეყნიერ თანამშრომელი თამარ ქორიძე 134

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქები
ავგოკეფალიის აღდგენიდან (1917 წ.) -
დღემდე – შეყნიერ თანამშრომელი ქეთევან ნა-
დირაძე..... 173

თავი I

ქართლის (მცხეთის) ეპისკოპოსები და კათოლიკოსები

იონანე I

ქართლის ეკლესიის პირველი მამამთავარი. მცხეთის ეპისკოპოსი დაახლ. IV ს-ის 20-60-იან წწ. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და ლეონტი მროველის მიხედვით მას შემდეგ, რაც მეფე მირიანი ქრისტიანობაზე მოიქცა და აშენდა პირველი ეკლესია, იმპერატორ კონსტანტინესთან გაემგზავრა ელჩობა, რომელიც ითხოვდა სამღვდელოების გამოგზავნას ქართლში. იმპერატორმა კონსტანტინემ „წარმოგზავნა მღვდელი ჭეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოსად, და მის თანა მღვდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი“. ქართლში ჩამოსული სასულიერო პირები ნათლავენ მეფის ოჯახს, ქართლის წარჩინებულებს და ხალხს: „ეპისკოპოსმან შეამზადა ადგილი ერთი, მიწურვით კიდისა კარსა მოგუეთისასა, სადა ყოფილ იყო სახლი ელიოზ მღვდელისა, და მუნ ნათელს-სცემდა წარჩინებულთა თუთოსა. და ეწოდა ადგილსა მას მთავართა სანათლო“. ლეონტი მროველით მეფე მირიანმა ეპისკოპოსი იოანე წარავლინა „წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა, რომელი მას ოდენ ჟამსა გამოეჩინა ღმრთისმოყუარესა ელენე დედოფალსა... ვითარ მიიწივნეს წინაშე კოსტანტინე კეისრისა, სიხარულით მოანიჭა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერკნი დამსჭუალულ იყვნეს უფლისანი და სამსჭუალნი კელთანი“. გარდა ამისა, იმპერატორმა კონსტანტინემ ქართლში „წარმოგზავნა მღვდელნი და ხურონი ფრიად მრავალნი... და მოსცა განძი დიდ ძალი ეპისკოპოსსა იოვანეს და უბრძანა: „სადაც ჯერ იჩინო ადგილთა ქართლისათა, აღაშენენ ეკლესიანი სახელსა ზედა ჩემსა; და ნიჭი ესე დაამკჳდრენ ქალაქთა ქართლისათა“. ქართლში დაბრუნებულმა იოანე ეპისკოპოსმა ერუშეთს დატოვა „ხურონი განძი და სამსჭუალნი“, წუნდას „ხურონი და განძი“ და შემდეგ მოვიდა მანგლისს, და იწყო ეკლესიასა შენება;

და დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი“. წმიდა ნინოსთან ერთად ეპისკოპოსი იოანე მივიდა მთიულეთს, რათა მოექცია მთის მოსახლეობა. ეპისკოპოსმა იოანემ აზიარა გარდაცვალების წინ წმიდა მოციქულთა სწორი ნინო, რომელმაც იოანეს „დაჰვედრა იაკობ მღვდელი: რაჲთა შემდგომად შენსა მან დაიპყრას საყდარი“. ეპისკოპოსი იოანე „მოქცევაჲ“-ს თანახმად გარდაიცვალა უკვე მეფე ბაკურის დროს. „დაჲდა მეფედ ბაკურ, ძე რევისი. და მოკვდა იოვანე ეპისკოპოსი და დაჲდა იაკობ...“

წყარო: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ი ა კ ო ბ ი

ქართლის ეკლესიის მეორე მამამთავარი. მცხეთის სა-ეპისკოპოსო საყდარი ეპყრა იოანეს შემდეგ დაახლ. IV ს. 60-70-იან წწ. ეს ის იაკობ მღვდელია, რომელიც ეპისკოპოს იოანესთან ერთად გამოგზავნა ქართლში იმპერატორმა კონსტანტინემ და რომლის ეპისკოპოსად კურთხევა იოანეს შემდეგ მოხდა წმიდა ნინოს თხოვნით. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით წმ. ნინომ ეპისკოპოს იოანეს „დაჰვედრა იაკობ მღვდელი: რაჲთა შემდგომად შენსა მან დაიპყრას საყდარი“, ხოლო ლეონტი მროველის ცნობით, წმ. ნინომ მეფე მირიანს მიმართა ამ თხოვნით „შევედრა მეფესა იაკობ მღვდელი, რათა შემდგომად იოანესსა იგი იყოს ეპისკოპოსი“. „მოქცევაჲ“ გვაუწყებს, რომ მირიანის გარდაცვალების შემდეგ „დაჲდა მეფედ ბაკურ, ძე რევისი. და მოკვდა იოანე ეპისკოპოსი და დაჲდა იაკობ, მღვდელი იგი მუნითვე მოსრული“. ეპისკოპოს იაკობის დროს „იწყეს ქართველთა სუეგისა ცხოველისაგან ნაწილის გამოღებად და ქმნად ჯუარად, რამეთუ ღიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს, სადაცა იყვის ნაწილი სუეგისა ცხოველისა. და არა აყენებდა მირდაგ მეფე ნაწილისა გამოღებად, რამეთუ ეპისკოპოსმანცა ჭერშმარიტმან იაკობ ეგრეთ ჯერ იჩინა და თქვა: „მინიჭებულ არს უფლისაგან და ჯერ არს სუეგისა მის ღმრთივ-აღმართებულისა ქმნა სახედ ჯუარისა“. და განუფინა ყოველთა

ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუეგისა ცხოველისა“. ლეონტი მროველის მიხედვით, იაკობი გარდაიცვალა მირდაგის მეფობაში: „და მის-ზე მოკუდა იაკობ ეპისკოპოსი, და დაჯდა იობ სომეხი, ნერსე კათოლიკოსისა ღიაკონი“.

წყარო: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

იოზი

ქართლის ეკლესიის მესამე მამამთავარი. ეპისკოპოსად იყო დაახლ. IV ს. 70-90-იან წწ. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით, იოზი, რომელიც იყო სომხეთის კათოლიკოსის ღიაკონი, ეპისკოპოსად დაჯდა თრდაგის მეფობაში, ლეონტი მროველით, მირდაგ მეფის დროს. ეპისკოპოსად ჩანს ვარამ-ბაკურის დროსაც. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-თ ამ იოზის ზეობაში „მეფემან რუმსთ-ვისა რუმ გამოიღო და ეკლესიისა საფუძველი დადვა. და მის ზევე ნეკრესს კახეთისასა ეკლესიაჲ აღიშენა განსრულებით“.

წყარო: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ელია

ქართლის ეკლესიის მეოთხე მამამთავარი. დაახლ. IV ს-ის 90-იანი წლებიდან-V ს-ის დასაწყისამდე. მისი ეპისკოპოსობის დროს მეფობდა ბაკურ თრდაგის ძე და აშენდა ბოლნისის სიონი. „ქართლის ცხოვრებით“ ელია დაჯდა ეპისკოპოსად ვარამ-ბაქარის სიმამრის თრდაგის მეფობისას და გარდაიცვალა ფარსმან ვარამ-ბაქარის ძის დროს. იგივე წყაროს ცნობით, მის დროს აშენდა რუსთავისა და ნეკრესის ეკლესიები.

წყარო: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

სჰმონ I

ქართლის ეკლესიის მეხუთე მამამთავარი, დაახლ. V ს-ის დასაწყისი-20-იან წლები. ეპისკოპოსად იჯდა ფარსმანის დროს. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, სჰმონი ეპისკოპოსად აკურთხეს ფარსმან ვარაზ-ბაქარის მეფობისას. ფარსმანის შემდგომი მეფის მირდაგის დროს, რომელიც იყო კაცი „ურწუმუნო და უშიში ღმრთისა“ და „არა მსახურა ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა“ სპარსელნი „მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქართლი და განრყუნეს ეკლესიანი“, მირდაგი დააგყევეს და წაიყვანეს ბაღდადს, ხოლო მეფის სახლეულობა დარჩა „ხეცსა კახეთისასა, და სჰმონ ეპისკოპოსი მათ თანავე“.

წყარო: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მოსე*

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 20-იან წლებში.

იონა

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 20-იან წლებში. მეფე არჩილის დროს. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით, იონას ეპისკოპოსობის დროს „დაეცა ქუეშოდ ეკლესიაჲ და იონა მოიცვალა გარეუბნისა ეკლესიასა და სუეგი იგი ცხოველი თანა

წარმოიღო“. იგივე წყაროთი არჩილის მეფობის ქამს ოთხი ეპისკოპოსი გარდაიცვალა. „ქართლის ცხოვრება“ მიუთითებს იმ ეპისკოპოსების სახელებს, რომლებიც გარდაიცვალნენ არჩილის მეფობისას: იონა, გრიგოლი და ბასილი.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

იერემია*

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 20-იანი წლების ბოლოს.

ბრიპოლ I

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 20-30-იან წლებში. „ქართლის ცხოვრებით“ ეპისკოპოსად იჯდა მეფე არჩილის ღროს. მოხსენიებულია მხითარ აირივანეცის ქართლის ეპისკოპოსთა სიაში.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

მხითარ აირივანეცი, „ქრონოგრაფიული ისტორია“, ლ. დაელიანიძე-გაგიშვილის გამოც., თბ., 1990.

ბასილ I

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 30-იან წლებში, არჩილის მეფობაში.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

მხითარ აირივანეცი, „ქრონოგრაფიული ისტორია“, ლ. დაელიანიძე-გაგიშვილის გამოც., თბ., 1990.

ქართლის ეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 30-იანი წლების ბოლოს. ეპისკოპოსის კათედრა ეჭირა მეფე არჩილის დროს. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ასეთი სახელის მქონე მღვდელმთავარს არ ასახელებს, ის აღნიშნავს მხოლოდ, რომ მეფე „არჩილის ზე ოთხნი მთავარებისკოპოსნი გარდაიცვალნეს“. ჯუანშერის თანახმადაც, მეფე არჩილის დროს მცხეთას ეპისკოპოსობდა ოთხი მღვდელმთავარი. ჯუანშერი ასახელებს მათ: იონა, გრიგოლი, ბასილი და მობიდანნი. წარმოშობით სპარსელი მობიდანნი ჯუანშერის დახასიათებით იყო საეკლესიო წესთა „შემშლელი“ და „უსჯულო“, მაგრამ „ვერ უგრძნა არჩილ მეფემან და ძემან მისმან უსჯულოება მობიდანისი, არამედ ჰგონებდეს მორწმუნედ“, თავად მობიდანნი კი „ვერცა განაცხადებდა ქადაგებასა სჯულისა მისისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა, არამედ ფარულად წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისასა“. ჯუანშერი აღნიშნავს, რომ ყველა ეს წიგნი შემდეგში გაანადგურა „ჴეშმარიტმან ეპისკოპოსმან მიქაელ“. თავად მეფე არჩილი ჯუანშერის თხზულების მიხედვით იყო ღრმად მორწმუნე და ეკლესიისთვის დიდად მზრუნველი.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

იოველ I

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით, განაგებდა მცხეთის კათედრას ეახტანგ გორგასლის მეფობის დასაწყისში დაახლ. V ს-ის 40-იან წლებში.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ქართლის მთავარეპისკოპოსი დაახლ. V ს-ის 40-იანი წლების დასაწყისში მეფე მირდაგის დროს. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს თანახმად გლონოქორს საეკლესიოს გარდა საერო ძალაუფლებაც ჰქონდა: „ესე მთავარეპისკოპოსი ერისთვადცა იყო ბარამბოლ პიგიახშისაგან ქართლს და პერეთს“. „ქართლის ცხოვრება“ ასეთი სახელის მქონე მღვდელმთავარს არ ასახელებს.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, მაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მიქაელ I

ქართლის მთავარეპისკოპოსი V საუკუნის 50-იანი წლებიდან 60-იანი წლების ბოლომდე. ჯუანშერის მიხედვით ქართლის საეპისკოპოსო კათედრა დაიკავა ეპისკოპოს მობიდანის გარდაცვალების შემდეგ, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ თანახმად იოველის შემდეგ, იმ დროს, როდესაც „შეერია ქართლს წურილსა ერსა ცეცხლის-მსახურება“, რადგან „ბინქარან, ეპისკოპოსი ცეცხლის-მსახურთა, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თჳსსა“. ეს მიქაელი იყო „მღდელი ჭემშარიგი“ და „წინააღუდგა ბინქარან მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭემშარიგსა“. მიქაელმა ასევე დასწვა „წესთა შემშლელი“ ეპისკოპოსის მობიდანის წიგნები „ყოვლისა საცთურებისა“. ეპისკოპოსმა მიქაელმა მონაწილეობა მიიღო ვახტანგ გორგასლის აღმრდა-განათლების საქმეში: „...ვახტანგ იზარდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ეპისკოპოსისაგან ყოველსა მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა შეიყუარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა“.

მას შემდეგ, რაც ვახტანგ გორგასალმა გადაწყვიტა ქართლში კათოლიკოსად პეტრეს მოწვევა, მეფესა და ეპისკოპოს მიქაელს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა, რაც კონფლიქტში გადაიზარდა. ჯუანშერით „ვითარცა ცნა ეპისკოპოსმან, ვითარმედ წარავლინა მეფემან მოციქული მოყვანებად კათოლიკოსისა და ეპისკოპოსთა,

დაუმძიმდა მას ზედა. და იწყო რეცა ამბობებდალ და მიზეზობად, და მიუეღინა მეფესა და რქუა, ვითარმელ: „შენ დაგიგებია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ ... და კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი“. კონფლიქტის მოსაგვარებლად ვახტანგი თვით ეახლა მღვდელმთავარს და როდესაც სცადა „შეემთხვა ფერკთა ეპისკოპოსისათა“ ამ უკანასკნელმა ფეხი „მიათხვა პირსა მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი მისი“. ვახტანგმა იუდას შეადარა მიქაელი და „ვეცხლის მოყუარე“ უწოდა მას: „მაშინ გამოჩნდა ცხადად, რაემს გესმა უმთავრესისა შენისა ქართლად მოყვანება, და ალეგზენ შურიტა · ბოროტად, ვითარცა იუდა პეტრესიტა... ვეცხლის მოყუარე ხარ შენ, რამეთუ შენცა მეგუადრუცე ხარ ქრისტესი. აწ მიგაელნინო შენ პატრიაქისა კონსტანტინეპოლელ და, ვითარცა ჯერ იყოს, განგიკითხოს“. კონსტანტინეპოლში გაგზავნილი მიქაელი „ექსორია ყვეს“ მღვიძარეთა მონასტერში, ხოლო ქართლში ვახტანგის თხოვნის გათვალისწინებით წარმოაგვლინეს ანგიოქიელი პატრიარქის მიერ კათოლიკოსად ნაკურთხი პეტრე.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ბევრად უფრო მოკლედ და განსხვავებული სახით წარმოგვიდგენს მიქაელის ეპისკოპოსობას. ამ წყაროს ცნობით, მიქაელის წინამორბედი იოველია და არა მობიდან (ამ უკანასკნელის სახელის მქონე ეპისკოპოსს „მოქცევაჲ“ საერთოდ არ იცნობს), მიქაელი კი ეპისკოპოსი ხდება ვახტანგის სპარსეთში ყოფნის დროს: „... მეფობდა დიდი ვახტანგ გორგასარი, და მთავარეპისკოპოსი იყო იოველ. მაშინ წარიყვანეს ვახტანგ სპარსთა. და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოიქცა, და მთავარეპისკოპოსი იყო მიქაელი. და მან მიათხვა ფერკი პირსა მეფისასა ვახტანგს. ხოლო მეფემან წარაგვლინა მოციქულნი საბერძნეთა და ითხოვა მეფისაგან და პატრეაქისაგან კათალიკოზი“.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ქართლის პირველი კათოლიკოსი დაახლ. V საუკუნის 60-იანი წლებიდან. ჯუანშერის თანახმად, ვახტანგ გორგასალმა „პეტრე მღვდელი, მოწაფეთაგან გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისათა“ და მასთან ერთად მონაზონი სამოელი გაიყნო და დაიახლოვა ბიზანტიაში ლაშქრობის დროს. ვახტანგის თხოვნით პეტრე დიპლომატიური მისიით გაემგზავრა კეისრის კარზე და აწარმოებდა საიდუმლო მოლაპარაკებებს, რომელმაც ხელი შეუწყო ბიზანტიასა და ქართლს შორის მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარებას. ისტორიკოსთა აზრით, ვახტანგს, ჯერ კიდევ პეტრეს გაცნობამდე პქონდა გადაწყვეტილი ქართლის ეკლესიის აღმინისტრაციულ-სტრუქტურული რეორგანიზაცია და საკათოლიკოსო მმართველობის დაწესება და პეტრესთან დაახლოების შემდეგ საკათოლიკოსოდ სწორედ მის კანდიდატურაზე შეჩერდა. აბაშთა ქვეყანაში ლაშქრობის შემდეგ ქართლში მომავალმა ვახტანგმა ბიზანტიაში „წარავლინა მოციქული წარმოყვანებად ცოლის მისისა, და პეტრესთვის კათოლიკოსისა და სამოელ ეპისკოპოსისა“. ეს რომ მცხეთის იმდროინდელმა მთავარეპისკოპოსმა მიქაელმა შეიგყო, განაწყენდა და მოისურვა „შფოთითა დააყადოს საქმე იგი და მოსლება მათი და კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი“. მიქაელთან საქმის მოსაგვარებლად მისულ ვახტანგს მიქაელმა ფეხი „მიამთხუა“ და კბილები ჩაუმტვრია. ვახტანგმა მიქაელი დასასჯელად კონსტანტინოპოლის პაგრიარქთან გაგზავნა და დესპანების პირით პაგრიარქს ისიც შეუთვალა, რომ „კათალიკოსი და თორმეტი ეპისკოპოსნი სწრაფით წარმოავლინენ. და მათ შორისმცა არს პეტრე კათალიკოსად და სამოელ ეპისკოპოსად, და სხუანი ვინცა სთნდენ“. კონსტანტინოპოლის პაგრიარქმა პეტრე და მასთან ერთად სამოელი ანგიოქიას წარავლინა, რათა ანგიოქიელ პაგრიარქს ეკურთხებინა პეტრე კათოლიკოსად, ხოლო სამოელი და სხვა პირები ეპისკოპოსებად და ქართლს მიევიდნა, რადგან „ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმიდისა საყდრისანი (ე. ი. ანგიოქიის, ზ. ა.) არიან“. ანგიოქიის პაგრიარქმა აკურთხა პეტრე კათოლიკოსად და კიდევ ცამეტი ეპისკოპოსი, რომლებიც „მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ და მეფემან მისცა ნიჭი ღიდბალი, და ასული თჳსი მისცა, სახელით ელენე, მეფესა ვახ-

განგს, და გამოავლინა იგი სპითა ღიღითა ვიდრე საზღვართამდე სომხითისათა“. მღვდელმთავართა ქართლში მოსვლის შემდეგ ეახტანგმა მცხეთას „აღაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეგი ცხოველი... და მუნ შინა დასუეს პეტრე კათოლიკოსად და სამოელ ეპისკოპოსად მცხეთასავე საეპისკოპოსასა“. დანარჩენმა ეპისკოპოსებმა დაიკავეს ახიზის, არგაანის, წუნდის, მანგლისის, ბოლნისის, რუსთაის, ნინოწმიდის, ჭერემის, ჩელეთის, ხორნაბუჯის და აგარაკის კათედრები.

ჯუანშერის ცნობით, კათოლიკოსი პეტრე ეახტანგთან ერთად იყო სპარსელებთან ომის დროს და მაშინაც, როდესაც ეახტანგმა „შეიგყო სიკუდილი თავისა თჳსისა, და მოუწოდა კათალიკოსსა და ცოლსა თჳსსა, და ძეთა და ყოველთა წარჩინებულთა“. გარდაიცვალა პეტრე მეფე დარჩის დროს: „და მოკუდა პეტრე კათალიკოსი და დაჯდა სამოელ“.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ გაცილებით უფრო ნაკლებ ცნობას იძლევა პეტრეზე. ამ ქრონიკით მიქაელ მთავარეპისკოპოსთან კონფლიქტის შემდეგ ეახტანგმა „წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთა და ითხოვა მეფისაგან და პატრიარქისაგან კათალიკომი. ხოლო მან მოსცა პეტრე კათალიკომი... და აღაშენა ქუემოი ეკლესიაჲ ეახტანგ მეფემან და დასუა პეტრე კათალიკომი...“.

ეახტანგ გორგასლის დროს საკათოლიკოსო მმართველობის დაწესება მიჩნეულია ქართლის ეკლესიისთვის თვითმმართველობითი (ავტოკეფალური) უფლებების მინიჭებად.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

სამოელ I

ქართლის მეორე კათოლიკოსი პეტრე I-ის შემდეგ VI საუკუნის დასაწყისში. მღვდელ პეტრეს და მონაზონ სამოელს ეახტანგ გორგასალი ჯერ კიდევ საბერძნეთში ლაშქრობის დროს შეხება. აბაშეთის ლაშქრობიდან დაბრუნებისას ეახტანგმა საბერძნეთს „წარავლინა მოციქული წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და

პეტრესთვის კათალიკოსისა და სამოელ ეპისკოპოსისა“. ჯუანშერის ცნობით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა პეტრე და სამოელი ანგიოქიის პატრიარქთან გაგზავნა, რომელმაც პეტრე კათალიკოსად, ხოლო სამოელი და კიდევ სხვა თერთმეტი პირი ეპისკოპოსებად აკურთხა და ქართლს წარმოაგზავნა. კათალიკოს პეტრეს გარდაცვალების შემდეგ საკათოლიკოსო ტახტი სამოელმა დაიჭირა, „მოკუდა პეტრე კათალიკოსი და დაჯდა სამოელ და მეფემან (დაჩიმ, ზ. ა.) მას მიათუალა მცხეთა, რამეთუ ეგრე ებრძანა მეფესა ვახტანგს“, ე. ი. სამოელმა შეინარჩუნა მცხეთის კათედრაც, რომელიც მას მანამდეც ეჭირა. კათოლიკოსობდა მეფეების დაჩის და ბაკურის დროს. გარდაიცვალა ფარსმან ბაკურის ძის დროს: „დაჯდა მეფედ ძე მისი (ბაკურის) ფარსმან. და მოკუდა კათალიკოსი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოსად თავეფჩიგ“. სამოელის კათოლიკოსობის დროს აშენდა წყაროსთავის ეკლესია ჯაფახეთს. კათალიკოსი სამოელი პირადად იცნობდა წმ. დედოფალ შუშანიკს და მოინახულა იგი გარდაცვალების წინ.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

„წამებაჲ წმიდისა შუშანიკის დედოფლისაჲ“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1964.

ბაბრიელ I

ქართლის კათალიკოსი დაახლ. 505-507 წწ. ქართულ წყაროებში ასეთი სახელის მქონე კათალიკოსი არ მოიხსენიება. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის და ჯუანშერის თანახმად, ქართლში ამ დროს კათალიკოსობს სამოელ I. ცნობები გაბრიელ კათოლიკოსზე გვხვდება სომხურ წყაროებში („ეპისკოპოსთა წიგნი“, უხტანესის „ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“), რომელთა მიხედვით გაბრიელი ქართლის სხვა ეპისკოპოსებთან ერთად მონაწილეობდა დვინის 506 წლის სომხეთის, ქართლისა და ალბანეთის გაერთიანებული საეკლესიო კრების მუშაობაში. ამ წყაროებზე დაყრდნობით ქართველ ისტორიკოსებს (ივ. ჯაფახიშ-

ვილი, ს. ჯანაშია) მიაჩნდათ, რომ ღვინის კრება აშკარად მონო-ფიზიკურ მრწამსს მიემხრო და აქედან გამომდინარე კათოლიკოსი გაბრიელიც მონოფიზიკად გამოცხადდა. დღეს ისტორიოგრაფიაში გარკვეულია (ზ. ალექსიძე), რომ 506 წლის ღვინის კრება მოწვეული იყო ბიზანტიის საეკლესიო და საერო ხელისუფლების ინიციატივით (და არა ირანისა, როგორც ფიქრობდნენ) და რომ მას ქალკედონიანობის საკითხი არ განუხილავს. კრებამ დაგმო ნესტორიანელობა და მიიღო კეისარ ბენონის ე. წ. „ჰენოტიკონი“ (ერთობა). ამრიგად, კათოლიკოს გაბრიელის „აშკარა“ მონოფიზიკობა არ დასტურდება. ამავე დროს არ არის გამორიცხული, რომ გაბრიელის მიერ ღვინის კრებაზე ბენონის „ჰენოტიკონის“ მიღება მოგვიანებით გახდა იმის მიზეზი, რომ ეკლესიამ მისი სახელი საერთოდ ამოიღო ქართლის კათოლიკოსთა ოფიციალური სიიდან.

წყარო: „ეპისკოპელთა წიგნი“, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ, თბ., 1968.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, История церковного разрыва между Грузией и Арменией в начале VII века, თბ., გ. XII, თბ., 1998.

ზ. ალექსიძე, მასალები ღვინის 506 წლის საეკლესიო კრების ისტორიისათვის, „მაცნე“ (ისტორიის სერია), 1976, №3.

თავფაჩაბ (თავუჩაბ) I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 10-იან წლებში. „მოქცევაჲ“-ს და ჯუანშერის მიხედვით, თავფაჩაბ I ქართლის მესამე კათოლიკოსია. საკათოლიკოსო ტახტი ეკავა სამოელ I-ის შემდეგ (რაც შეცდომაა, სამოელის შემდეგ კათოლიკოსად ჩანს გაბრიელი) მეფე ფარსმან ბაკურის ძის დროს.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ჩიმაბა (ჩერმაბ) I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 10-იანი წლების მეორე ნახევრიდან 20-იან წლებამდე. „მოქცევაჲ“-ს და ჯუანშერის მიხედვით ქართლის მეოთხე კათოლიკოსი. ისევე, როგორც მისი წინამორბედი თავუაჩაგ I, კათოლიკოსობდა მეფე ფარსმან ბაკურის ძის და ფარსმან „სხუაჲს“ დროს (ჯუანშერის ცნობით, „ფარსმან, ძმისწული ფარსმან მეფისა“).

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

საბა (დასაბია) I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 20-30-იან წლებში. ქართლის ეს კათოლიკოსი იყო ეროვნებით პირველი ქართველი კათოლიკოსი, მცხეთის მკვიდრი. „მოქცევაჲ“-ს ქრონიკა გვამცნობს: „შემდგომად (ფარსმანისა - ზ.ა.) მეფობდა ფარსმან სხუაჲ, და კათალიკოზი იყო დასაბია, მკუდრი მცხეთელი. და აქადგან ორთა სახლთა აღიღეს კათალიკოზობაჲ მცხეთელთა მკუდრთა...“ იგივე ცნობა აქვს ჯუანშერსაც: „მოკუდა კათოლიკოსი ჩერმაგ, და ამანვე ფარსმან მეფემან დასუა საბა. აქათგან არღარა მოიყვანებდეს კათოლიკოსსა საბერძნეთით, არამედ ქართველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი“, ხოლო ჩანართი ჯუანშერის თხზულებისა იძლევა განმარტებას „ითხოვეს იუსტინიანესაგან (ბიზანტიის იმპერატორი, ზ. ა.) ქართველთა, რათა დასხდებოდენ კ-ზად ნათესავნი ქართველთანი, რამეთუ მოვიდოდნენ კათოლიკოსნი საბერძნეთით. ხოლო იუსტინიანე დაწერა წიგნი და დაბეჭდა თუსთა ბეჭდითა ესრეთ, რათა დასდებოდენ კათოლიკოსად ნათესავნი ქართველთანი, და აქუნდეს უაღრესობა ყოველთა ეკლესიათა მღვდელთ-მთავართა ზედა“. სომეხი ისტორიკოსის მხითარ აირივანეცის თანახმად, „საბა კათალიკოსად დაჯდა იბერიაში ანგიოქიის პატრიარქის ნებართვის გარეშე“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

მხითარ აირივანეცი, „ქრონოგრაფიული ისტორია“, ლ. დაელიანიძე-ტატიშვილის გამოც., თბ., 1990.

ველალე (ეველათი, ეველავიოს) I

ქართლის კათოლიკოსი VI ს-ის 30-იან წლებში. „მოქცევაჲ“-ს ქრონიკის და ჯუანშერის მიხედვით საკათოლიკოსო ტახტზე ავიდა მეფე ფარსმან „სხუამს“ დროს, ეროვნებით პირველი ქართველი კათოლიკოსის საბას შემდეგ. ორივე დასახელებული წყარო აღნიშნავს, რომ მისი კათოლიკოსობის ქამს საქართველოში მოვიდნენ ასურელი მამები იოანე ზედაზნელის მეთაურობით. მხითარ აირივანეცის „ქრონოგრაფიულ ისტორიაში“ მოიხსენიება როგორც ელთა.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

მხითარ აირივანეცი, „ქრონოგრაფიული ისტორია“, ლ. დაელიანიძე-ტატიშვილის გამოც., თბ., 1990.

მაკარი

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 30-იანი წლების ბოლოს. კათოლიკოსობდა მეფეების ფარსმანისა და ბაკურის დროს. ბაკურმა „განამრავლნა ეკლესიანი და მღვდელნი სამეფოსა შინა თჳსსა. და განწმინდა ქართლი ყოვლისა ურწმუნოებისაგან“. „მოქცევაჲ“-ც და ჯუანშერიც წმ. შუშანიკის მარტვილობას ამ კათოლიკოსის დროს მომხდარ ფაქტად მიიჩნევენ. მეფე ფარსმანის თხოვნითკათოლიკოსმა მაკარიმ მღვდელ-მონაზვნად აკურთხა შიო მღვიმელი.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ეახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ლიტ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, გფ., 1900.

სამოელ II

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ქართლის კათოლიკოსის ტახტი ეჭირა კათოლიკოს მაკარის შემდეგ დაახლ. VI ს. 40-60-იან წლებში. ამ კათოლიკოსის დროს 541 წელს განბაკიდან მცხეთას მოვიდა სპარსელი მოგვის შვილი გვირობანდაკი, რომელიც გაქრისტიანდა და მოინათლა სამოელ ქართლის კათოლიკოსის მიერ და ეწოდა სახელად ეესტათი. სპარსელების მიერ დაპატიმრებული ეესტათის განთავისუფლებას ქართლის მარზპანს არეანდ გუშნასპს ქართლის მთავრებთან ერთად თხოვდა კათოლიკოსი სამოელიც. ეესტათის სიკვდილით დასჯის შემდეგ მისი გვამი წაიღეს მცხეთას, სადაც კათოლიკოსმა სამოელმა „დაჰმარხა იგი დიდითა დიდებითა და პატივითა წმიდასა ეკლესიასა მცხეთისასა“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

„მარტვილობაჲ და მოთმინებაჲ წმიდისა ეესტათი მცხეთელისაჲ“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1964.

სჯიმონ II (სჯიმონ-პეტრე)

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 60-70-იან წლებში. ჯუანშერის მიხედვით საკათოლიკოსო ტახტი დაიკავა კათოლიკოს მაკარის შემდეგ: „და მოკუდა კათოლიკოსი მაკარი, და მანვე მეფემან (ბაკურ ფარსმანის ძემ, ზ. ა.) დასუა სჯიმონ კათოლიკოსად“.

„მოქცევაჲ“-ს ცნობით მაკარის შემდეგ კათოლიკოსი გახდა სამოელი, ხოლო სვიმონმა ტახტი ამ სამოელის შემდეგ დაიჭირა.

წყარო: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

სამოელ III

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 575-582 წწ. „მოქცევაჲ“-ს და ჯუანშერის მიხედვით სვიმონის შემდეგ კათოლიკოსი ხდება სამოელი: „სპარსნი უფლობდეს ქართლს და სომხითს და სივნიეთს და გუასპურანგს; და კათალიკოზი იყო სამოელ და ნელადრე შეკრბა ქართლი და განაჩინეს ერისთავად გუარამ და მერმე კურაპალაგაცდა“. ეს გუარამი „იყო კაცი მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა. ამან დაიწყო ეკლესია ჯუარისა პატიოსნისა“. ამ დროსვე დაიწყო თბილისის სიონის მშენებლობა.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

სამოელ IV

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VI ს-ის 80-90-იან წლებში. ეს კათოლიკოსი „სამოელ სხუაჲ“ საკათოლიკოსო ტახტზე ავიდა სამოელ III-ის შემდეგ გუარამ კურაპალაგის დროს. მის დროს გრძელდებოდა მცხეთის ჯუარისა და თბილისის სიონის გაძრების მშენებლობა. სამოელ IV-ის შემდეგ კათოლიკოსი გახდა ბართლომე. სამოელ „სხუაჲ“-ს დროს ეკურთხა ეპისკოპოსად წმ. მღვდელმთაწამე ნეოფიგე ურბნელი.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ლიტ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, გფ., 1900.

ბართლომე

ქართლის კათოლიკოსი VI ს-ის 90-იან წლების ბოლოს. საკათალიკოსო ტახტი დაიკავა კათოლიკოს სამოელ IV-ის შემდეგ ერისმთავარ სტეფანოზის დროს: გუარამის შემდეგ „დაჯდა ძე მისი სტეფანოზ... და მოკუდა სამოელ კათალიკოსი, და ამან სტეფანოზ დასუა ბართლომე კათალიკოსად“. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ შეცდომით აღნიშნავს, რომ ამ დროს „ჩამოვლო ჰერაკლე მეფემან ბერძენთამან“. ჯუანშერი უფრო სწორ ცნობებს გვაწვდის. მისი თხზულების თანახმად სტეფანოზის ერისმთავრობის და ბართლომეს კათოლიკოსობის დროს ბიზანტიაში იმპერატორობდა მაურიკი (582-602) და სტეფანოზის დროსვე „იქმნა შფოთი დიდი საბერძნეთს: რამეთუ მაურიკი კეისარსა განუდგა ფოკას მხედარი, და მოკლა მაურიკი კეისარი და შვილნი მისნი“ და მხოლოდ „შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი ერთი, თუსი მაურიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე“.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ბართლომე ქართლში ორჯერ კათოლიკოსობდა. საკათალიკოსო ტახტზე მის მეორედ ყოფნას ეს ქრონიკა განსაზღვრავს ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის დასასრულით (628 წ.). სუმბატ დავითის ძესთან არსებული ცნობა, რომ ჰერაკლეს ლაშქრობიდან ბიზანტიაში დაბრუნების მომენტი-სათვის ქართლში „კათალიკოსი იყო ბართლომე მეორე“, გვაძლევს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ VII ს-ის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში ბართლომემ, შესაძლოა, მართლაც, მეორედ დაიკავა ქართლის ეკლესიის მამამთავრის ტახტი.

ჯუანშერის თანახმად სტეფანოზ I „იყო ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, არა ჰმსახურა ღმერთსა, არცა ჰმაგა სჯულისა და ეკლესიათა“. კათოლიკოსი ბასილი III თხზულებაში „თხრობაჲ სასწაულთათჳს წმიდისა და ღმერთ-შემოსილისა მამისა შიომღისი“, მოთხრობილი აქვს, თუ როგორ „მოსტაცნა ორნი აგარაკნი“ შიომღვიმის მონასტერს სტეფანოზმა, რომელიც „შურიტა ბორო-

გითა“ აღიძრა კათოლიკოს ბართლომესადმი: „ქამთა მათ შინა, ოდეს ქართლსა შინა მთავრობდა სტეფანომ“ – ნათქვამია ამ თხზულებაში – „ამან ... ინება რათამცა მოვიდა მღვმელ და აღმოუწოდა კ-მსა ბართლომეს, რათა იგიცა მოვიდეს კრებისა ყოფად მისთანა, და მოვიდა რა კათალიკოზი, ჰსცნეს მამათა ყოველთა და განვიდეს მიგებებად მის წინაშე ჯუარებითა და ჯეროვნებითა, ვითარცა ჰმუშნის მამათმთავარსა და შეასხმიდეს გალობითა ჯერისაებრ... იხილა რა ესე სტეფანომ განირისხებოდა შურითა, რამეთუ ამას არა რაჲ ესე ვითარი პატივი უყვეს მონათა მათ ღუთისა და რამეთუ იყოცა კაცი ესე ამპარგავან და ბოროტითა შურითა აღსაესე და ეკლესიათა ფრიად ძვირსა უყოფდა“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

სუმბატ ღაფითის ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

საქართველოს სამოთხე, „სრული აღწერაჲ ლუაწლთა და ენებათა საქართველოს წმიდათა“. გ. საბინინის გამოც., პეტერბურგი, 1882

პირიონ (პირონ) I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 599-614/16 წწ. ძველ ქართულ მწერლობას მის შესახებ ცნობები თითქმის არ შემოუნახავს. სომხური წყაროებით, ქართველი იყო ჯაფახეთის სოფ. სეუგრიდან (საქედრია). სიყმაწვილეში 15 წელი გყვედ თუ მძეულად იყო სომხეთის ე. წ. ბერძნულ ნაწილში, კოლონიის პროვინციაში, დაბაქალაქ ნიკოპოლისში. აქ მან მიიღო ბერძნული განათლება და დიოფიზიტობა. შემდეგ გადავიდა ქალაქ ღვინში, სომხურ მონოფიზიტურ საკათოლიკოსო ცენტში, სადაც დაუახლოვდა მონოფიზიტ პატრიარქს მოსეს, თვითონაც აღიარა მონოფიზიტობა და დაიკავა აირარაგის გაეარის ქორეპისკოპოსისა და ღვინის კათოლიკე მონასტრის წინამძღვრის ხარისხები. სომხეთში 5 წლის სამსახურის შემდეგ ქართლის პრომონოფიზიტურად და სპარსოფილურად განწყობილი ძალების ხელშეწყობით იგი მცხეთის საკათოლიკოსო

გახტბე ავიდა. არის ცნობა, რომლის მიხედვითაც კირიონ I-ის სამ-
წყსოში ამ დროს ეგრისის სამიგროპოლიტოც შედიოდა.

ქართლის ახალი კათოლიკოსის სახელმწიფო, ეროვნული და
რელიგიური პოლიტიკა შეესაბამებოდა ქვეყნის წამყვანი სო-
ციალური და პოლიტიკური ძალების განწყობილებას, ამის გამო
კირიონ I-მა დიდი გავლენა მოიპოვა ქართლის როგორც
სასულიერო, ისე საერო ცხოვრებაში. მისი აქტიურობითა და წარ-
ჩინებულთა მხარდაჭერით ქართლში საბოლოოდ გაიმარჯვა
დიოფიზიტობამ, ხოლო ქვეყნის პოლიტიკური ორიენტაციის კურსი
ბიზანტიისაკენ წარიმართა. კირიონ I-მა მარჯვედ გამოიყენა შექმ-
ნილი საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარება, ქვეყანას
იდეოლოგიური დამოუკიდებლობა მოუპოვა და შეუდგა კარგად
მოუქმებული ეროვნული პროგრამის განხორციელებას, რომლის
მთავარი იდეა იყო ახლად აღდგენილი პოლიტიკური „ყოველი
ქართლის“ განსამტკიცებლად სასაზღვრო პროვინციების შერეული
მოსახლეობის საეკლესიო მსახურებაში ქართლის ენის
დამკვიდრება (დენაციონალიზებული ქართველების და არაქარ-
თული მოსახლეობის გასაქართველებლად) და სხვადასხვა ქრის-
ტიანული მრწამსის მიმდევართა ქალკედონიგობაზე დასაყოლიე-
ბლად უფრო მოქნილი ქრისტიანული დოქტრინის შემუშავება. ამ
ნიადაგზე ქართლის კათოლიკოსსა და ცურგავის მონოფიზიტ
ეპისკოპოს მოსეს შორის მწვავე კონფლიქტი მოხდა, რომელიც
კავკასიის ეკლესიების საბოლოო გათიშვით დამთავრდა. ქარ-
თული ეკლესია დიოფიზიტურ მრწამსს დაადგა, სომხური – მონო-
ფიზიტობის ერთგული დარჩა, ხოლო ალბანური ერთხანს მერ-
ყეობდა მათ შორის.

კირიონ I ფართო საერთაშორისო ურთიერთობაში იყო ჩაბ-
მული. მას რელიგიისა და ეკლესიის ორგანიზაციულ საკითხებზე
მიმოწერა ჰქონდა რომის პაპთან, იერუსალიმისა და სომხეთის პა-
ტრიარქებთან, სპარსეთის სამეფოს უმაღლეს მოხელეებთან. ჩე-
ნამდე მოაღწია რომის პაპის გრიგოლ დიდის ვრცელმა პასუხმა
(ლათინურ ენაზე) კირიონ I-ის ერთ-ერთ ეპისტოლეზე. აგრეთვე
კირიონ I-ის მიმოწერამ სომხეთის პატრიარქთან და გურგანის
მარზპანთან (სომხურ ენაზე). ამ წერილების მიხედვით ჩვენ წინაშე
წარმოდგება დიდად განათლებული, დახეწილი ლიტერატურული
გემოვნებისა და სტილის მქონე ადამიანი, თავდაჭერილი პო-

ლემიკოსი, გონიერი და მტკიცე დიპლომატი, გავლენიანი სახელმწიფო მოღვაწე.

614/616 ახლო აღმოსავლეთში გამარჯვებულმა ირანმა უარი თქვა იდეოლოგიურ საკითხებში შემწყნარებლობაზე და აქტიურად ჩაერია დამოკიდებული ქვეყნების რელიგიურ ცხოვრებაში. მან ბიზანტიის იმპერიის საწინააღმდეგოდ მხარი დაუჭირა მონოფიზიტობას და მოსთხოვა თავისი ქვეშევრდომი ქვეყნების იერარქებს ელიარებიანათ იგი ან ექსორიაში წასულიყვნენ. სავარაუდოა, რომ სწორედ ამ ხანებში დაკარგა ქართლის კათოლიკოსის ტახტი კირიონ I-მაც. მის მიერ დაწყებული დიდი ეროვნული საქმე ღრობით შეფერხდა.

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია ვარაუდი კირიონ I-ისა და კიროს ფასისის მიგროპოლიტის (შემდეგში ალექსანდრიის პატრიარქის) იგივეობის შესახებ.

წყარო: არსენი საფარელი, „განყოფისათჳს ქართველთა და სომეხთა“, ზ. ალექსიძის გამოც., თბ., 1980.

ეპისკოპოსა წიგნი, ზ. ალექსიძის გამოც., თბ., 1968.

უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, ზ. ალექსიძის გამოც., თბ., 1975.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგ. I, თბ., 1960.

— ივ. ჯავახიშვილი, История церковного разрыва между Грузией и Арменией в начале VII века, "Известия Академии Наук", 1908, VI серия, №5.

იოანე II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 20-იანი წლების ბოლოს. ჯუანშერის, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და სუმბატ დაეითის ძის მიხედვით, საკათოლიკოსო ტახტი ეჭირა ერისთავ ადარნასეს დროს: „და მოკუდა კათალიკოსი ბართლომე, და ამან ადარნასემ დასუა კათალიკოსად იოანე“. „მოქცევაჲ“-ს მიხედვით ადარნასეს დროს გარდაიცვალა სამი კათოლიკოსი: „ერისთავობდა ადარნასე, და მისა ზე სამნი კათალიკოზნი იცვალნეს: იოვანე, ბაბილა, თაბორ“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

სუმბატ დავითის ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ბაბილა

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 30-იანი წლების დასაწყისში. მის დროს ერისთავი იყო ადარნასე, რომლის დროსაც „სამნი კათალიკოზნი იცვალნეს: იოვანე, ბაბილა, თაბორ“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

თაბორი

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 30-იან წლებში. კათოლიკოსის ტახტი ეჭირა ერისმთავარ ადარნასეს დროს. ჯუანშერის თხზულებაში მურვან ყრუს ლაშქრობაზე თხრობისას აღნიშნულია, რომ „მოსვლასა მისსა კათალიკოსი იყო თაბორ“, რაც შეეძლოა უნდა იყოს. ამ დროს მცხეთის საკათოლიკოსო ტახტზე თაბორის სახელის მქონე კათოლიკოსი არ ჩანს.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

სამოელ V

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 30-იანი წლების ბოლოს – 40-იანი წლების დასაწყისში. საკათოლიკოსო ტახტზე ავიდა კათოლიკოს თაბორის შემდეგ ერისთავ სტეფანოზის დროს. ადარნასეს შემდეგ ქართლში „ერისთავობდა სტეფანოზ, ძმ მისი და

ამან განიშორა ჯუარისა ეკლესიამ და დადებ კრებაჲ ჯუარს ჯუარობასა ერთ თთუე. და გფილისსა დაჯდა სტეფანომ, და კათალიკოსი იყო სამოველ და მის ზევე ევნონ“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მეხონ

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 40-იანი წლებში. კათოლიკოსის ტახტი ეჭირა ერისთავ სტეფანოზის დროს კათოლიკოს სამოელის შემდეგ. ადარნასეს შემდეგ „ერისთავობდა სტეფანომ ძმ მისი და ამან განიშორა ჯუარისა ეკლესიამ... და კათოლიკოსი იყო სამოველ და მის ზევე ევნონ“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

თაფაჩაბ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. VII ს-ის 50–60-იან წლებში. კათოლიკოსის ტახტი დაიკავა კათოლიკოს ევნონის შემდეგ. ამ თაფაჩაგიდან მოყოლებული 9 კათოლიკოსი პეტრე II ჩათვლით ცოლოსანნი იყვნენ. ამ კათოლიკოსთა უმრავლესობის ზეობის ქრონოლოგიის დადგენა ვერ ხერხდება. ვიძლევიტ იმ ქრონოლოგიას, რომელიც წყაროს მითითების გარეშე მოცემულია საქართვლოს ეკლესიის კალენდარში.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მელაჲ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 664–668 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

იოველ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 668-670 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

სამოელ VI

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 670-677 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

გიორგი I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 677-678 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

კჳრიონ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 678-683 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

იგილ-ბოგილი

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 683-685 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

თეოდორე I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 685-689 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

პეტრე II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 689-720 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მამაჲ

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 720-744 წწ. მოხსენიებულია ზედაზნელ მამათა სიაში. კათოლიკოსობამდე იყო ზედაზნის მონასტრის წინამძღვარი და როგორც ჩანს, გამორჩეული სულიერებისა და მოღვაწეობისათვის ქართლის კათოლიკოსად აირჩიეს. საქართველოს ეკლესიამ წმიდანად შერაცხა. მისი, როგორც წმიდანის სახელი, შეგანილია იოანე ზოსიმეს კალენდარში „კრებაჲ თთუეთაჲ წელიწდისათაჲ“. ხსენება 3 მაისს.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ლიტ.: ქართველ წმიდანთა ცხოვრება, ზუგდიდი, 1998.

ქართლის კათოლიკოსი VIII საუკუნის 40-60-იან წლებში. იგი, ეფრემ მცირეს მიხედვით, კათოლიკოსად აკურთხა ანგიოქიის პაგრიარქმა თეოფილაქტემ (745-751) და ანგიოქიის ეკლესიის სინოდის გადაწყვეტილებით მისცა პროგრეპტიკონი, „რამეთა თვთ მათისა (ქართველების-გ.ა.) საზღვრისა ეპისკოპოსთაგან კელნი დაესხმოდინა ჟამად-ჟამადსა კათალიკოსსა ქართლისასა, რამცა საღმრთომან მადლმან უჩუშნოს მათ, და რომელი გამოირჩიონ მოყუასთა მის ეკლესიისათა, თანადგომითა და წამებითა ეპისკოპოსთაათა წესთაებრ საეკლესიოთა“. ე.ი. ქართლში დაკანონდა ადგილობრივი კრების მიერ არჩეული კათოლიკოსის ადგილზე ინტრონიზაცია ანგიოქიისაგან ყოველგვარი დასტურის გარეშე. ამავე კათოლიკოსის მიერ უნდა იყოს ხელდასხმული იოანე გუთელი ეპისკოპოსი, რომელიც „თჳსისა სამწყოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად, და ქართლისა კათალიკოსისა იოანეს მიერ მიიღო კელდასხმა მცხეთას, რამეთუ მას ჟამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპყრნეს“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ეფრემ მცირე, უწყებამ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თ. ბრეგვაძის გამოც., თბ., 1959.

ბრიგოლ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 760-767 წწ. გრიგოლი პირველი კათოლიკოსი იყო, რომელსაც მცხეთის კათედრაზე არჩევის შემდეგ ანგიოქიის საყდრის მხრიდან „დამტკიცება“ აღარ დასჭირვებია.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

კლემენტოსი

ქართლის კათოლიკოსი VIII საუკუნის 70-იან წლებში. კათოლიკოსობამდე იყო ჯერ გელაზნის, ხოლო შემდეგ შიომღვიმის მონასტრის წინამძღვარი. კათოლიკოს კლემენტოსის მიერაა აშენებული იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია გელაზნის მონასტერში. „შემდგომად მრავლისა ჟამისა (იოანე გელაზნელის შემდეგ-ზ.ა.) წმიდამან კლემენტოს კმ-მან მცხეთისამან აღმოსავლით კერძო ამის ქუაბისა (გელაზნის) სხუა ეკლესია აღაშენა სახელსა გელა ნათლისმცემლისა“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, მაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, ტფ., 1892.

ლიტ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესია, ტფ., 1900.

სარმეანე

ქართლის კათოლიკოსი VIII საუკუნის 70-იან წლებში. კათოლიკოსობა მოუხდა არაბთა ბატონობის ურთულეს პერიოდში. მისი ცხოვრებიდან ცნობილია ერთი ეპიზოდი: ერთხელ ყველიერის ხუთშაბათს მწირველად იყო შიომღვიმის მონასტერში. წირვის შემდეგ მასთან ძღვენით მივიდნენ ეგვიპტელები, რომელებმაც ზიარება სთხოვეს. კათოლიკოსმა „გამოუძიებლივ“ აზიარა სტუმრები, რომლებიც მწვალებელი იაკობიტები ყოფილან. კათოლიკოსს იმ ღამესვე ძილში ზეგარდმოეხილა ასეთი წინდაუხედაობა და გამოღვიძებულმა შეკრიბა მღვდელმთავრები, აუწყა მათ მომხდარი, დაწვა იაკობიტთა მორთმეული ძღვენი და თავად ცოდვის მოსანანიებლად შიომღვიმეს წაეიდა, საიდანაც მხოლოდ მაშინ დაბრუნდა, როცა „მიუტევა ღმერთმან ბრალნი მისნი“. კათოლიკოსი სარმეანე წმიდანად არის შერაცხილი საქართველოს ეკლესიის მიერ. ხსენების დღე 21 აგვისტო.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

საქართველოს სამოთხე, „სრული აღწერაჲ ღუაწლთა და ენებათა საქართველოს წმიდათა“. გ. საბინინის გამოც., პეტერბურგი, 1882.

თალალე

ქართლის კათოლიკოსი VIII საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მიქელ II*

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 774-780 წწ.

სამოელ VII

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 780-784 წწ. მისი კათოლიკოსობის დროს ეწამა წმ. აბო, რომლის შესახებაც თხზულება იოანე საბანისძემ დაწერა სწორედ კათოლიკოს სამოელის ლოცვა-კურთხევით: „მე, სამოელ ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი, უფალსა იოვანეს საბანისძესა, სულიერად შეიღსა წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისასა და საყვარელსა ჩვენსა, ლოცვით უფლისა მიერ მოგიკითხავ... და მნებაჲს რაჲთა დაიწეროს სანატრელისა ამისცა (აბოს) მარტვილობა, ვითარცა პირველთა მათ ქრისტეს მოწამეთაჲ, და დაიდვას იგიცა წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა შინა მოსახსენებლად ყოველთა, ვინ იყვნენ შემდგომად ჩვენსა“. სამოელ VII-ის შემდეგ კათოლიკოსის ტახტი დაიკავა კირილემ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

„წამებაა წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისისა პაბოჲსი“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1963.

კირილე I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 781-802 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ბრიზოლ III

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 802-814 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

სამოელ VIII

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 814-826 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ბიორგი II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 826-838 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ბაბრიელ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. IX ს-ის 30-50-იანი წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ილარიონი

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. IX ს-ის 50-იანი წლების ბოლოს. გიორგი მერჩულეს მიხედვით, კათოლიკოსობამდე იყო წყაროსთავის მონასტრის წინამძღვარი. „ილარიონ მამამ და მაშენებული წყაროსთავისაჲ, რომელიცა კათალიკოზ იქმნა მცხეთას“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

გიორგი მერჩულე, „შრომაჲ და მოღვაწეობაჲ ღირსად ცხოვრებისაჲ წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა გრიგოლისი“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1963.

არსენ I ღიღი (საშარელი)

ქართლის კათალიკოსი დაახლ. 860-887 წწ. არსენ ღიღე ცნობები დაცულია გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებაში“. არსენი 6 წლის ბავშვი იყო, როდესაც ის მშობლების სურვილით „დაიმოწაფეს“ გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეებმა თევდორემ და ქრისტეფორემ, რომლებიც აფხაზეთში მიდიოდნენ: „ვითარ მოიწინეს სამცხეს, ბრძანებითა ღმრთისაჲთა ძეჲ ღიღისა მირვან აზნაურისაჲ დაიმოწაფეს, სახელით არსენი, რომელსაც ეწოდა ღირსად ღიღი არსენი, ქართლისა კათალიკოზი და მცხეთისა საყდრისა გვრგვინი დაუჭნობელი“. არსენთან ერთად ხანძთის მონასტერში თეოდორესა და ქრისტეფორეს მეთვალყურეობით იმრდებოდა ეფრემიც, შემდგომში ღიღი საეკლესიო მოღვაწე და აწყურის ეპისკოპოსი. დაახლ. 860 წელს საეკლესიო კრების დაუკითხავად,

სამცხის ერისკაცთა და რამდენიმე ეპისკოპოსის თანხმობით მამამ არსენი საკათოლიკოსო ტახტზე აიყვანა, რასაც ქართველი მღვდელმთავრების და მათ შორის ეფრემ მაწყვერელის გულისწყრომა და პროტესტი მოჰყვა. ამ უკანასკნელთ მხარი დაუჭირა მამფალმა გუარამ დიდმა, რომლის ბრძანებით მოწვეულ იქნა საეკლესიო კრება.

საკათოლიკოსო ტახტზე კრების გარეშე მღვდელმთავრის დადგინება საეკლესიო კანონების უხეში დარღვევა იყო, ამიტომ არსენს გადაყენება ემუქრებოდა. ვინაიდან კრების მუშაობის დაწყებას გრიგოლ ხანძთელი არ ესწრებოდა, ერუშელმა ეპისკოპოსმა კრებას მოუწოდა, რომ დალოდებოდნენ გრიგოლის მოსვლას, რადგან „ოდეს მოვიდეს ვარსკვლავი უდაბნოთაჲ, მაშინ განემართოს საქმე და განზრახვაჲ ყოველთაჲ“ და მართლაც, კრებაზე მოსულმა გრიგოლმა ეფრემს უთხრა: „შენ უწყი სულითა შენითა ღმრთის მხილველითა, ვითარ ღმერთსა ებრძანა კათალიკოზობაჲ არსენისი სისრულისა მისისათჳს. არამედ მირეან, მამამან მისმან, აუგიან ყო უკამოდ შესწრაფებითა, ვითარცა ადამ ჭამა ხილი იგი, რომელ არღა მწიფე იყო. აწ შენ კეთილად ჰყავ სმენაჲ ჩემი, რამეთუ გულისწყრომამან კაცისამან სიმართლე ღმრთისაჲ არა ქმნის. ხოლო ბრალი ესე არსენისი ჩემ ზედა იყავნ“. და კრებასაც მიმართა: „ისმინეთ გლახაკისა ამის მოხუცებულისაჲ, რამეთუ არსენი კათალიკოზი ნებითა ღმრთისაჲთა კათალიკოზი არს. და ძვირისმეტყველთა მისთა, რომელთა არა შეინანონ, კდემულ იყვნენ და სრულიად პრცხევენეს ამა საწუთროსა და მას საუკენესა“. გრიგოლის სიტყვებმა დაარწმუნეს ეპისკოპოსები, რომლებმაც განაცხადეს: „აწ ამიერთგან არსენი იყავნ კათალიკოს ქართლისა ყოვლისა და სულიერად მამა ყოველთა“.

კათოლიკოსმა არსენიმ აკურთხა ძველი ხანძთის ეკლესია „და ქართლისა ეკლესიათა ყოველთა სიხარული მოჰფინა, რამეთუ საყდარი მამათმთავრობისაჲ შეამკო სრულიად და შეიმკო მადლითა“.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიხედვით არსენი 27 წელიწადი კათოლიკოსობდა. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, სწორედ არსენ I ეკუთვნის ისტორიულ-პოლემიკური თხზულება „განყოფისათჳს ქართლისა და სომხითისა“, რომელიც ეხება ქართველ-სომეხთა სარწმუნოებრივი ურთიერთობის და

განხეთქილების ისტორიას. მასვე მიაკუთვნებენ თხზულებას „ცხოვრება და მარგვილობა აბიბოს ნეკრესელისა“, რომლის მეგაფრასულ რედაქციაში აღნიშნულია, რომ „ეს „ცხოვრება“ არის თქმული არსენი დიდისა, ქართლისა კათალიკოსისაა“.

საქართველოს ეკლესიის მიერ შერაცხილია წმინდანად. ხსენების დღე 25 სექტემბერი.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

გიორგი მერჩულე, „შრომაჲ და მოღვაწეობაჲ ღირსად ცხოვრებისაჲ წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა გრიგოლისი“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1963.

ლიტა: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

ეპსუქი

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 887-914 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ბასილ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 914-930 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

მიქელ III

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 930-947 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შატბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ლავით I

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 947-955 წწ.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

არსენ II

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 955-980 წწ. კათოლიკოს არსენ II მიეწერება ასურელ მამათა ცხოვრების აღწერა. ჯუანშერის თხზულების „ცხოვრება ვახტანგ გორგალისა“ ერთ-ერთი ჩანართი გვამცნობს, რომ ასურელ მამათა მოსვლიდან 420 წლის შემდეგ მათი მოღვაწეობა, „გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალიკოსმან“. კ. კეკელიძის აზრით, ეს კათოლიკოსი იყო სწორედ არსენ II, „კაცი განათლებული და მწიგნობარი“.

წყარო: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, შაგბერდის კრებული X საუკუნისა, ბ. გიგინეიშვილის და ელ. გიუნაშვილის გამოც., თბ., 1979.

ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგალისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ლიტ.: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

თავი II

ერთიანი საქართველოს კათოლიკოსები და კათოლიკოს-პატრიარქები

იოანე IV (ოქროპირი)

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 980-1001 წწ. მოხსენიებულია 1270 წლის ე. წ. შიომღვიმის ხელნაწერის კათოლიკოსთა მოსახსენებელ ნუსხაში. ეს უნდა იყოს ის იოანე, რომელმაც მოთხრობილია კათალიკოს ბასილ III-ის თხზულებაში „თხრობაჲ სასწაულთათჳს წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა შიომისი“, სადაც ნათქვამია, რომ იოანეს მშობლებს შვილი არ ჰყავდათ და წმ. შიოს ევედრებოდნენ, რომ მიეცა მათთვის შვილი. ვაჟის დაბადების შემდეგ, იგი მიაბარეს შიომღვიმის მონასტერს, სადაც იზრდებოდა და „ესე ყრმა არს იოანე კათალიკოზი, რომელი ყოვლითურთ იქმნა სწორ იოანე ოქროპირისა, რომლისა სათნოებანი და საქმენი უკეთუ ვისმე უნდენ ცნობად მიიღეთ ხელად მისთვის აღწერილი წიგნი...“

საქართველოს ეკლესიამ შერაცხა წმინდანად. ხსენება 3 მარტს.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, თბ., 1892.

საქართველოს სამოთხე, სრული აღწერაჲ ღუაწლისა და ვნებათა საქართველოს წმიდათა, ჯეგერბურგი, 1882.

ლიტ.: ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგიაჲნი ნიკორწმინდის ხელნაწერში. „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, გფ., 1900.

სჯიმონ III

ქართლის კათოლიკოსი დაახლ. 1001-1010 წწ. კათოლიკოსობდა მეფე ბაგრატ III (975-1014 წწ.) დროს. მის შემდეგ კა-

თოლიკოსი გახდა მელქისედეკ I. მოხსენიებულია 1270 წლის ე. წ. შიომღვიმის ხელნაწერის კათოლიკოსთა მოსახსენებელ ნუსხაში. კათოლიკოს სვიმონის მიერაა ნაკურთხი ქუთაისში ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარი (ბაგრაგის ტაძარი).

წყარო: მაგიანე ქართლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, თბ., 1892.

ლიტ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, გვ., 1900.

ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში. „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

მელქისედეკ I

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1010-1033 წწ. საქართველოს ეკლესიის პირველი მამამთავარი პატრიარქის ტიტულით. პატრიარქობდა ბაგრატ III, გიორგი I და ბაგრატ IV მეფობაში. კათოლიკოსის ტახტი დაიკავა კათოლიკოს სვიმონის გარდაცვალების შემდეგ. „მაგიანე ქართლისას“ ჩანართის მიხედვით მელქისედეკი იყო „დიდებულთა კაცთა შილი მეყვისი და გაზრდილი“ ბაგრატ III-ისა. ცნობილია, როგორც მცხეთის სვეტიცხოვლის აღმშენებელ-გამამშვენიერებელი. სვეტიცხოვლის ორ წარწერაში იგი მოიხსენიება, როგორც ტაძრის „მეორედ აღმშენებელი“. მელქისედეკი „წარვიდა ბერძენთა მეფისა ბასილის წინაშე კოსტანტინეპოლედ, რათა შეეწიოს. რამეთუ იყო დიდი ესე კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტი-ცხოველი, რომელი ვახტანგ გორგასალს აღეშენა, დაძველებულ იყო და ჟამთა შლოლიბით გარეშემო სგოანი და ბჰენი დაქცეულ იყო და აღარავინ იყო მწე აღშენებად და არცარა-ვის ძალ-ედება აღშენება მისი“. იმპერატორმა ბასილმა შეასრულა მელქისედეკის თხოვნა და მისცა მას „განძი და შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხაგნი და ჯუარნი, და ყოველივე სამღვდელმთავრო და სამღვდლო სამკაული“. ბიზანტიიდან დაბრუნებულმა მელქისედეკმა „იწყო შენებად გარეთითა ბჰითა და გარეშემოთა სგოითა მოქმნითა და ზედადაბურვითა, და

ყოველი განასრულა“. გარდა ამისა, კათოლიკოსმა შეამკო სვეტიცხოველი „ყოველითა სამკაულობითა, ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა“. მელქისედეკ I რამდენჯერმე ეწვია ბიზანტიას და ამ ვიზიტების მიზანი არ იქნებოდა, მხოლოდ შესაწირის მიღება სვეტიცხოველისათვის. უეჭველია, რომ კათოლიკოსს დიპლომატიური მისია ჰქონდა დაკისრებული. ასევე საფიქრებელია, რომ ამ ვიზიტების (ან ერთ-ერთი ვიზიტის) დროს მიღებულ იქნა აღმოსავლეთის პაგრიარქების თანხმობა საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის საპატრიარქო ხარისხში აღყვანაზე. 1031-1033 წწ. არის შედგენილი მელქისედეკის ანდერძი – „დაწერილი მცხეთის საყდრისადმი“, რომლის ცნობებზეც არის დამყარებული „მაგიანე ქართლისას“ თხრობა მელქისედეკზე. სწორედ ამ საბუთშია პირველად მოხსენიებული საქართველოს ეკლესიის მამამთავარი კათოლიკოს-პატრიარქად. „დაწერილი“ შეიცავს იმ ნივთების, ეკლესია-მონასტრების და სოფლების სრულ სიას, რომელიც კათოლიკოს-პატრიარქმა მელქისედეკმა შეწირა მცხეთის სვეტიცხოველს. ამავე საბუთიდან ირკვევა, რომ მელქისედეკ I-მა სვეტიცხოველში დასაკრძალი ადგილი გაიჩინა და ჟამისმწირველიც დაიყენა: „ყოველთა ნაქმართა ჩემთა შემდგომად სამხრით სადიაკონოსა, წმიდათა მოწამეთა სამარგუილოსა შიგან შევქმენ საფლავი ჩემი და დაედგი საკურთხეველი და ამა საკურთხეველსა ზედა დაეაყენე ჟამისმწირველად ცოდვილისა სულისა ჩემისათუს გაზრდილი ჩემი იოვანე საფლავსა ჩემსა ზედა“.

წყარო: მაგიანე ქართლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ. ლ. მუსხელიშვილი, მცხეთის სვეტიცხოველის ტაძრის უძველესი წარწერები და მათი დამოკიდებულება მელქიშედეკ კათალიკოსის ანდერძთან, ქართული ხელოვნება, I, თბ., 1942.

ნ. ბერძენიშვილი, მცხეთის საბუთი XI საუკუნისა, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. IV, თბ., 1967.

იონანე V (ოქროპირი)

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1033-1049 წწ. საპატრიარქო გახტმე ავიდა კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკის გარდაცვალების (1033 წ.) შემდეგ. „მაგიანე ქართლისას“ მიხედვით მელქისედეკის შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქად დაჯდა მელქისედეკის მიერ შვილად გაზრდილი ოქროპირი „და ამანცა მრავალნი შემაგა ღიდსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა. და აღაშენა აღსაელის კუთხს სამხრით ეკედერი, ქვითა წმიდითა და თეთრად შუენიერად გამოქანდაკებულითა, ყოვლითა წმიდისა და კათოლიკე ეკლესიისა. და სხუა შესავალნი რაც იყენეს მოახსენა ბაგრატ კურაპალაგსა და კურიკე კახთ მეფესა, ღისწულსა კურიკე მეფისასა, და შეუვალად გაუხადნეს, და მისცა სიმტკიცე შეუვალობისა; წმინდმან ამან კათოლიკოს-პატრიარქმან ოქროპირმა მრავალნი ეკლესიანი აღაშენნა და განაახლნა“.

ოქროპირი ამტკიცებს კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკის 1031/1033 წწ. სვეტიცხოვლისადმი მიცემულ დაწერილს: „ესე ვითა სულდიდებულსა მამასა ჩემსა მელქიზედეკს ქართლისა კათალიკოზსა იოვანესდა დაუწერია და მათისა სულისა მლოცველად ეამის-მწირველად დაუწესებია, და მისი გასარომელი უჩენია, და თავის ხელითა სიმტკიცე დაუწერია, აღიდენ ღმერთმან... და მეცა გლახაკსა ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზსა ოქროპირს ჩემითა ხელითა დამიწერია და მათი ბრძანებული დამიმტკიცებია“.

წყარო: მაგიანე ქართლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქეპთიძე I*

კათოლიკოს-პატრიარქი 1049-1055 წწ.

კათოლიკოს-პატრიარქი, რომელიც მოიხსენიება ნიკორწმინდის ხელნაწერის კათოლიკოსთა სიაში. გეობის წლები უცნობია. მის სახელს მოსდევს კათოლიკოსების გიორგის, დიმიტრის და ბასილის სახელები, ამიტომ პირობითად მის სახელს გიორგი გაოელის წინ ვათავსებთ.

ლიგ.: ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგიანე ნიკორწმინდი ხელნაწერში. „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

ბიორბი III (ტაოელი)

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. XI ს-ის 50–60-იან წწ. მეფე ბაგრატ IV-ის თანამედროვე. „მაგიანე ქართლისას“ მიხედვით სა-პატრიარქო ტახტი დაიკავა კათოლიკოს-პატრიარქ იოანე (ოქროპირ) II შემდეგ. „გარდაიცვალა კათოლიკოს-პატრიარქი ოქროპირ და დაჯდა გიორგი გაოელი“. 1057 წელს მეფე ბაგრატ IV შესწირა შიომღვიმის მონასტერს „მანგილისის ხეის ადგილი ბორცუის-ჯუარი, ყოვლითა მზღვრითა მისითა...“ და გაათავისუფლა „ყოვლისა შესავალისა და გამოსავალისაგან: სახელმწიფოჲსა, საერისთვოჲსა, სააზნაუროჲსა, საციხისთავოჲსა, საკევისუფლოჲსა... და ყოვლისა ღმრთისა დაბადებულისა შესავლისა და გამოსავლისაგან“. მეფე ბაგრატი ამ სიგელში მიმართავს კათოლიკოს-პატრიარქ გიორგის: „თქვენ ქრისტეს მიერ გიორგი ქართლისა კათალიკომბან და წმიდათა მღვდელთ მოძღუართა დაწერილი ესე ჩუენი დაამტკიცეთ, ვითა წესი არს“, რასაც მოსდევს კათოლიკოს გიორგის დამტკიცება და ხელრთვა.

წყარო: მაგიანე ქართლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. II, თბ., 1968.

გაბრიელ III (საშარელი)

კათოლიკოს-პატრიარქი ბაგრატ IV-ის და გიორგი II-ის მეფობის ხანაში. დაახლ. 1065-1080 წწ. „გარდაიცვალა გიორგი ტაოელი, და დაჯდა კათალიკოს-პატრიარქად გაბრიელ“. კათოლიკოს გაბრიელის მიერ დამტკიცებულია მეფე გიორგი II-ის შიომღვიმის მონასტრისადმი 1072 წელს მიცემული შეუვალობის განახლების სიგელი.

წყარო: მაგნიანე ქართლისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. II, თბ., 1968.

ლიმიტრი

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1080-1090 წწ. მოიხსენიება ნიკორწმინდის კათოლიკოსთა სულთა მაგნიანეში და შიომღვიმის 1270 წლის ხელნაწერის კათოლიკოსთა ნუსხაში. სხვა ცნობები ამ პატრიარქის შესახებ არ გაგვაჩნია.

წყარო: თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, თბ., 1892.

ლიტ.: ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგნიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში. „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

ბასილ III

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1090-1100 წწ. მეფე დავით აღმაშენებლის თანამედროვე. არის ძე „დიდისა პატრიკისა ვაჩესი“. სწავლა-განათლება მიიღო ბიზანტიაში. კარგად იცნობდა ბერძენთა ცხოვრებას და მათ ეროვნულ-კულტურულ და საეკლესიო-ლიტერატურულ მისწრაფებებს. ვარაუდობენ, რომ იყო ეფრემ მცირის ძმა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ დამკვიდრდა შიომღვიმის მონასტერში. მის კალამს ეკუთვნის თხზულება

„თხრობამ სასწაულთათჳს წმიდისა და ღმერთ-შემოსილისა მამისა შიოხისი“ და „დასდებელი შიოხისი“. „თხრობამ სასწაულთათჳს“ შედგებოდა 18 თავისაგან. თითოეულში მოთხრობილი იყო წმ. შიოს ერთი რომელიმე სასწაული. შემოგვრჩა 1, 7, 8, 9, 11 და 12 თავები. ამ თხზულებაში არის ცნობები ბევრი ისეთი ისტორიული ფაქტის თუ პიროვნების შესახებ, რომელთაც სხვა წყაროებში ვერ ვხვდებით.

წყარო: საქართველოს სამოთხე, სრული აღწერაა ლუაწლთა და ენებათა საქართველოს წმიდათა, გ. საბინინის გამოც., პეტერბურგი, 1892.

ლიტ.: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

იოანე VI

კათოლიკოს-პატრიარქი XII საუკუნის პირველ მეოთხედში მეფე დავით აღმაშენებლის თანამედროვე და მისი პოლიტიკური კურსის აქტიური მხარდამჭერი. საპატრიარქო ტახტი დაიკავა ბასილ III-ის შემდეგ. 1104 წელს თავმჯდომარეობდა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებას, რომლის ძეგლისწერის მიხედვით „იოვანე ყოვლადღირსი მთავარეპისკოპოსი, კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოჲსა ღიღი მამათმთავარი“ იყო „სიმშვიდითაჲ სულისაჲთა მიმსგავსებული მოსესი, და მსგავსად ღიღისა სამოელისა წინა მლოცველი ერისა და მცხებელი მაღლით სრულყოფადთაჲ“. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თქმით, რუის-ურბნისის კრება მოწვეულ იქნა იმ დროს, და იმის გამო, რომ „წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი ღმრთისანი, ქუაბ ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს, და უღირსთა და უწესოთა მამულობით უფროს ვიდრე ღირსებით დაეპყრნეს უფროსნი საეპისკოპოსონი...“. კრებამ გადააყენა უღირსი ეპისკოპოსები და მათ ნაცელად დაადგინა „ჴემშარიგნი მწყემსნი და სათნონი ღმრთისანი“, აგრეთვე განიხილა სხვა მნიშვნელოვანი საეკლესიო საკითხები. შიომღვიმისადმი 1124 წელს ბოძებულ ანდერძში დავით აღმაშენებელი თავის ძეს დემეტრეს უბარებს, რათა მან კათოლიკოს იოანეს აკურთხებიდნოს მის მიერ მღვიმის მონასტერში აშენებული ღვთისმშობლის ეკლესია. ამავე ეკლესიაში კათოლიკოს იოანეს სახელი უნდა მოხსენიებუ-

ლიყო „პირველთა თანა მღვდელისაგან“. კათოლიკოს იოანეს განგებით „რომელ საქონებელნი სოფელნი და აგარანი ჰქონან მღვმესა, საშჯულომ სამრებლომ არს ყოველგან, და თუთ მემღუმისა დიაკონმან მოისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოიხმაროს“. კათოლიკოსი იოანე VI და მასთან ერთად სხვა ეპისკოპოსები და მეუღაბნოენი მონაწილეობდნენ იმ საღვთისმეტყველო დისპუტ-პაექრობაში, რომელიც დავით აღმაშენებელს ჰქონდა სომეხ მონოფიზიტებთან. კათოლიკოსი იოანე IV მოხსენებულია 1170 წელს მეფე გიორგი III მიერ შიომღვიმისადმი მიცემულ სიგელში.

წყარო: ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. I, თბ., 1981.

სვიმონ IV (გულაბერისძე)

კათოლიკოს-პატრიარქი XII საუკუნის მეორე მეოთხედში. სვიმონი ბიძა იყო პატრიარქ ნიკოლოზ გულაბერისძისა და მღვდელმთავრობამდე ბერად იყო არმაზის წმ. საბას მონასტერში. ამაზე ცნობას გვაწოდის პატრიარქი ნიკოლოზი თავის თხზულებაში „საკითხაჲი სუეგისა ცხოველისა“: „ნეგარი მამის ძმა ჩემი სვიმონი, პირველ პატრიარქობისა მისის, მონასტერსა შინა იყო წმიდისა საბასსა არმაზს“. არ არის გამორიცხული, რომ ეს სვიმონი გიორგი ჭყონდიდელის დისწულია, „კაცი ყოვლითურთ სრული და ბრძენი“, რომელიც დავით აღმაშენებლის დროს მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი და შირვანის გამგებელი იყო და ბედიელ-ალავერდიელის კათედრაც ეჭირა.

წყარო: ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1955.

საქართველოს სამოთხე, გ. საბინინის გამოც., პეტერბურგი, 1882.

ლიტ.: ივ ჯაფარიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად, თბზ., ტ. VIII, თბ., 1977.

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. XII ს-ის 40-50-იან წლებში. მეფე დემეტრე I-ის თანამედროვე. მოიხსენიება ნიკორწმინდის ხელნაწერში „სკ-ნსმც არს სახსენებელი წმიდისა და ღმერთ შე-მოსილისა საბაჲ კათალიკომისა“. ასევე იხსენიება შიომღვიმის 1270 წლის ხელნაწერის კათოლიკოსთა ნუსხაში.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, თბ., 1892.

ლიტ: ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში, „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

ნიკოლოზ I (გულაბერისძე)

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. XII ს-ის 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან. ავტორია ცნობილი თხზულებისა „საკითხავი სუეგისა ცხოველისა, კუარტისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა“. ნიკოლოზი წარმოშობით კახეთიდან იყო. მისი ბიძა იყო კათოლიკოს-პატრიარქი სვიმონი. ამაზე თავად გვაწვდის ცნობებს თავის თხზულებაში: „ეჲმსა მას სიყრიშისა ჩემისასა... ნეტარი მამის ძმა ჩემი სვიმონი, პირველ პატრიარქობისა მისის, მონასტერსა შინა იყო წმიდისა საბასა არმაზს... მე კახეთით მოვდიოდი და ერთი კაცი თანა მყუანდა“. ამავე თხზულებიდან ირკვევა, რომ მისი საპატრიარქო გახტმე ასევე ბურღუხან დედოფლის, ე. ი. გიორგი III დროს მოხდა. 1178 წელს „სიმდაბლისა ძალითა ეჯმნა ქართლისა კათალიკომობისაგან“ და იერუსალიმს წასვლა გადაწყვიტა. ამ დროს მეტად რთულ ეკონომიკურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ათონის ქართული საეპარქიო – ყადაღა დაედო მის მიწებსა და სოფლებს, იზრდებოდა მონასტრის ვალები და საერთოდ კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა მონასტერზე ქართველთა უფლებები. ამიტომ იერუსალიმამდე ნიკოლოზმა მიაშურა ათონს, სადაც მონასტრის წინამძღვარ პავლესთან ერთად იზრუნა მონასტრის რთული მდგომარეობიდან გამოყვანისა და შემდეგ აღორძინე-

ბისათვის. ათონის სააღაპე წიგნში ნიკოლოზის ხელითაა დაწერილი რამდენიმე ალაპი, რომელთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თამარ მეფისთვის დადებული ორწევრა ალაპი და იოანე მწიგნობართუხუცესისათვის დადებული ალაპი. დაახლ. 1083 წელს ნიკოლოზი გაემგზავრა იერუსალიმს, სადაც ჯერის მონასტერში დიდი სამეურნეო საქმიანობა გაშალა და დიდად იღვაწა, რომ მონასტრისათვის დაებრუნებინა ლათინთა მიერ მიტაცებული მიწები. გამეფების შემდეგ თამარ მეფემ იხმო ნიკოლოზი იერუსალიმიდან, როგორც ჩანს, იმ მიზნით, რომ მეფესთან დაპირისპირებული მიქელ კათოლიკოსის ნაცვლად კათოლიკოსის ტახტი კელაე ნიკოლოზს დაეჭირა. ანგონ ქუთათელთან ერთად თამარის მიერ მოწვეული საეკლესიო კრების მუშაობას სწორედ ნიკოლოზი ხელმძღვანელობდა. „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“ მოგვითხრობს, რომ მეფე თამარმა „პირველად აღმოუწოდა წმიდით ქალაქით იერუსალემით ნიკოლოზს გულაბერისძესა... ესე რა მოიყვანა, შემოკრიბნა ყოველნი სამეფოსა თჳსისა მღვდელი-მოძღუარნი, მონაზონნი და მეუღაბნოენი, კაცნი მეცნიერნი სჯულისა საღმრთოსანი და მოსწრაფე იყო, რათა მართლმადიდებლობასა ზედა შემოთესილნი თესლნი ბოროტნი აღმოფხურნეს სამეფოსაგან თჳსისა... ხოლო შემო-რა-კრბეს ორისავე სამთავროსა ეპისკოპოსნი, რომელთა პირად აქუნდა ზემო მოქსენებული ნიკოლოზი, მსგავსი სეხნისა თჳსისა და ანგონი ქუთათელი საღირის-ძე... მიეგებოდა მათ თამარ დიდითა სიმდაბლითა, ვითარცა კაცნი და არა მეფე, ვითარ ანგელოზთა და არა კაცთა“.

ნიკოლოზ გულაბერისძე და ანგონ საღირის-ძე, „რომელნი ვითარ პირმეცყუელნი მთიებნი უძლოდეს მომრგულებასა ცაებრისა მის ვარსკულაფთა კრებულისასა, არა ინებეს შორის მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათალიკოსი, რამეთუ წინაუკმო რამე იწყო წესთაგან ეკლესიისათა და ჰყონდიდელმაწყუერლობა და მწიგნობართ-უხუცესობა მოევერაგა უფლისაგან“.

მართალია, კრებაზე კათოლიკოს-პატრიარქ მიქელის გადაყენება ვერ მოხერხდა, მაგრამ კრებამ შეცვალა რამდენიმე უღირსი ეპისკოპოსი და „განმართა საეკლესიო წესნი“ და ამაში დიდი

დამსახურება უთუოდ ნიკოლოზ გულაბერისძეს ეკუთვნოდა. გარდაიცვალა ნიკოლოზი დაახლ. 1190 წელს.

წყარო: ბასილი ეზოსმოღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

საქართველოს სამოთხე, გ. საბინინის გამოც., პეტერბურგი, 1882.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I, თბ., ტ. VIII, თბ., 1977.

კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

ე. მეგრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის სააღაპე წიგნი, თბ., 1998.

მიქელ IV

კათოლიკოს-პატრიარქი 1178-1187 წწ. საპატრიარქო საყდარი დაიჭირა კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზის შემდეგ, რომელიც „სიმდაბლისა ძალითა ეჯმნა ქართლისა კათალიკოზობისაგან“ და იერუსალიმს წავიდა. თამარის გამეფების შემდეგ მიქელ IV ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობაც იგდო ხელთ. გარდა ამისა, მას სამთავისის და აწყურის კათედრებიც ეჭირა. როგორც ჩანს, მიქაელი თავიდანვე დაუპირისპირდა სამეფო ხელისუფლებას. მეფე თამარი შეეცადა გადაეყენებინა მიქელი პატრიარქობიდან და მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელსაც ქუთათელ ანგონთან ერთად უძღვებოდა იერუსალიმიდან საგანგებოდ მოწვეული პატრიარქოფილი ნიკოლოზ გულაბერისძე. კრებას პატრიარქი მიქელი არ ესწრებოდა, ვინაიდან ნიკოლოზმა და ანგონმა „არა ინებეს შორის მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათოლიკოსი, რამეთუ წინა-უკმო რამე იწყო წესთა ეკლესიისათა და ჭყონდიდელ-მაწყურელობა და მწიგნობართუხუცესობა მოევერა აგა უფლისაგან“.

კრებამ ვერ მოახერხა მიქელის გადაყენება, თუმცა შეცვალა რამდენიმე უღირსი ეპისკოპოსი და „განმართა საეკლესიო წესნი“. მაგიანეს ცნობით, მიქელი არ სარგებლობდა სიყვარულითა და ავტორიტეტით და მის გარდაცვალებას არ გამოუწვევია სინანული: „მოკუდა ქართლისა კათალიკოსი, ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი, ქართველი, მირიანის ძე მიქელ, რომელსაც

აქუნდა სამთავისიცა, და არავინ შეწუხნა მისთვის, არცა დიდი და არცა მცირე, რამეთუ ყოველნი სძულობდეს“ – აღნიშნავს ბასილი ეზოსმოდღვარი. მიქელის შემდეგ მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდულობა კვლავ ანგონ გნოლისთავისძეს დაუბრუნდა.

წყარო: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბასილი ეზოსმოდღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

თეოდორე II

კათოლიკოს-პაგრიარქი დაახლ. 1188-1204/1205 წწ. საპა-გრიარქო ტახტზე ავიდა მიქელ IV-ის შემდეგ. თამარ მეფის თანამედროვე და მისი მხარდამჭერი. 1191 წელს თამარმა სხვა ეპისკოპოსებთან ერთად გაგზავნა სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ შეთქმულ დიდგვარიან ფეოდალებთან მოსალა-პარაკებლად. თამარის პირველი ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ მე-ფის მცირერიცხოვან მომხრეთა შორის იყვნენ პაგრიარქი თეოდორე და ანგონი ქუთათელი: „ოდესმე თევდორე პაგრიარქესა და ანგონი ქუთათელსა, რომელი-იგი ოდენ დარჩა მას ჟამსა ერთ-გულად ლიხთ-იმერით, სისხლთა დათხევამდის, და სხუათა ეპისკოპოსთა გზავნიდის, ოდესმე შინაურსა ეჯიბსა და მესგუმ-რესა“. პაგრიარქმა თევდორემ მეფე თამართან ერთად გააცილა ქართველთა ლაშქარი ბასიანის ბრძოლის წინ (1205 წ.). მას შემდეგ, რაც ქართველი მეომრები „წარემართნეს ბასიანის კერძოსა“ თამარ მეფე „მოიქცა სამცხეს, და მოვიდა ოძრეკს, და მოიცალა ლოცვად და მარხვად. მუნ იყო წინაშე მისსა თევდორე, ქართლისა კათალიკოსი, კაცი წმიდა და სახიერი, და მას თანა მრავალნი ეპისკოპოსნი და მონაზონნი...“ კათოლიკოს-პაგრიარქი თეოდორე, როგორც დამამტკიცებელი, მოხსენიებულია 1187 წლის თამარ მეფის გელათისადმი შეწირულების, 1189 წლის მანდაგურ-თუხუცესის და ამირსპასალარის ჭიაბერის მღვიმისადმი და 1189-1200 წლებს შორის შედგენილ მღვიმის კრებულის გოხამსძეების-ადმი მიცემულ სიგელებში.

წყარო: ისტორიანი და აზმანი შარაეანდედანი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბასილი ეზოსმოდლარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ლიტ.: რ. მეგრეელი, მეფე თამარი, თბ., 1991.

ბასილ IV

ამ კათოლიკოს-პატრიარქზე არავეითარი ცნობები არ მოგვეპოვება, გარდა იმისა, რომ ის მოიხსენიება 1270 წლის შიომღვიმის ხელნაწერის კათოლიკოსთა სიაში კათოლიკოს-პატრიარქ თეოდორეს (1188-1205/1206 წწ.) შემდეგ. ამიტომ მისი გეობა პირობითად უნდა განისაზღვროს 1204/1205 წლით. მის შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქად ჯერ კიდევ თამარის მეფობაში იოანე VII ჩანს.

წყარო: თ. ჟორდანი, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, წ. I, თბ., 1892.

ლიტ.: ე. თაყაიშვილი, მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მაგიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში. „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1991.

იოანე VII

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1205/06-1210 წწ. თამარის ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარაეანდედანი“ მოთხრობილია იოანე კათოლიკოსის საღვთისმეტყველო პაექრობაზე სომეხ ვარდაპეტებთან.

თამარის ისტორიკოსი, რომელიც კათოლიკოს იოანეს „სულ-მობერულსა (ე. ი. ღვთივშთაგონებულს) და ანგელოზთა მოსაგრეს უწოდებს, აღწერს, თუ კათოლიკოს იოანეს „უსისხლოსა მსხუერ-პლსა“ ერთ-ერთი მღვდელმოქმედების შემდეგ, როგორ მიიღო სეფისკვერი „რჯულით სომეხმა“ ზაქარია ამირსპასალარმა, რის გამოც „კათოლიკოსი, ცეცხლებრ აღგყინებული, ძლიერად ამხილებდა და ეტყოდა: „ნეფსით არავინ მართმადიდებელთაგანი

იკადრებს მღვდელმოქმედებასა სეფისკუერის თქუენ, შეიდგზის წყეულთა სომეხთა, მოცემად“. ზაქარია მხარგრძელს მოუწვევია ვანის სომეხი კათოლიკოსი და ვარდაპეგნი, რომლებთანაც იოანე VII ჰქონდა საღვთისმეტყველო პაექრობა და „დგა, ვითარცა გოდოლი შეურყეველი, ტურფად აღშენებული, ესრე მტკიცედ და განშუენებულითა პირითა“ და იცავდა და ქადაგებდა მართლმადიდებლობას. პაექრობის შემდეგ ზაქარიას ძმა ივანე მსახურთუხუცესი დარწმუნდა, რომ „ქართველთა მართალი სარწმუნოება უპყრიეს“ და მივიდა და „ნათელ-ილო სარწმუნოებასა ზედა ჩუენსა იოანეს მიერ კათალიკოსისა. და მრავალი სიმრავლე სომეხთა მოვიდა ნათლისღებად“. მართალია, ამ ღოგმატურ-საღვთისმეტყველო პაექრობის შესახებ თამარის პირველ ისტორიკოსთან მოთხრობილია ბასიანის ომამდე, მაგრამ მას ადგილი უნდა ჰქონოდა ბასიანის ბრძოლის შემდეგ, ვინაიდან ბასიანის ომის დროს კათოლიკოსად თეოდორე იყო. ქართული საეკლესიო გრადიციით, იოანე VII „ანგელოზთა სწორად“ იწოდება.

წყარო: ისტორიანი და აზმანი მარავანდელთანი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ლიტ.: იე. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, თხზ., ტ. II, თბ., 1983.

ეპიფანე (ეპიფანე)

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1210-1220 წწ. თამარ მეფისა და გიორგი IV თანამედროვე. 1218 წელს მის მიერაა შედგენილი ანისის ხუცესთა სარგოს განწესების წიგნი. ამ საბუთით და აგრეთვე ანისის ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის კედელზე არსებული წარწერით ირკვევა, რომ პატრიარქმა ეპიფანემ პირადად მოიარა და აკურთხა ანისის ეკლესიები და მოაწესრიგა ის დავა, რომელიც ჰქონდათ ანელ სასულიერო პირებს და ანისის მართლმადიდებელ მრევლს საეკლესიო საიდუმლოებათა (ნათლისღება, ჯერისწერა) აღსრულებისთვის გადასახდელის გადიდების გამო. პატრიარქმა ეპიფანემ დაგმო ანელ ხუცესთა საქციელი და შეამცირა საეკლესიო მისაცემელთა

ოდენობა. პაგრიარქმა ეპიფანემ დაუკვეთა და სვეტიცხოველს შესწირა ძვირფასი ქვებით შემკული სახარება, რომლის ყდაზე მთელი განით საპაგრიარქო შესამოსელში გამოხატულია თვით პაგრიარქი ეპიფანე.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიტ: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. III, თბ. 12 ტომად, ტ. III, თბ., 1983.

ექვთიმე II*

კათოლიკოს-პაგრიარქი 1220-1222 წწ.

არსენ III

საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქი XII ს-ის 20-30-იან წლებში. ამავე დროს ეჭირა მწიგნობართუხუცესის თანამდებობა. პაგრიარქობიდან გადადგა და სიცოცხლის ბოლო წლები შიომღვიმის მონასტერში გაატარა. როგორც ქართლის „კათალიკოზ-მწიგნობართუხუცეს ყოფილი“ და „მწირობით წმიდასა უდაბნოსა მღვიმისსა შინა მყოფი“ მოიხსენიება გრიგოლ სურამელის მღვიმისადმი დაწერილში, რომელიც 1247 ან 1249 წლებშია შედგენილი. მოხსენიებულია 1270 წლის შიომღვიმის ხელნაწერის კათოლიკოს-პაგრიარქთა სიაში.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ., 1984.

გიორგი IV

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი XIII ს-ის 30-იან წლებში. საკათოლიკოსო ტახტზე უნდა ასულიყო მას შემდეგ, რაც მისი წინამორბედი კათოლიკოს-პატრიარქი და მწიგნობართუხუცესი არსენ III გადადგა და შიომღვიმეს დამკვიდრდა. კათოლიკოს გიორგი IV-ის მიერაა დამტკიცებული „ვაჰანის ქუაბთა განგება“. „უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო... მინდობითა შენითა დაესწერ სიმტკიცესა წმიდისა ამის მონასტრისასა ჩუენ, ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი გიორგი, რომელი ძეგლად ყოველთა მონასტერთაცა კმასაყოფელ არს...“

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ნიკოლოზ II*

კათოლიკოს-პატრიარქი XIII საუკუნის 30-იან წლებში.

მიქელ V

კათოლიკოს-პატრიარქი XIII საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში. 1241 წლით თარიღდება მის მიერ მსახურთუხუცესს ვაჩე გუარამაისძისადმი ბოძებული სიგელი, რომლიდანაც ირკვევა, რომ „პირველ ხუარაზმელთაგან და მერმე თათართაგან“ მოოხრებულ სამეფოში დიდად დაზარალდნენ ვაჩე და მისი ძმა და ეაჯნენ პატრიარქ მიქელს, რომელმაც უწყალობა „ეკლესიისა სასამსახუროდ ხაგისოფელი და ორომაშენი, ყოვლითა მისითა მზღვრითა და მიმდგომითა მთითა, ველითა, გყითა, წყლითა, წისქვილითა...“ იმავე 1241 ან 1242 წელს არსენ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის მიერ გაცემულ სიგელს ამტკიცებს უკვე კათოლიკოსი არსენი. საქართველოს ეკლესიის კათოლიკოსთა ოფიციალურ, საეკლესიო კალენდრებში მოცემულ სიაში კათო-

ლიკოს-პაგრიარქი მიქელი არ არის შეგანილი. მიქელ IV მირიანის ძის შემდეგ მიქელის სახელის მქონე კათოლიკოსი გეხდება მხოლოდ 1325-1330 წწ., რაც შეცდომაა. ამ დროს ამ სახელის მქონე პაგრიარქი საბუთებით არ ჩანს.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ., 1984.

ლიტ.: ნ. მოშიაშვილი, XIII ს-ის საქართველოს ისტორიული ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVIII-ბ, თბ., 1954.

არსენ IV (ბულმაისიმისძე)

საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქი 1241/42-1249/50 წწ. არსენ IV-ს პაგრიარქობა მოუხდა მონღოლთა მიერ საქართველოს დაპყრობის პერიოდში. მას როგორც უგანათლებულეს სასულიერო მოღვაწეს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა იმ დროის ცნობილ მოღვაწეებთან – ერისთავთ-ერისთავ იოვანეს შვილებთან ვარდან და აბუსერ აბუსერიძეებთან. არსენი გამსჭვალული იყო ეროვნული ინტერესებით და იბრძოდა საქართველოს სიმტკიცისა და ძლიერებისათვის. აბუსერიძეების თხოვნით არსენ IV-ის მიერ შექმნილია რამდენიმე ჰიმნოგრაფიული თხზულება: სვინაქსარი იამბიკური ოთხთა თთუეთანი: თებერვლის, მარგის, აპრილის, მაისის; „უფალო ღაღაცყავსო“, სტიქარონი, წარდგომა, კანონი და „აქებდითი“ ხელთუქმნელისა და უხილავის ხაგისა, ძლისპირნი ზესთაგამოუთქმელისა ხელთუქმნელისა ხაგისანი 16 აგვისტოსა – სრული კანონი; საგალობელნი წმ. ნინოსი და საგალობელნი შიო მღვიმელისა და სხვ.

კათოლიკოს-პაგრიარქ არსენ IV-ის მიერ დამტკიცებულია არსენ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის მიერ 1241/42 წწ. მგელა აბულახგარისძისადმი ბოძებული სიგელი, რომლითაც ეს უკანასკნელი ლებულობს სოფელ ღურეკს: „ესე, ვითა ქრისტეს სწორსა არსენი ჭყონდიდელ მთავარებისკოპოსსა და მწიგნობართუხუცესსა შეუწყალებია მგელა და შვილნი მისნი და ღურეკი სოფელი სამამულოდ უბოძებია, მოწმე, დამამტკიცებელი ვარ, მეცა გლახაკი,

ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი არსენი. და ვინ შეცვლად კელ-ყოს, წყლულ და შერყენებულ-მცა არს“.

1241 წლის ახლო ხანებში კათოლიკოს-პატრიარქი არსენი ამტკიცებს მისი წინამორბედი პატრიარქის მიქელის ვაჩე გუარამისძისადმი ბოძებულ დაწერილს, რომლითაც პატრიარქი მიქაელი მსახურთუხუცესს ვაჩეს სამამულოდ აძლევს სოფელ ორო-მაშენს. 1247/50 წ. კათოლიკოს-პატრიარქი არსენ IV ამტკიცებს გრიგოლ სურამელის შიომღვიმის მონასტრისადმი დაწერილს. ასევე, XIII ს-ის 40-იან წლებშია შედგენილი საეკლესიო კრების განჩინება შიომღვიმის მონასტრის შეუვალობის შესახებ, რომელიც „წინა წმიდა მამათმთავართა“ მიერ შიომღვიმისადმი დამტკიცებულ შეუვალობას და მეფე დავით IV-ის მიერ ბოძებულ ანდერძს შეუცვლელად გოვებს და ამტკიცებს. განჩინება თვით კათოლიკოსის მიერაა შედგენილი: „მე არსენ ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა კელითა დავწერე ყოველი ესე სიმტკიცე. და სახენი მტკიცე მყოფელნი აკურთხნეს ღმერთმან და წმიდამან დედაქალაქმან“.

მკვლევართა ნაწილი (ნ. ბერძენიშვილი, ნ. შოშიაშვილი) არსენ ბულმაისიმისძეს არა ქართლის, არამედ აფხაზეთის კათოლიკოსად მიიჩნევს.

წყარო: წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ., 1984.

ლიტ.: ნ. ბერძენიშვილი, საეპირო ფეოდალურ საქართველოში, ენ-იკის მოამბე V-VI, თბ., 1940.

კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

ნ. შოშიაშვილი, XIII ს-ის საქართველოს ისტორიული ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XIII-ბ, თბ., 1954.

ნიკოლოზ III

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1250-1282 წლებში. ცნობები კათოლიკოს ნიკოლოზ შესამებზე გვხვდება ჟამთააღმწერელთან. მისი დახასიათებით ნიკოლოზი იყო „კაცი

ხილველი სულითა, ანგელოზთა მობაძავი, და მრავლითა მოღუაწებათა შინა საკერველი, მართლმადიდებელი, ძლიერი და თუალ-უხუავად მამხილებელი მეფეთა და მთავართა“. კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზ III მონღოლთა ბატონობის ურთულეს პირობებში მოუხდა მოღვაწეობა. ქამთააღმწერლის თქმით, „ქუეყანა სამეფო, საყდარნი და მცხეთა და მისი მიმდგომი ქუეყანა და მონასტერნი არავისგან იცეებოდეს, რამეთუ წარჩინებულნი ამის სამეფოსანი თჳსისა ქუეყანისათჳს ზრუნვიდეს“. ეკლესიის მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, ნიკოლოზ III იძულებული გახდა წასულიყო ურდოში ჰულაგუ ყაენთან, რომელმაც დიდი პატივით მიიღო, დაასაჩუქრა და ერთგულების ნიშნად სიგელიც მისცა. ქამთააღმწერელთან ვკითხულობთ: „იხილა რა ყაენმან (კათოლიკოსი ნიკოლოზი—ზ.ა.), განკურდა წესსა და ხილვასა შესახედავსა მისსა, რამეთუ არა მეცნიერ იყო ნათესავსა ქრისტიანეთასა... და ვითარ პატივ-სცა, დაუწერეს იერლაცი, რომელ არს წიგნი შეწყალებისა, შეუქმნეს და მოსცეს შანად (როგორც ერთგულების საწინდარი, ზ. ა.), ჯუარნი ოქროსანი, და შეუმკუნა თვალითა და მარგალიტითა, და უბოძა ერთ თჳთ კათალიკოსსა და ერთ მოძღუარსა ვარძიისასა, რომელი თანა ჰყვა კათალიკოსსა. და არგანიცა იგი ოქროთა შემკული მოანიჭა კათალიკოსსა ოდენ, ჯუარიანი იგიცა, და ესრეთ პატივითა წარმოაღვლინეს და დაიცენა ყოველნი საყდარნი და მონასტერნი“.

მონღოლთა უღელქვეშ საქართველოს მდგომარეობა დღითიდღე უარესდებოდა. პოლიტიკურმა აშლილობამ და ეკონომიკურმა სიღუბნებმა, მგრის გამუდმებულმა თარეშმა და ქვეყნის შიგნით ფეოდალთა ქიშპობამ ქვეყანა ზნეობრივი დაცემის გზაზე დააყენა. ქამთააღმწერელთან აღნიშნულია, რომ დემეტრე II მეფობაში ერთ-ერთ ვნების კვირაში რამდენჯერმე იძრა მიწა „სამხილებელად უსჯულოებათა ჩუენათჳს... და სიმრავლისათჳს უსამართლოებათა ჩუენთასა“.

ქვეყნის სულიერი გადარჩენისთვის იბრძოდა ეკლესია და მისი საჭეთმპყრობელი ნიკოლოზ III. ქამთააღმწერელი აღნიშნავს, რომ ქართველნი „მოდრკეს გმისაგან საღმრთოსა, იწყეს განდგომად, რამეთუ მეფემან მოიყვანა სამნი ცოლნი, ეგრეთვე საღუნმან მოიყვანა სამი ცოლი, და მთავართა იწყეს ხელის შეხებად საყდართა და მონასტერთა, და იწყეს მიტაცებად სოფელთა და ავა-

რაკთა, უმეტეს მესხთა საყდარსა ზედა დიდებულსა აწყურისასა. დაღათუ ამათ უწესობათა დიდად ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოსი და ნიკოლოზ მაწყურელი ჯუანშერის-ძე, გარნა არაჲინ ყურად იღებდა სიტყუასა მათსა“. როდესაც დიმიტრიმ თავისი და საღუნ მანკაბერდელს მიათხოვა, „განწყრა კათალიკოსი ნიკოლოზ, კაცი მოხუცებული და მართლმკუთელი, გარნა მძლავრებისაგან საღუნისა ვერ უძლო განყენებად, არამედ ფრიად შეაჩუენებდა“. კათოლიკოსი მეფესაც განურისხდა, როდესაც ამ უკანასკნელმა სამი ცოლი დაისეა, მაგრამ ვერაფერი გააწყო. ქაბთააღმწერელი აღნიშნავს, რომ „ნიკოლოზ კათალიკოსი განრისხებული უთქმიდავე და ამხილებდა მრავლად (მეფეს), და ვერ არწმუნა. ამისთჳს დაუტევა კათალიკოსობა და კელითა თჳსითა აკურთხა ჯუარისმცურთველი მეფისა აბრაჰამ კათალიკოსად და თჳთ წარვიდა მამულად თჳსად, მოხუცებული, და მუნ იყოფოდა, მრავლითა მოლუაწებითა, მარხვითა, მღუძარებითა და გლახაკთ მოწყალებითა, და სავსე სათნოებათა გჳრთითა უფლისა მიმართ მიიცვალა“.

კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზის მიერ დამტკიცებულია 1249-1260 წლებს შორის შედგენილი „დაწერილი მღვიმის კრებულისა გრიგოლ სურამელისადმი“ და 1260 წლით დათარიღებული „დაწერილი კახა თორელისა რკონის ღმრთისმშობლისადმი“. ამ დაწერილს ნიკოლოზ III ამტკიცებს, როგორც მეექვსე პატრიარქი ხუთთა პატრიარქთა შემდეგ: „ჩუენცა, გლახაკი, ქრისტეს მიერ შემდგომად ხუთთა პატრიარქთა და უპირველეს მათსა ზეგარდმო მოსულთა უბიწოთა დედისა მისისა კელითა შეთელილისა კუართისა საუფლოსა მიერ სუეგის-ცხოველის მეექვსე პატრიარქი და ქრისტეს მიერ ყოვლისა საქართველოს კათალიკოზი ნიკოლოზ ვამტკიცებ და წავსწერ“. 1281/1282 წ. არის შედგენილი ნიკოლოზ III-ის დაწერილი არვანბეგ საბაისძისადმი, რომლითაც პატრიარქი ამ უკანასკნელს უმტკიცებს მცხეთას შეუბანს: „გაქონდეს შეუბანი თქუენ, საბაისძესა არვანბეგს და შეილთა და მომაეალთა ყოველთა სასლისა თქუენისათა მკუიდრად, სამამულოდ, ერდგულეებითა მსახურებსა შინა კათოლიკე ეკლესიისა და საყდრის მპყრობელთასა“. კათოლიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზი მოხსენებულია სინას მთის მონასტრის სულთა მაგინანში: „ს-ლსა ქრ-თლისა ქათალიკოზისა ნიკ-ზს შ-ს ღწ“.

წყარო: ჯამთაბაღმწერელი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ.: ნ. მოშიაშვილი, XIII ს-ის საქართველოს ისტორიული ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XIII-ბ, თბ., 1954.

ივ. ჯაფარიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947.

აბრაჰამ I

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1282-1310 წწ. კათოლიკოს-პატრიარქ აბრაჰამის წინამორბედმა, მეფე დემეტრე II-ის პოლიტიკითა და ცხოვრების წესით უკმაყოფილო პატრიარქმა ნიკოლოზმა „დაუტევა კათალიკოსობა, და კელითა თესითა აკურთხა ჯუარისმცხრთველი მეფისა აბრაჰამ კათალიკოსად...“. კათოლიკოსის გახდის დაკავებაში აბრაჰამი მოსხენებულია 1278 წლის გუდარეხის წარწერაში: „ადიდენ ღმერთმან ძლიერი და უძლეველი მეფეთ-მეფე დიმიტრი. მე, მიწაჲ მეფობისა მათისაჲ, უღირსი მღდელი ჯუარის მცხრთველი აბრაჰამ, ღირს ვიქმენ აღშენებად სამრეკლოთა ამათ, სადიდებლად მეფობისა მათისა და სალოცველად სულისა ჩემისა...“

კათოლიკოს-პატრიარქ აბრაჰამს საპატრიარქო გახდის დაკავება და მამამთავრობა მოუხდა საქართველოში მონღოლთა ბატონობის მძიმე პირობებში. იგი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ქვეყნის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში და „კეთილად მართებდა საჭეთა კათოლიკე ეკლესიისათა, რამეთუ იყო კაცი ესე მართლმოქმედი კეთილთა საქმეთა, და საურავთა სამეფოთა გამგე კეთილი“. როდესაც, 1289 წლის ზამთარში, მეფე დიმიტრი II ურდოში დაიბარეს, „მოუწოდა მეფემან კათალიკოსსა აბრაჰამს და ეპისკოპოსთა, მონასტერთა და უდაბნოთა გარესჯისა მღდელ-მონაზონთა, და ყოველთა მთავართა სამეფოსა მისისათა“. მეფემ იცოდა, რომ ურდოში წასვლა მის სიკვდილს ნიშნავდა, წაუსვლელობა – ქვეყნის აოხრებას და დარბაზს განუცხადა: „აწ მნებაჲს, რათა წარვიღე ყაენს წინაშე, და იყოს ნება ღმრთისა:

უკეთუ მე მომკლან, ვგონებ რომე ქუეყანა უვნებლად დარჩეს“. კათოლიკოსმა აბრაჰამმა მიმართა მეფეს: „არა არს საქმე, მეფეო, განწირვა სულისა შენისა, რამეთუ მრავალთა მეფეთა მიურიდნია, და დაუცავს თავი თუხი. აჲ თუ შენ დასდებ სულსა შენსა ერისათუს, ჩუენ ყოველნი ეპისკოპოსნი ვიგზრთავთ ცოდებათა შენთა, არამედ წინაშე ღმრთისა ეწამებთ, რათა მოწამეთა თანა შერაცხილ იქმნე, ვითარცა უფალი სახარებასა შინა ბრძანებს: „უფროს ამისა სიყუარული არა არს, რათა დადევას კაცმან სული თუხი მოყუსისათუს,“ და უკეთუ ერთისა მოყუსისათუს სულისა დადება კეთილ არს, რადენ ურიცხვთა სულთა ცხოვრება ეგოდენ სარგებელ არს“. მეფე გაემგზავრა ურდოში მთავრებისა და კათოლიკოს-პაგრიარქ აბრაჰამის თანხლებით. აქ, გასამართლების შემდეგ, მეფე დიმიტრის 1289 წლის 12 მარტს, მოვაკანში მდინარე მტკვრის პირას თავი მოჰკვეთეს. წამებული მეფის ცხედარი კათოლიკოსმა აბრაჰამმა მალულად საქართველოში გადმოასვენებინა.

დიმიტრის შემდეგ მონღოლებმა აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო ტახტზე აიყვანეს დავით ნარინის ძე ვახტანგი, რომელსაც დიდხანს არ უმეფია. იგი გარდაიცვალა 1292 წელს. მის ნაცვლად სამეფო ტახტზე დაამტკიცეს დიმიტრის შვილი დავითი. „და დასუეს მეფე ტახტსა ზედა, და აკურთხეს კათალიკოსმა აბრაჰამ და ეპისკოპოსთა“.

1297 წელს ყაზან ყაენსა და დავით VIII შორის უნდობლობა ჩამოვარდა. ყაზანმა დავითი ურდოში დაიბარა, მაგრამ დარბაზის რჩევის მიუხედავად მეფე არ ეახლა ყაენს, აუჯანყდა მონღოლებს და მთიულეთს შეეხიზნა. დავითი მონღოლებს მთელი თავისი მეფობის განმავლობაში ებრძოდა. მონღოლებმა საბოლოო ჯამში ვერც მისი ხელში ჩაგდება და ვერც მასთან დაშავება მოახერხეს, თუმცა მასთან მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ. ქართველთა მხარეს ამ მეტად რთულ და სახიფათო მოლაპარაკებებში წარმოადგენდა კათოლიკოსი აბრაჰამი და მასთან ერთად ივანე ბურსელი და ყადი თბილელი.

კათოლიკოს აბრაჰამის მიერ დამტკიცებულია დავით VIII-ის მიერ 1297 წელს გრიგოლ ჭარბაულისათვის მიცემული სოფელ ლაუშას წყალობის წიგნი. კათოლიკოს-პაგრიარქი აბრაჰამი მოხსენიებულია სინას მთის მონასტრის სულთა მაგიანეში: „ს-ლსა ქრ-თლისა ქათალიკოზისა აბრაჰამს შ-ს ღ-ნ“.

წყარო: ჟამთააღმწერელი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. ტ. II, თბ., 1959.

ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ., 1984.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III, თბზ., ტ. III, თბ., 1982.

ექვთიმე (ეფთჳმე) III

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახ. 1310-იანი წლებიდან 30-იანი წლების მეორე ნახევრამდე. პატრიარქობდა მეფე გიორგი V ბრწყინვალეს დროს. მოხსენიებულია გიორგი V-ის „ძეგლის დებაში“ და უეჭველია მონაწილეობდა ამ ძეგლის შექმნაში: „დავსხედით და დავსუთ წმინდა მეფე და ქართლისა კათალიკოზი ეფთჳმე და დავსხით ვეზირნი და ებისკოპოზნი და მოურავნი... და ეს განაჩენი დაედევით“, – აცხადებს მეფე გიორგი ამ ძეგლის შესავალ ნაწილში. აღსანიშნავია, რომ „ძეგლის დადების“ მიხედვით ყველა საეკლესიო საქმე გრადიციულად კათოლიკოსის და ეპისკოპოსების განსასჯელად რჩებოდა: „სასჯულო საქმე, და საეკლესიო, რისაც გინდა სასაქმოსა კაცის მკელელთა, ეკლესიის მკრეხველთა, ცოლის დამგდებელთა უბრალოსათა, ანუ წამგვრელთა, სხვა რაც სასჯულო საკითხავი იყოს, იგი კათალიკოზმან და მათ, განაჩენთა მათ მედა ებისკოპოზა, – მათ ჰკითხონ“.

კათოლიკოს-პატრიარქ ექვთიმეს ბიძა იყო ის ბასილ მონაზონი, რომელიც „მოიწია მთაწმიდით... საღმრთოთა წესითა აღსავეს და წინასწარ ცნობისა მაღლითა გაბრწყინებული; მოიწია წინაშე ღმირი მეფისა... და ვითარცა მოციქული ძლიერად ამხილებდა და წინააღუდგებოდა მეფესა უწესოსა მისთვის ქორწინებისა“.

კათოლიკოს-პატრიარქი ექვთიმე მოხსენიებულია სინას მთის მონასტრის სულთა მაგიანეში: „ს-ლსა ქართლისა ქათალიკოზისა ეფთმეოზისა შ-ს ღ-ნ“.

წყარო: „ძეგლის დადება გიორგი V-ის ბრწყინვალისა“, ღ. ჟურცე-
ლაძის გამოც., თბ., 1988.

ეპითაფიკონი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც.,
ტ. II, თბ., 1959.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერ-
ილობა, თბ., 1947.

ი. დოლიძე, გიორგი ბრწყინვალის სამართალი, თბ., 1957.

ბასილი V

კათოლიკოს-პატრიარქი XIV საუკუნის 30-60-იან წლებში.
გახტი ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით დაიკავა ექვთიმე III-ს
გარდაცვალების შემდეგ. ბერი ეგნატაშვილის თანახმად, პა-
ტრიარქობდა მეფე დავით IX-ის დროს. „ახალი ქართლის ცხოვრე-
ბით“ კათოლიკოსი ბასილი „მწყსიდა კეთილად საქართველოს“.
ბასილის შემდეგ საკათოლიკოსო გახტი დაიკავა დოროთეოზ I.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი
გეჟსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე გეჟსტი, „ქართლის ცხოვრება“,
ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა,
„ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. IV, თბ., 1973.

დოროთეოზ I

კათოლიკოს-პატრიარქი XIV საუკუნის 60-იან წლებში. ბერი
ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, საპა-
ტრიარქო გახტი დაიკავა პატრიარქ ბასილი V-ის შემდეგ. მისი
გარდაცვალების შემდეგ მეფე ბაგრატმა კათოლიკოსად „დასუა
გიორგი“. კათოლიკოსი დოროთეოზი მოხსენიებულია კათო-
ლიკოს ბასილ VI-ის მიერ 1516-1535 წლებს შორის მცხეთის საყდრის
შეილებიდან მიცემულ წყალობის სიგელში.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი
გეჟსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

შიო I*

კათოლიკოს-პატრიარქი 1356-1364 წწ.

ნიკოლოზ IV

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. XIV ს-ის 70-იან წლებში. ამ პატრიარქზე ცნობას იძლევა მხოლოდ ერთი საბუთი — 1377 წლის წყალობის სიგელი გიორგი VIII-ისა გუგუნი მაყაშვილისადმი, რომელსაც ამტკიცებს „დიდისა მონასტრისა მოძღვარი კათოლიკოზი ნიკოლოზი“.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. II, თბ., 1965.

გიორგი V

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. XIV ს-ის 80-90-იან წლებში, ბაგრატ მეფისა და გიორგი VII-ის თანამედროვე. პატრიარქობა მოუხდა თემურ ლენგის შემოსევების უმძიმეს პერიოდში, როდესაც დამპყრობლებმა „მოვლეს სრულიად ქართლი, მოაოხრეს და დაწვეს ყოველნივე შენობანი, და უფროსდა წმიდანი ეკლესიანი და მონასტერნი დააქცინნეს და დაწვეს ცეცხლითა“. 1393 წელს ამტკიცებს გიორგი მეფის მცხეთისადმი შეწირულების სიგელს. ამავე სიგელში გიორგი VII სთხოვს პატრიარქს „უნაკლო აღაპის გარდახდას“. 1398 წელს ვინმე სუნღულისძე სთხოვს აღაპის გადახდას ქრისტეშობის დღეს. 1399 წლის ერთ-ერთ საბუთში მოიხსენიება უკვე კათოლიკოსი ელიოზი.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ელიოზი (პოპირახისძე)

კათოლიკოს-პატრიარქი XIV საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოდან 1419 წლამდე. საპატრიარქო გახდგე ასევე მოუხდა ქვეყნისათვის ურთულეს პირობებში – თემურ-ლენგის შემოსევისას. ბერი ეგნატაშვილის მიხედვით, ბაგრაგის მეფობის დამს „იჯდა კათალიკოზი ელიოზ, კაცი საფერი საქმისა“. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მეორე გვესტყი იგივეს იმეორებს: ბაგრაგის დროს „მჯდომარე იყო წმიდასა კათოლიკე ეკლესიისა ხარისხსა ზედა... და მწყსიდა კეთილად მწყემსი იგი კეთილი და სანატრელი და ყოვლად წმიდა კათოლიკოზ, პატრიარქი ელიოზ და მას ჟამსა შინა გამოჩნდა მძლავრი ლანგ-თემურ“.

აღნიშნული თხზულებების მიხედვით, კათოლიკოსი ელიოზი გარდაიცვალა ბაგრაგ მეფის გარდაცვალების თითქმის თანადროულად და მის შემდეგ პატრიარქი გახდა გიორგი, რაც შეედომა უნდა იყოს, რადგან ელიოზი მოქმედ კათოლიკოსად მოხსენიებულია 1399, 1405, 1408, 1411, 1413, 1415 და 1419 წლების საბუთებში. 1400 წელს გიორგი VII-ის დასაველეთ საქართველოში გადასვლის შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქმა ელიოზმა ერისთავ ვირშელთან ერთად თავი შეაფარა ბეხუმის ციხეს: „ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა ლიხთიმერით. მაშინ ერისთავი ვირშელი უკუდგა ციხესა ბეხუმისასა დედაწულითა და ჯოგითა, და თანაჰყვა კათალიკოზი ელიაზ ყოვლით საყდრისშვილითურთ და ხიზნითა დიდითა და ჯოგითა და ცხურითა“, გვამცნობს „ძეგლი ერისთავთა“. იგივე ცნობა გვხვდება „ქართლის ცხოვრებაში“.

გამეფებისთანავე ალექსანდრე I დიდმა ხელი მიჰყო დანგრეული და მტრის მიერ იაყარქმნილი ეკლესია-მონასტრების აღდგენა-გამშვენიერებას. თავისთავად ცხადია, რომ ამ დიდ საქმეში მეფეს გვერდში ედგა ეკლესია და მისი საჭეთმჰყრობელი კათოლიკოს-პატრიარქი ელიოზი.

კათოლიკოს-პატრიარქმა ელიოზმა შესწირა სვეტიცხოველს მისი ძმის გრიგოლის მიერ ნაყიდი მამული. აგრეთვე გოროვანს და

ახაგანს დათუა შალვაშვილისაგან ნაყიდი ეენახი; უწყალობა მცხეთიშვილ იოვანე ცხეონისძეს ბაგრაგ და გიორგი მეფეების მიერ ჩამორთმეული მამული თავისი ძმების სააღაპედ. დაამტკიცა გიორგი VII მიერ ფალაენდ ფალაენდისშვილისადმი მიცემული მამულის წყალობის სიგელი. ამტკიცებს ხიმშია ამირახორის შეწირულების სიგელს მცხეთის სვეტიცხოვლისადმი.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. II, თბ., 1965.

ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წ. II, ტფ., 1913.

მიქელ VI

კათოლიკოს-პატრიარქი 1419-1426 წწ. ბერი ეგნატაშვილი მოიხსენიებს კათოლიკოს-პატრიარქ ელიოზის შემდეგ. იგივეს ამბობს „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მეორე ტექსტი. 1419 წლის მეფე ალექსანდრეს მცხეთისადმი შეწირულების სიგელში მოხსენიებულია კათოლიკოს-მთავარეპისკოპოსად კათოლიკოს ელიოზთან ერთად: „...აჰა თქვენ წმიდანო კათალიკოზნო ელიოზ და აწ მის მიერ შეყუარებულ, ვითარცა პავლე გიმოთეს მიერ, მკურნალო და ნუგეშინის-მცემელო სულისა ჩემისაო კათალიკოზო მთავარე-ფისკოპოზო მიქაელ...“ როგორც ჩანს, ამ დროისათვის უკვე გადაწყვეტილია ელიოზის გადადგომა პატრიარქობიდან და მიქაელის კურთხევა (შესაძლოა, ასულიც იყოს კათოლიკოსის გახტბე). მეფე ალექსანდრეს 1420 წლის სიგელში სვეტიცხოვლისადმი ხაზგასმულია კათოლიკოს მიქაელის დამსახურება ამ გაძრის აღდგენის საქმეში: „ეკლესიანი დააქცივნა და მცხეთა დააქცია (თემურ ლენგმა, ზ. ა.) ჩუენის პატრონობისა და მეფობისა უწინარეს, სხუათა მეფეთა ჟამთა შიგან და მე მეფეთა მეფემან ალექსანდრე ოცდაორისა წლისამან სურვილით და წადიერად ხელ-ყყავ შენებად საყდრისა მცხეთისა... და ამავე ჟამსა დაიდგინა პატრიარქად კათალიკოზი მიქაელ, რომელმან მრავალი ილუაწა და ვიდრე დასრულებამდე საყდრისა ამის ილუწის შენობისათვის

და სრულქმნის და ამავე კათალიკოსსა მიქაელს შევედრეთ ჩუენ მიერი სურვილი საწადელი ძე ჩუენი მონაზონი დავით მის მიერვე ხელდასმულ იქნას“. 1424 წლის საბუთში ალექსანდრეს ძე დავითი მოიხსენიება „მცხეთის პაგრიარქად განმზადებულ“ მონაზვნად, ხოლო მოქმედ პაგრიარქად მიქაელი ჩანს. 1426 წლის ზედგენიძეებისათვის მიცემულ სიგელში კათოლიკოსად უკვე დავითი მოიხსენიება.

XIV საუკუნის ბოლოს სამცხეში თავი იჩინა საეკლესიო სეპარატიზმმა, რომელსაც სათავეში მაწყვერელი ეპისკოპოსები ედგნენ. სამცხის მთავრების მიერ ზურგამაგრებული მაწყვერლები წირვა-ლოცვაში მცხეთის პაგრიარქებს აღარ იხსენიებდნენ, მიისაკუთრეს სამცხეში მცხეთის საკათოლიკოსო საყდრის კუთვნილი ვარძიის მონასტერი და ცდილობდნენ მცხეთის სრულ გამოძევებას სამცხიდან. XV ს-ის 20-იან წლებში ალექსანდრე დიდის ენერგიულმა მოქმედებამ და მის მიერ სამცხის დამორჩილებამ დროებით შეაჩერა აღნიშნული პროცესი. მაწყვერელი გერასიმე ფიცის წიგნს აძლევს პაგრიარქ მიქაელს, რომელშიც პირობას იძლევა, რომ ერთგული იქნება მცხეთისა და საქართველოს მეფისა. „მეფეთა მლოცველნი ვიყუნეთ და თქვენი მომხსენებელნი ვიყუნეთ. არც პაგრიარქი მოვიხსენოთ ანგიოქიისა, არც მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ, არც ვარძიის დიაკონი ვაკურთხოთ“.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგა: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

დავით II (მეფე ალექსანდრე I-ის ძე)

კათოლიკოს-პაგრიარქი 1425/26-1428 წწ. 1419 წლის ერთ-ერთ სიგელში მოიხსენიება მონაზვნად და „განმზადებულად“ „აღსლევად ხარისხისა წმიდათა მღვდელთ მოძღუართასა“. 1420 წლის მცხეთის

სვეტიცხოვლისათვის მიცემულ შეწირულების განახლების წიგნში მეფე ალექსანდრე პაგრიარქ მიქაელს სთხოვს მისი ძის ხელდასხმას. „კათალიკოსა მიქაელს შევედრეთ ჩუენ მიერი სურვილი საწადელი ძე ჩუენი მონაზონი დავით მის მიერვე ხელდასხმულ იქნას“. „მცხეთის პაგრიარქად განმზადებულ“ მონაზვნად მოიხსენიება დავითი 1424 წლის გარეჯისადმი შეწირულების წიგნშიც. 1426 წლის ალექსანდრე მეფის გევდგინიძეებისათვის მიცემულ წყალობის წიგნში და 1428 წლის სვეტიცხოვლისათვის შეწირულების სიგელში მოიხსენიება, როგორც ქართლის კათოლიკოსი. 1429 წელს მეფე ალექსანდრეს მიერ სვეტიცხოვლისათვის მიცემულ შეწირულების წიგნში კათოლიკოსად უკვე თეოდორეა მოხსენიებული. დავით II-ის პაგრიარქობის დროს მეფე ალექსანდრემ შესწირა სვეტიცხოველს საგარეჯოს მთას აქეთი და მთას იქეთი სოფლები, ბარათა ქაჩიბასძემ სომხითს სოფელი ყორანთა. 1435 წლის ერთ-ერთ სიგელში მეფე ალექსანდრე მისი გარდაცვლილი ძის კათოლიკოს დავითის საფლავისათვის შესაწირს აძლევს სვეტიცხოველს: „ქალაქს მექუაბე ჯანდაილა და ქურციკა... ლუკია და ბურჩიხთა მათითა მამულითა“ და „გამლით ლიგრანახევარი ბეთი“, რათა „წლითი წლად ენთებოდეს კათალიკოზისა დავითისათჳს“.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

თეოდორე III

კათოლიკოს-პაგრიარქი დაახლ. 1429-1435 წწ. მოხსენიებულია კათოლიკოსად 1429, 1431, 1433 და 1434 წლების ალექსანდრე I-ის მიერ სვეტიცხოვლისათვის მიცემულ შეწირულების და შეწირულების განახლების წიგნებში. ასევე სვეტიცხოვლისათვის თაყა გევდგინიძის მიერ 1433 წ. მიცემულ შეწირულების წიგნში. კათოლიკოს-პაგრიარქ თეოდორეს ერთგულების წიგნს აძლევს მის მიერ მაწყვერელ ეპისკოპოსად ხელდასხმული სერაპიონი, აგრეთვე მანგლელ-თბილელი მთაეარეპისკოპოსი იოანე, რო-

მელსაც რაღაც მიზეზის გამო პაგრიარქი ადრე „გაუწყრა“: „ესე წიგნი გკადრეთ და მოგახსენეთ თქვენ... წმიდასა მეუფესა ქრისტეს მიერ მღელეთ-მთავარ-მთავარსა, ქართლისა კათალიკოსსა თეოდორეს მე, მანგლელ-თბილელ მთავარეპისკოპოსმან იოანე, მას ჟამსა, ოდეს გამიწყერ და ომფორი წამილე და მერმე კიდევე მიბოძე. და მე ესე საერთგულო წიგნი მოგახსენე: ვიყუნეთ დღეს და დღესისგან წაღმა თქვენნი ერთგულნი და ერთგულად მლოცველი მოსამსახურნი...“

1431 წელს მეფე ალექსანდრემ „აგარეანთაგან მოგაცემული“ ლორე აიღო. ბრძოლის წინ ქართველი მეომრები დალოცა და გამამხნეველელი სიგყვით მიმართა პაგრიარქმა თეოდორემ: „ამა უსჯულოთა აგარის ნათესავთა — ამბობდა პაგრიარქი — ანდრონიკეს შვილი ალასგანელი გიორგი მოუკლავს და მრავალნი ქრისტიანენი წამებითა აღუსრულებიან და დაუტყუეებიან და ტახტი მეფეთა განურყენია და საპატიონი და ცამდის მაღალნი საყდარნი შეურაცხ უქმნიან, სახლი სალოცველი ქუაბ-აეაზაკთა უქმნია... აწ ბრძოლეთ ძლიერად, და დაღათუ ვინმე ომსა შიგან აღსასრული მიიღოთ ქრისტესთვის წამებულთა გუერდს მიითუალვით“.

პაგრიარქ თეოდორეს ამ სიგყვებს დიდად გაუმხნევებია ქართველები და მათი ლაშქრობა ლორეზე წარმატებული აღმოჩნდა.

კათალიკოს-პაგრიარქ თეოდორეს დროს მეფე ალექსანდრე დიდმა დაამთავრა სვეტიცხოვლის ტაძრის აღდგენა და განუახლა მას ძველი შეწირულებანი, აგრეთვე შესწირა ვირშის მონასტერი სოფლებითურთ.

წყარო: თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ.: ივ. ჯავახიშვილის, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III, თხზ., ტ. III, თბ., 1982.

ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

დავით III

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1435/36-1438/39 წწ. კათოლიკოს-პატრიარქმა დავით III სეგეცხოვლის მსახურთუხუცესს დავით ქარცისძეს უწყალობა ლომისგულ სუნდულაძის მიერ მცხეთისთვის შეწირული მამული გორში და იქვე მცხეთის კუთვნილი გლეხები. მის პატრიარქობაში მეფე ალექსანდრე I 1438/1439 წწ. სწირავს სეგეცხოველს აგენის წინაუბანს ლომიშვილებს მათი მამულით და კათოლიკოს-პატრიარქს მიმართავს: „კათალიკოზო დავით ჩუენთვის წირვასა და ეკლესიის სამსახურსა ნუ დააკლებთ“.

კათოლიკოს-პატრიარქ დავითის ბეობაში, 1438-1439 წწ. მიმდინარეობდა ცნობილი ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრება, რომლის მთავარი მიზანი იყო კათოლიკეთა და მართლმადიდებელთა დოგმატური უთანხმოების დაძლევა და დასაველეთისა და აღმოსაველეთის ეკლესიებს შორის უნიის დადება. სამხედრო-პოლიტიკური მიზნებით (თურქების აგრესია და დასაველეთ ევროპისაგან დახმარების იმედი) ბიზანტიის ბერძნული საპატრიარქოები (ანგიოქიის გამოკლებით) იძულებული გახდნენ ხელი მოეწერათ უნიაზე. უნიას დაეთანხმა რუსეთის ეკლესიაც. საქართველოს დელეგაციამ – მეფე ალექსანდრე I-ის საერო წარმომადგენელმა და მიგროპოლიტმა გრიგოლმა (ზოგიერთი ცნობით იოანემ) – უნია არ მიიღო. ქართველმა მიგროპოლიტმა საერთოდ დატოვა კრების სხდომები, ხოლო მეფის ელჩი პირადად შეხვდა პაპ ევგენი IV-ს და განუცხადა, რომ ქართული ეკლესია მტკიცედ იცავს უფლის თითოეულ მცნებას და მოციქულთა გრადიციებს და რომ ამისგან არასოდეს არ გადაუხვევია განსხვავებით რომისაგან, რომლის ეკლესიამ მრავალი რამ დაუმატა და საბოლოოდ წმ. მამების სწავლების საზღვრები გადალახა.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კაეკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

ო. ჟუჟუნაძე, XV საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის, „ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან“, I, თბ., 1970.

კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1439-1443/47 წწ. 1440 და 1442 წლებში პატრიარქი შიო ამტკიცებს მეფე ალექსანდრეს მიერ მცხეთის სვეტიცხოვლისათვის შეწირულების სიგელებს. მოხსენიებულია მეფე ალექსანდრეს 1441 წლის ანდერძში, სადაც აღნიშნულია, რომ მეფე ალექსანდრემ მცხეთას „სკალკე ახალი ეკუგერი“ ააშენა „საუკუნოდ საყოფელად“ და ოთხი მეექვსე მწირველი გაიჩინა. მეფე სთხოვს კათოლიკოს შიოს და „შემდეგთა კათოლიკობთა“, რომ ეს ანდერძი დაამტკიცონ და შეასრულონ. 1441 წელსვე მეფე ალექსანდრემ ალაპი დაიდგინა, ერთი ზუარი ააშენა და მისი ნახევარი სვეტიცხოველს შესწირა. 1443 წელს კათოლიკოსი შიო გარეჯის დოდოს მონასტერს უბრუნებს თოლუჯის მამულს, რომელიც მანამდე მონასტრის იყო, მაგრამ ამ დროისთვის მცხეთას სჭერია. დოდოს მონასტრის წინამძღვარი და კრებული პატრიარქს მადლობას სწირავენ და ჰპირდებიან: „თქვენ კათალიკოზსა შიოსთვის ლოცვასა ვყოფდეთ და კარგალებულსა ალაპსა გარდაგისდიდეთ“.

1443 წელს ათაბაგ ივანეს შვილი ყვარყვარე მცხეთას სწირავს გლეხ სამხარაძეს მისი მამულით: „ესე მტკიცე... მოგახსენე თქვენ მცხეთის საყდარსა და ქ-კმსა შიოს მე ათაბაგ ამირსპასალარისა ივანეს შვილმან ყვარყვარე შემოგწირე და მოგახსენე ქორღეას გლეხი სამხარაძე მისითა მამულითა, რისიცა ღღეს მქონებელ არს...“.

ამავე წლით თარიღდება ვარამ დიასამიძის შეწირულების წიგნი: „ესე წიგნი გკადრე მცხეთას და ქ-კმსა შიოს ჩვენ დიასამიძემან ვარამ და ჩემთა შვილთა ავთანდილ და დიასამ მას ჟამსა, ოდეს ეშმაკისა ცთუნებითა ასეთი რამე სარჯულო საქმე წამეკიდა, რომე თქვენ გამიწყერით და საპატიოდ ყუიბის ერთი გლეხი მოგახსენე მისითა მამულითა“.

წყარო: თ. ჟორდანი, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კაეკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

დავით IV (ჭავჭავაძე)

კათოლიკოს-პატრიარქი 1443/47-1459 წწ. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, „მოკუდა კათალიკოზი შიო და დაჯდა კათალიკოზად ძე მეფისა ალექსანდრესი დავით“, რაც არ არის სწორი. 1435 წლის მეფე ალექსანდრეს ერთ-ერთ სიგელში მისი ძე კათოლიკოსი დავითი (დავით II) გარდაცვლილად მოიხსენიება და მეფე მისი საფლავისათვის სვეტიცხოველს შესაწირს აძლევს. კათოლიკოს შიოს შემდეგ საპატრიარქო ტახტზე, მართლაც, დავითი აღის, მაგრამ არა მეფის ძე ბაგრატიონი, არამედ ჭავჭავაძე. დავით IV მოიხსენიება 1447 წლის დეკემბერში მეფე გიორგი VIII-ის ბრძანებით შედგენილ ქართლ-კახეთის საკათოლიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში. ამ საბუთში მეფე გიორგი VIII ამტკიცებს მამის, მეფე ალექსანდრეს მიერ სვეტიცხოვლისადმი ბოძებულ სიგელს, რომლითაც სვეტიცხოვლის კუთვნილი მამულები კახეთსა და ქართლში თავისუფლდებოდნენ გადასახადებისაგან და მიმართავს კათოლიკოს-პატრიარქ დავითს „და აჰა თქვენ, წმიდაო მღელთ-მთავართ მთავარო, პატიოსანო და მიმსგავსებულო და თანამერაბამეო წმიდათა მღელთ-მოძღუართა ბასილი და გრიგოლისო, ქართლისა კათალიკოზო დავით, რაგუარაცა ჩუენგან ასრე დამტკიცებულსა და განთავისუფლებულსა მართებს, ეგრეთ მვედრებელ იქმენ ღმრთისა მიმართ მოსაგვეებლად ცოდვათა ჩუენთა და ნუმცა დავიწყებულ ვიქმნებით ლოცვათა და ვედრებათა შინა თქუენთა“. მისი კათოლიკოსობის დროს მეფე გიორგი VIII შესწირა მცხეთის სვეტიცხოველს ნიაბის ბოლოს სოფელი გობნი და დაიწესა თავისთვის და თავისი ძმის დიმიტრისათვის ექვსი ალაპი; მოღარეთუხუცესმა თაყა ზეეღ-ინიძემ ალექსანდრე მეფის მიერ სამკვიდროდ ნაბოძები აბულახ-ტარისეული ქვეში ეკლესიითა და ყმა-მამულით და დაიწესა ალაპი და ჟამისწირვა ლაზარეს შაბათს. 1454 წლის იანვარში კათოლიკოს-პატრიარქმა დავით IV კულუხის გამოსაღების წიგნი მისცა და საწყაოს ოღენობა განუსამღვრა ჯვარში მცხოვრებ მეკულუხეებს.

კათოლიკოს-პატრიარქ დავით IV-ის დროს დაიწყო ერთიანი ქართული სამეფოს რღვევის პროცესი, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ (1453 წ.) გართულდა ქვეყნის საგარეო-პოლიტიკური

მდგომარეობა. ამას თან ერთვოდა საეკლესიო სეპარატიზმი. სამცხის ათაბაგები ცდილობდნენ არა მარტო პოლიტიკურად, არამედ ეკლესიურადაც მოეწყვიტათ ეს მხარე საქართველოსთვის. საქართველოს სამეფო ხელისუფლებასთან ერთად ამ პოლიტიკას აქტიურად უპირისპირდებოდა ეკლესია და საქართველოს პატრიარქები. კათოლიკოს-პატრიარქ ღაბიათ IV-დმი კუმურდოელი მღვდელმთავრის იოვანეს და ანჩელი არქიმანდრიტის ქერობინის მიერ მიცემული „ერთგულების წიგნებიდან“ ირკვევა, რომ მაწყვერელი და სამცხის სხვა ეპისკოპოსები კათოლიკოს ღაბიათისაგან „უჯუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფარისა თავზედა“. კუმურდოელი ეპისკოპოსი იოვანე პირობას აძლევს პატრიარქს: „აწ დღესითგან წაღმა ჩემად დღედ სიკუდილამდი ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერთგული, მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა თქუენ მოგიხსენებდეთ... და თუ ყუარყუარე მაწყვერლობა ან სხუა რამე კელი გუაძლიოს და დაგუპაგიეოს კურთხევისა მიზეზითა, სადამდის თქუენსა საყდრისა წესით იგი ისრევე არა დაგეურვოს, რაგვარაც თქუენ და თქუენსა საყდარსა გმართებს, მით წესითა, სხუა კელი არ გამოვართო და არცა რა ეინდომო თქუენად დაუმოწმებლად და შეუნდობლად“. ასეთივე შინაარსისაა ანჩელი არქიმანდრიტის ერთგულების წიგნიც.

საქართველოში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობით ხშირად სარგებლობდნენ სხვადასხვა ბერძნული საპატრიარქოების (კონსტანტინოპოლის, ანგიოქიის, იერუსალიმის) მღვდელმთავრები, რომლებიც ხელს უწყობდნენ საეკლესიო სეპარატიზმს და აქეზებდნენ ქართველ მღვდელმთავრებს (განსაკუთრებით მესხეთ-ჯავახეთის), რათა ეს უკანასკნელნი გამოყოფოდნენ მცხეთის საყდარს და აღარ მოეხსენებინათ საქართველოს პატრიარქები წირვა-ლოცვაში. ასეთ შემთხვევას, როგორც ჩანს, ადგილი ჰქონდა ღაბიათ IV-ის პატრიარქობაშიც. პატრიარქის მტკიცე პოზიციამ უკან დაახევინა ვარძიელ და საფარულ ბერებს, რომლებიც განუდგნენ მცხეთას: „ესე წიგნი გკადრეთ თქუენ ქკბ-სა ღაბიათს მეუფესა პაგრონსა... დაგიდევით აღთქმა ჩუენ საფარისა და ვარძიისა ძმათა მას ჟამსა, ოდეს მცბიერი ბერძენი მოვიდა, ცრუ წინასწარმეტყველი და მცირითა რათმე სიგყუთა მიგუზიდნა. აწ თქუენ გაგუიწყერით და კიდეს უმართლე

(?) იყენით, ამაღ რომე დღეთა მისთა ვითარცა წესითა ყოფილ ვართ, მითვე წესითა ვიყვნეთ. არც მიგროპოლიტი ბერძნისა შემოუშვათ, არც მისი წიგნი ვნახოთ, არცა მისი მცნება გავიგონოთ და არას თანა მისი არა ვირწმუნოთ; არც უმცხეთოდ ჩუენ მღრდელი და დიაკონი იკურთხეოდეს; არცა რამ ჯავახეთს და წალისყურს ვისაქმოთ სამწყსობისა პირზედა და ვიყუნეთ თქუენისა ბრძანებისა მორჩილნი“.

ივ. ჯავახიშვილის მართებული აზრით, „მესხეთის ეკლესიებში საქართველოს მეფისა და კათალიკოსის სახელების მოხსენიება წირვის დროს სრულიად საქართველოს მთლიანობისა და განუყოფელობის თუმც გარეგანი, მაგრამ მაინც დიდმნიშვნელოვანი სიმბოლური გამოხატულება იყო“ და საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელები ყოველთვის „მთელი თავიანთი ძალდონით სრულიად საქართველოს დანაწილებისა და ქვეყნის დაშლის მომხრეთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ“.

წყარო: თ. ჟორდანი, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., თბ., 1970.

ლიტ: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III, თხზ., ტ. III, თბ., 1982.

მარკოზი

კათოლიკოს-პატრიარქი 1460-1466 წწ. პატრიარქობდა მეფე გიორგი VIII დროს. 1460 წელს კათოლიკოსი მარკოზი ამტკიცებს მეფე გიორგი VIII მიერ შალვა და ლარგუელ ერისთავებისადმი მიცემულ წყალობის წიგნს. 1464 წლით თარიღდება კათოლიკოს-პატრიარქ მარკოზის ბერინასშვილისადმი მიცემული წყალობის წიგნი, რომლითაც კათოლიკოს-პატრიარქი მარკოზი მეჯინი-ბეთუხუცეს ბერინასშვილს მამისას უმტკიცებს „ფოსუის და ოროგს მისითა შესავლითა“, კუგალას აბნაშვილებს და ჯუარის ბოლოს ევნახს. 1465 წელს ამტკიცებს არაგვის ერისთავის ვამიყ შაბურის ძის მცხეთის სვეტიცხოვლისადმი შეწირულების სიგელს.

წყარო: თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტორიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., თბ., 1970.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

დავით V

კათოლიკოს-პატრიარქი 1466-1479 წწ. გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს ბოლო კათოლიკოს-პატრიარქი. საპატრიარქო ტახტი დაიკავა ერთიანი ქართული სამეფოს დაშლის დროს. იბრძოდა ეკლესიური ერთიანობის შენარჩუნებისა და მცხეთის საპატრიარქო მფლობელობის აღდგენისათვის. 1470 წელს წყალობის წიგნს აძლევს მახარებელ მაღალაძეს; დაახლოებით იმავე დროს ოქროპირ მაღალაშვილს. კათოლიკოს დავითის მიერ დამტკიცებულია ბაგრატ მეფის მიერ გიორგი ჟურულისათვის 1472 წელს მიცემული სასისხლო სიგელი. მისი კათოლიკოსობის დროს ბაგრატ მეფემ შესწირა სეგეცხოველს სოფელ დილომს მცხოვრები გლეხები ესაბერ მშეოსძე და გეგელისშვილი მათი მამულებით, კახეთს მეფე ალექსანდრემ 1479 წელს ვეყინის პირას სოფლები ახალშენი და თორღიანი, ხოლო დავით ქაჩიბასძემ განუახლა სეგეცხოველს სოფელ ყორანთას 1428 წლის შეწირულება.

დავით V პატრიარქობაში დასაველეთ საქართველოში მყოფმა ანგიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქმა მიქაელმა აფხაზეთის (დასაველეთ საქართველოს) კათოლიკოსად აკურთხა ცაიშელბედიელი მთავარეპისკოპოსი იოაკიმე და შექმნა ე.წ. „მცნებაჲ სასჯულოჲ“, რაც ხელს უწყობდა პოლიტიკურად დაშლილი საქართველოს ეკლესიურ გათიშვასაც. საეკლესიო სეპარატიზმმა, როგორც ჩანს, თავი იჩინა კახეთშიც. კათოლიკოს-პატრიარქ დავით V-ს ერთგულების წიგნს აძლევს ალავერდელი ეპისკოპოსი გაბრიელი: „ესე წიგნი და პირი მოგახსენეთ თქვენ, ქრისტეს ღმრთისა მიერ ქართლისა კათალიკოზსა დავითს ჩვენ, ამაჲ ალავერდელმან გაბრიელ, ვიყენეთ ღლეს და ღლესითგან წაღმა თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერდგული. და ვინცა თქუენ და თქუენმან საყდარმან უკუეარო და შეუნდობელ ქმნათ, ჩუენცა შე-

უნდობელი და უჯვარო ვქმნათ“. ასევე ერთგულების წიგნს დაეთ
V-ს აძლევენ უცნობი პირები, რომ არ უორგულებენ და არც სხვა
ბერსა თუ მონაზონს ინდომებენ კათოლიკოსად.

წყარო: თ. გორდანია, ქრონიკები და მასალა საქართველოს ისტო-
რიის და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., თბ., 1970.

ლიგ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან,
კაეკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III, თხზ., გ. III,
თბ., 1982.

თავი III

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები ერტიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ

ნიკოლოზ V*

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1479-1488 წწ.

ნიკოლოზ კათოლიკოსის შესახებ მწირი მასალა მოგვეპოვება. ბერი ეგნატაშვილის ცნობით, ნიკოლოზს საკათოლიკოსო ტახტი დავით კათოლიკოსის შემდეგ დაუკავებია: „მას ჟამსა იყო კათალიკოზი დავით და მოკუდა და დაჯდა ნიკოლოზ“. ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად „კუალად გარდაიცვალნენ ჟამსა კონსტანტინე მეფისასა კათალიკოზნი დავით და ნიკოლოზ და დასუა მეფემან აბრაამ“.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბაგონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966.

ევაგრი*

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1488-1492; 1500/1503 წწ.

ევაგრე კათოლიკოსის შესახებ არსებული ცნობები მეტად მწირია. მოგვეპოვება მხოლოდ ორი საბუთი, სადაც მისი კათოლიკოსობაა დადასტურებული. ევაგრე მოიხსენიება კონსტანტინე II-ის (1478/79-1505) 1488 წლით დათარიღებულ შეუვალობის სიმტკიცის წიგნში. ამ საბუთით მეფე ათარხნებს და ათავისუფლებს „საყა... მცხეთისა... მამულნი არიან“. ამასთანავე თავისი შვილის,

ღავეითის, ბარათაშვილის ქალზე „უხვედრი“ ქორწინების გამო, როგორც საკანონოს, საკათოლიკოსო საყდარს წირავს ხატებს, ყმებსა და მამულს, ათავისუფლებს სვეტიცხოვლის სავაჭროებს ბაქისაგან, ხოლო მამულებს მალისაგან.

ევაგრეს კათოლიკოსობა საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი მძიმე ეტაპის თანადროულია. ქართლის მეფე კონსტანტინე II მთელი ძალისხმევით ცდილობს ქართული სახელმწიფოს გამთლიანებას. ამავდროულად ემსახურება მის მიერ 1490 წლისათვის მოწვეული ღაბაში. კონსტანტინე II-მ „შემოკრიბნა კათალიკოზი, ეპისკოპოსნი და წარჩინებულნი თჳსნი და განიზრახვიდა, თუ რაჲ ჰყონ განდგომილებისათჳს ქუეყანათა და ვითარ მოაგონ კუალად მეფობასაჲ თჳსსა“. თუ ჩავთვლით, რომ 1488-1492 წლები ევაგრეს კათოლიკოსობის პერიოდია, მაშინ 1490 წელს სათათბიროდ მოწვეულ კათოლიკოსად ევაგრე უნდა ვიგულისხმეთ. როგორც ჩანს, ამ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილების მისაღებად მოწვეული სათათბიროს ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე კათოლიკოსია.

მრავალმხრივ საინტერესოა 1500/1503 წლებით დათარიღებული კუმურდოს ეპისკოპოს გერასიმეს ევაგრე კათოლიკოსისადმი გაცემული ერთგულების ფიცის წიგნი. ახლად დადგენილი კუმურდოს ეპისკოპოსი, არსებული გრადიციის თანახმად, აძლევს რა კათოლიკოსს ერთგულების პირობას, თავის მაკურთხეველ მღვდელმთავრად მოიხსენიებს: „...ესე პირი და წიგნი გჳადრეთ და მოგახსენეთ თქვენ, ქრისტეს ღ'თის მიერ ქართლისა კ'ზსა ევაგრის მე, კუმურდოელ მთავარებისკოპოზმან გერასიმე, მას ჟამსა ოდეს პაგრონმა მგეჭაბუკ შემიწყალა და კუმურდოსა საყდარი და კელი მიბოძა და თქვენს წინაშე საკურთხეველად გამოგუზავნა და თქვენ შემიწყალეთ და მაკურთხეთ. აწ ღღესითგან წაღმა ჩემად ღღედ სიკუდილამდე ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერთგული და მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ღოცვათა შინა თქვენ მოგიხსენებდეთ“.

აღმოსაყდრეთ და სამხრეთ საქართველოს ეკლესიური ურთიერთმიმართება ქართული ეკლესიის ისტორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხთაგანია. აღნიშნული ფიცის წიგნი ნათელს ხდის ამ ურთიერთობის ხასიათს მოცემულ პერიოდში. ნიშანდობლივია, რომ შემდგომში აქტიური სეპარატისტული პოლიტიკის

გამგარებული, სამცხის მთავარი მზეჭაბუკი, თავისი მმართველობის საწყის ეტაპზე საქართველოს ცენტრალური საერო და სასულიერო ხელისუფლებისადმი მორჩილებას აღიარებდა. გემოდამოწმებული საბუთის თანახმად, ათაბაგი კუმურდოს საეპისკოპოსო კათედრის მეთაურად შერჩეულ კანდიდატს თავისი ინიციატივით აგზავნის მცხეთაში კათოლიკოსის კურთხევის მისაღებად. ასევე, გერასიმე კუმურდოელი თავის მხრივ დებს აღთქმას, წირვა-ლოცვისას როგორც კათოლიკოსის, ისე მეფის მოხსენიების თაობაზე.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. III, თბ., 1970.

ბაგონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, XV საუკუნის საქართველოს ქრონოლოგიიდან, „კაეკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966.

ქრ. შარაშიძე, სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), თბ., 1961.

აბრაამ II აბალაქი*

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1492-1497 წწ.

აბრაამ აბალაქი მოქმედ კათოლიკოსად ჩანს 1492, 1493 და 1497 წლებით დათარიღებულ საბუთებში. მის მიერ საკათოლიკოსო ტახტის დაკავების დროისათვის ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლა ოფიციალურად გაფორმებულია. 1491-1492 წლებში მეფეებმა და სამცხე-საათაბაგოს მთავარმა ხელი მოაწერეს საბავო ხელშეკრულებას და სახელმწიფოს სამღვრეები დააწესეს. ამ იძულებითი ხასიათის ღონისძიებას ქართლის მეფე კონსტანტინე II (1478/79-1505) არ ურიგდებოდა.

1497 წლით დათარიღებული საბუთიდან ირკვევა, რომ აბრაამ აბალაქს განუახლებია მეტეხის ღვთისმშობლის მონასტრის თამარ მეფის დროინდელი წისქვილი და აუშენებია ორი ახალი წისქვილი,

ამავე მონასტრისათვის შეუწირავს საბეთედ ორი წისქვილი და ეენახი.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. III, თბ., 1970.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1948.

ბ. ლომინაძე, საქართველო XV ს. მეორე ნახევარში. ერთიანი საქართველოს საბოლოო დაშლა სამეფოებად და სამთავროებად, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979.

ეფრემ I*

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1497-1503 წწ.

ეფრემ კათოლიკოსი 1500-1502 წლებით დათარიღებულ ორ საბუთში მოიხსენიება. მისი კათოლიკოსობა 1497-1503 წლებში ივარაუდება.

ეფრემ კათოლიკოსისადმი 1500-1502 წლებით დათარიღებული საბუთის გამცემი კახთა მეფე ალექსანდრე I (1476-1511) და „ძენი მისნი – გიორგი და დიმიტრი“ არიან. საგარეჯო მამულების შემოსავლის ნაწილი საუფლისწულო მფლობელობაში ყოფილა, რაც აღნიშნული საბუთით საკათოლიკოსო საკუთრებაში გადადის. ამასთანავე კახთა მეფე და უფლისწულები კათოლიკოსს უმტკიცებენ სამცხეთო-საკათოლიკოსო მამულს კახეთში: „რაცა მცხეთის მამული არის საჩუენოშიგა ისიც თქუშნთეს მოგუხსენებია უკლებლად. თუ ვინმე მცხეთის მამულსა ძალი უყოს... თუ თქმნ არ შეგეძლოს გაუღენაჲ, ჩუშნ გაუვლენთ საჩუშნოშიგა და საძალოთ არ ვის დაჟანებოთ“.

1502 წლის საბუთით ეფრემ კათოლიკოსი უწყალობებს მალაღაძეს ივანისძეთა ნაქონ მამულსა და სამცხეთიშვილო წილს.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. III, თბ., 1970.

აღმოსაელეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1503-1505; 1511-1516 წწ.

დოროთეოზ კათოლიკოსი აქტიურ მოღვაწედ ჩანს. 1503 წლისათვის მის კათოლიკოსად დადგენას უნდა მოწმობდეს ამავე წლით დათარიღებული კახთა მეფის ალექსანდრე I-ის (1476-1511) მცხეთის მამულების შეწირულების განახლების სიგელი და ქართლის მეფის კონსტანტინე II-ის (1478/79-1505) ანალოგიური შინაარსის საბუთი. ასეთი ხასიათის, ყმა-მამულის განახლება-დამტკიცების დოკუმენტი, თ. ჟორდანიას ვარაუდით, ახლად დადგენილი კათოლიკოსისათვის გაიცემოდა.

ამ დროისათვის ქართლის სამეფოში შექმნილმა მძიმე პოლიტიკურმა ვითარებამ დიდად იმოქმედა მცხეთის საპატრიარქო საყდრის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე; მისი მნიშვნელოვნად შემცირება-გალარიბება გამოიწვია. აღნიშნული კარგად ჩანს ზემოხსენებული მეფეების სეგეციხოვლის საყდრისადმი გაცემულ საბუთებში. კახთა მეფე ალექსანდრე საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ დოროთეოზის კათოლიკოსად დადგენის დროისათვის „მცხეთისა საქმე შემცირებულ იყო“, კონსტანტინე II თავის მხრივ უმტკიცებს რა მამულს, აღუთქვამს, რომ „სხუა დაკლებულ რაც არის, მართლითა სიმართლითა მოვიკლოთ და დაუკლებლად მოგაცხენოთ“-ო.

მეფეები (კონსტანტინე II, დავით X, ალექსანდრე I) დიდად ბრუნავენ მცხეთის საკათოლიკოსოს ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, რასაც მათ მიერ სეგეციხოვლისათვის გაცემული და განახლებული უხვი შესაწირავი მოწმობს. ნიშანდობლივია, რომ შეწირვა-დამტკიცება ძირითადად „უსარჩლელობისა“ და „კელშეუვალობის“, ე.ი. სრული თავისუფლების პირობით ხდება.

დოროთეოზ II-ის კათოლიკოსობის დროსვე უნდა განეცადა მარცხი მზეჭაბუკ ათაბაგის სეპარატისტულ საეკლესიო პოლიტიკას. თავისი მიზნის სისრულეში მოსაყვანად ათაბაგს უპირველესად აწყურის საეპისკოპოსო საყდრის „განმთავრება“ ესაჭიროებოდა, რათა სამხრეთ საქართველოს ეკლესიას თვითმწყობის უფლება მოეპოვებინა. მზეჭაბუკი თვით აღნიშნავს: „ვინებე მეცა

განდილება და განმთავრება წმიდისა საყდრისა აწყურისა“-ო. აწყურის საეპისკოპოსო კათედრის მღვდელმთავრად დასადგენად მას სუიმონ მაწყვერელი, ჯაყელთა კარზე აღმრდილი, გრაპიზონელი ბერძენი შეურჩევია. მგეჭაბუკის გეგმას საბოლოოდ ხორცი შეასხა სამცხეში საკალმასოდ მისულმა ანგიოქიის პატრიარქმა დოროთეოსმა. ანგიოქიის პატრიარქი აღნიშნავს, რომ აწყურის ეპისკოპოსს „მივათუალეთ ყოველი საბრძანებელი პატრონისა მგეჭაბუკისი, რათა ებისკოპოსნი მისგან იკურთხეოდენ ყოველნივე და მისსა წესსა და ბრძანებასა მორჩილებდენ და სჯულთა მისთა ერჩოდენ და მისგან იმწყემსებოდენ და მაკურთხეველნი მისნი კურთხეულ იყვნენ და მწყევარნი მისნი წყეულ“, სუიმონისათვის „მიგვიცემიეს კელმწიფობაჲ შეკრვისა და განქნისა“-ო. ამგვარად, მესხეთის ეკლესიამ თვითმწყობის უფლება მოიპოვა. თუმცა, როგორც ირკვევა, მგეჭაბუკ ათაბაგის ესოდენ დიდი ძალისხმევა ამო აღმოჩნდა. ურჩი ათაბაგი საბოლოოდ დამარცხდა ცენტრალურ ხელისუფლებასა და კათოლიკოს-პატრიარქთან საეკლესიო განკერძოებისათვის ბრძოლაში, რამაც გამოიწვია მისი შემონახვება იაკობის სახელით.

სამცხე-საათაბაგოს ეკლესიური სეპარატიზმის მარცხი ცენტრალური საერო და სასულიერო ხელისუფლების უდიდეს გამარჯვებად უნდა მივიჩნიოთ. ამ ბრძოლაში არა მცირედი წვლილი კათოლიკოს-პატრიარქს, იმჟამად დოროთეოზ II-ს უნდა მიუძღოდეს.

დოროთეოზის კათოლიკოსობის დროს სეეგიცხოველს განუახლდა და შეემატა, რაც მეფე კონსტანტინეს „საპატრონო შიგა მცხეთის საყდრისა სოფელნი, აგარაკნი და მამულნი“ იყო, კახთა მეფის ალექსანდრესაგან გარეჯის უდაბნოს მამულების შემოსავლის ნახევარი, საღააპედ ახალშენი, ვაზისუბანი და სხვა მრავალი.

დოროთეოზ კათოლიკოსს სხვადასხვა მიზეზთა გამო საკანონოს წირავენ ჯავახიშვილები (1504-1516 წწ.) და ბარათაშვილები (1506 წ.). ასევე სააღაპედ მამულს წირავენ და ალაპის სრულად გადახდას ითხოვენ ამილახვრები (1504 წ.).

წყარო: თ. ჟორდანი, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1948.

იოანე VIII

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1505-1509 წწ.

იოანე კათოლიკოსი მოიხსენიება აწყურის მთავარეპისკოპოსის – ნიკოლოზ მაწყვერელის ერთგულების ფიცის წიგნში. საბუთი გამოქვეყნებულია დ. ბაქრაძის, თ. ჟორდანიას, ქრ. შარაშიძისა და ი. დოლიძის მიერ. დ. ბაქრაძე საბუთს XIV ს-ით ათარილებს, თ. ჟორდანია 1505-1526 წლებით, ქრ. შარაშიძე თარიღს 1505-1515 წლებით განსაზღვრავს, ხოლო ი. დოლიძე 1346-1360 წლებით.

მასალები ჩანს თ. ჟორდანიასა და ქრ. შარაშიძის დათარილება. მართალია, ისინი ერთმანეთისაგან მცირედ განსხვავდება, მაგრამ იოანეს კათოლიკოსობას ორივე დავით X (1505-1525) მეფობის პერიოდში აქცევს. საბუთი 1505 წლის ახლოს უნდა იყოს გაცემული. ასეთი ვარაუდის გამოთქმის საფუძველს მაწყვერელი ეპისკოპოსის შემდეგი ფრაზა იძლევა: „...ესე დაწერილი მოვაკსენე წ'სა ღიღებულსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა და მუნ შინა ღ'თივ აღმართებულსა სუეგსა ცხოველსმყოფელსა და თქუენ, მაკურთხეველსა და შემოქმედს ჩემსა წ'სა მეუფესა, ქრისტეს ღ'თისა მიერ ქართლისა ქა[თალი]კოზსა იუვანეს მე, მონამან და მოწაფემან თქუენმან, გლახკემან მაწყუერელ მთავარეპისკოპოზმან ნიკოლაუზ, მას ჟამსა ოდეს აღიდენ და დაამყარენ ღმერთმან ძლიერი და უძლეველი ღ'თივ გუირგ[ვი]ნოსნობა მეფეთა მეფისა დავითისი – შემიწყალეს და საყდარი აწყურისა მიბოძეს“. ე.ი. საბუთი გაცემულია დავით X-ის გამეფების დროისათვის, 1505 წლის ახლოს. აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ნიკოლოზიც აწყურის საეპისკოპოსო კათედრაზე ამ დროისათვის დაუნიშნავთ.

მსგავსი შინაარსის ფიცის წიგნი გაიცემოდა საეპისკოპოსო კანდიდატისაგან ან ამ კანდიდატის ეპისკოპოსად დადგენიდან მოკლე ხანში. საინტერესო ფაქტია, რომ აწყურის ეპისკოპოსი თა-

ვის მთავარეპისკოპოსად დადგინებაში ღიდად ემაღლიერება იოანე კათოლიკოსს: „...თქუენითა თანადგომითა და ჯერჩინებითა და თქუენ, ვითარცა კელთა თქ[უე]ნთა გაზრდილი და შეწყალებული, ეგრეთ სიკცბოებით სიყუარულით მაკურთხეთ და მე ამის კეთილისყოფისა და სიყუაროლისა თქ-ნისა სანაცვლოდ, ვითა წესი იყო, ესე დაწერილი და აღთქმა მოგაქსენე...“. ამდენად, ნიკოლოზი თავის აწყურის კათედრაზე დადგინებისათვის ღიდად ემაღლიერება იოანე კათოლიკოსს და სანაცვლოდ შემდეგი მინაარსის აღთქმასა და ფიცს აძლევს: „სიცოცხლესა ჩემსა თუინიერ მცხეთისა სახლი ღედა-ქალაქი არა აღვიარო და თქ[უე]ნ, მაკურთხეველის ჩემისა იუვანე კათალიკოზისაგან კიდე სხუასა კათალიკოზს არა დავემორჩილო. მოძღ[უ]რადა და მაკურთხეველად ჩემად წმიდა ღედაქალაქი მცხეთა და თქნ იყუნეთ, თქვენგან კურთხეულთა თანამაკურთხეველი ვიყო, შესაჩვენებელთა და კროლვილთა თანა შემაჩვენებელი და დამკროლავი ვიყო და ყოველსავე ზედა ერთგოლ და ბრძანებისა თქვენისა მორჩილ ვიყო, ვითარცა მშოენის მოწაფესა თქნსა“.

აქედან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ ნიკოლოზ მაწყვერელი იოანე კათოლიკოსისათვის სასურველი და სანდო პირია. აწყურის მთავარეპისკოპოსს კურთხევა კათოლიკოსისაგან მიუღია, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ აღნიშნულ პერიოდში სამცხესაათაბაგოს ეკლესია აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის დაქვემდებარებაშია.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), გექსტეზის პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქრ. შარაშიძისა, თბ., 1961.

დიონოსი (დიონისე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1510-1511 წწ.

დიონოსის კათოლიკოსობა მეტად ხანმოკლეა. ის მოიხსენიება მხოლოდ 1511 წლით დათარიღებულ კახთა მეფის ავ-გიორგის

(1511-1513) მიერ მცხეთისათვის გაცემულ საბუთში, რომელიც მეფეს მის მიერვე მოკლული მამის სულის მოსახსენებლად – სააღაპედ გაუცია. ავ-გიორგის ჩადენილი ცოდვის გამო კათოლიკოსი დიონოსი, მთავარეპისკოპოსი მალაქია და ამბა-ალავერდელი იოვანე „რჯულისა წესითა გამოენახენ“, რის საპასუხოდაც, კახთა მეფე „პაპათაგან გაჩენილ“, ე.ი. მცხეთისადმი კახ მეფეთა მიერ შეწირულ კახურ მამულებს სითარხნის პირობით უმტკიცებს მცხეთის საკათოლიკოსო საყდარს.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ბასილ VI

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1517-1528; 1529-1531 წწ.

ბასილი კათოლიკოსის მწყემსმთავრობა უმთავრესად აღსანიშნავია სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ საქართველოს სა-პატრიარქოსთან ეკლესიური დამოკიდებულების აღდგენითა და საკათოლიკოსო ყმა-მამულის ზრდით.

სამცხის ხელისუფალთა ეკლესიური დამოუკიდებლობის მოპოვების მორიგი მცდელობაც მარცხით დასრულდა. სეპარაგისგი ათაბაგის, მგეჭაბუკის (1500-1515) ბმა – მანუჩარი, ათაბაგობის მიტაცების მიზნით აუჯანყდა ქაიხოსრო I-ის ძეს, ყვარყვარე III (1516-1535). ქართლის შესაძლო მხარდაჭერის მოპოვების მიზნით, მანუჩარი წარმატების შემთხვევაში კათოლიკოს ბასილის სამცხის ეკლესიის საპატრიარქო საყდართან შეერთებას აღუთქვამდა, თანაც ძველი დამოკიდებულების სრული აღდგენით: „...როგორაცა ძუელითგან და პაპისა და მამისა ჩუენისა ჟამშიგან მცხეთის საყდრისა მამულნი ყოფილიყუნენ და ეფისკოპოსნი და მაწყუერელი თქუენგან საკურთხეველი ყოფილა... ყოველნივე ისრე თქუენნი სამწყსონი იყუნენ და ისრე დაგიმორჩილნეთ და საღმრთო(ი)თა და სჯულიერითა საქმითა თქუენისა ბრძანებისა მორჩილნი ე(ი)ყუნეთ... და რაც საათაბაგოშიგა მცხეთისა საყდრისა მამულნი იყუნენ, არც ისი დაგიჭიროთ და მოგანებოთ“.

რეალურად ეკლესიური გამთლიანება, ირანელთა დახმარებით ათაბაგად აღდგენილ ყვარყვარე III-ის დროს განხორციელდა, რაც კარგად ჩანს 1518 წლის მის მიერ ბასილი კათოლიკოსისადმი გასემული ერთგულების ფიცის წიგნიდან, სადაც გადმოცემულია შემდეგი: „აწ იპრიანა ღ'ნ და ჩუენ კიდევე მივანებეთ კათოლიკე საყდარსა კ'ზსა და მოგუიქსენებია ასრე და ამა წესითა, რომე რაგუარაყა ამას წინა ყოფილა, იმავე წესითა რაყა ჩუენსა საბატონოშიგან ებისკოპოსნი იყუნენ პატრონისა კ'ზისა მორჩილნი იყუნენ და კ'ზისა კელითა იკურთხეოდენ“. ამავე საბუთით კათოლიკოსს დაუბრუნდა ვარძიისა და პარხლის მონასტრები, ხელახლა დაუმტკიცდა სამცხეში ადრე შეწირული ყმა-მამული. 1519-1529 წლებით დათარიღებული ერთგულების წიგნის თანახმად კუმურდოს ეპისკოპოსი მოსიმე ბასილი კათოლიკოსის ხელდასხმულია.

ამდენად, 1518 წლიდან სამცხის ეკლესია კვლავ კათოლიკოს-პატრიარქის იურისდიქციაშია. კათოლიკოსია აწყურის მთავარეპისკოპოსისა და სამცხის სხვა ეპისკოპოსების მაკურთხეველი, მასვე გადაეცემა სამცხეში მისი კუთვნილი ყმა-მამულის გამოსაყალი, ის კვლავ მოიხსენიება წირვა-ლოცვის დროს სამცხის ეკლესიებში.

ამ დროისათვის ეკლესიური გამთლიანება მნიშვნელოვანი წარმატება იყო როგორც ეკლესიური, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისითაც, რაშიც თვალსაჩინო წვლილი კათოლიკოსსაც, იმეამად ბასილის უნდა მიუძღოდეს.

ასევე, საგრძნობია ბასილი კათოლიკოსის წვლილი საკათოლიკოსო საყდრის ყმა-მამულის აღდგენა-განახლების საქმეში. აქვე უნდა აღინიშნოს ქართლ-კახეთის მეფეთა კათოლიკოსისადმი მნიშვნელოვანი თანადგომა. კათოლიკოსი „გაწყრომია“ თარგამოს, ალექსანდრე და გიორგი ბატონიშვილებს საკათოლიკოსო მამულების „დახუთვის“, ე.ი. დაკავების გამო და დავით X-ის მხარდაჭერით სვეტიცხოვლისათვის დაუბრუნებია, ასევე 1526 წლის საბუთით, დავით X და მისი ძმები, გიორგი და ბაგრატ, ბასილი კათოლიკოსს „მამა-პაპათაგან“ მცხეთისათვის შეწირულ მამულებს სრული შეუვალობის პირობით უმტკიცებენ და მხოლოდ ლაშქარ-ნადირობას აკისრებენ. როგორც ჩანს, სამცხის საკითხის მოგვარების შემდგომ, ბასილი კათოლიკოსი საგანგე-

ბოდ ეწვია კახთა მეფე ლევანს „მცხეთის მკუდრად შეწირულთა აგარაკთა და სოფელთა“ დასაბრუნებლად და დასამგკიცებლად.

წყარო: თ. ჟორდანიძე, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ.: ვ. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს. I ნახ. იხ. საქართველოს ისტორიის წარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

ჯ. ოდიშელი, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის (XIV-XVIII სს.), XIV-XVIII სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი, თბ., 1964.

მელქისედეკ II (ბაბრატიონი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1528-1529; 1540-1545; 1548-1552 წწ.

მელქისედეკ II შესახებ არსებული ცნობები არასრული და მეტად წინააღმდეგობრივია. უნდა აღინიშნოს, რომ სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება მის მიერ გაცემული არც ერთი საბუთი, გარდა ერთისა, რომელიც შესაძლოა მას ეკუთვნოდეს.

მელქისედეკის კათოლიკოსობა მჭიდროდაა დაკავშირებული მისი თანამედროვე ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებასთან. მელქისედეკი ქართლის მეფის კონსტანტინე II-ის (1478-1505) ძეა. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, „ესხნეს მეფესა კონსტანტინეს ძენი თამარ დედოფლისაგან ღვით, გიორგი, ბაგრატ, ალექსანდრე და მელქისედეკ, რომელი შემდგომად კათალიკოზ იქმნა“. 1511 წლისათვის მელქისედეკი შემონაშენებული ყოფილა: „მეფესა ღვით (ღვით X – ე. კ.) ჰყვანდა ძმა გიორგი, ბაგრატ და ალექსანდრე და მელქისედეკ მონაზონი და ამას ჟამსა შინა იჯდა კათალიკოზი დორათეოზ“.

1525 წლისათვის ღვით X (1505-1525) „კაცი მშუდობისყოფელი და სათნო ღმრთისა“, ძმის, გიორგი IX-ის (1525-1527) ძალდატანებით ბერად შემდგარა: „...განიხილა მეფემან ღვით სოფლისა სიმუხთლეს და უსვეობა თუსი, დაუტევა მეფობა და იქმნა მონაზონ“.

მოკლე ხანშივე უნდა მომხდარიყო საკათოლიკოსო ტახტის უზურპაციაც გიორგი IX-ის მოთავეობით: „დასუა მეფემან (გიორგი IX - ე. კ.) ძმა თუსი მელქისედეკ“ და „ხანსა რაოდენსამე მეფობდა გიორგი და ამას ქამსა შინა იყო კათალიკოზი მელქისედეკ ძმა მისი“. უნდა ვიფიქროთ, რომ მელქისედეკ კათოლიკოსი თავისი ძმის, გიორგი IX პოლიტიკის მომხრე და მისი თანამოაზრეა. ამასვე მოწმობს ისიც, რომ ლუარსაბ I-ის (1527-1556) გამეფებიდან მოკლე ხანში „კათალიკოზი მელქისედეკ პირველვე განძებულ იყო და იდგა მონასტერსა არმაზისასა და იყო კათალიკოზად გერმანე“.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, 1535 წლის ახლო ხანში „კუალად მოკუდა კათალიკოზი მელქისედეკ და დასუა მეფემან კათალიკოზად გერმანე“, რაც არ უნდა შეესაბამებოდეს სინამდვილეს. მელქისედეკი კათოლიკოსად მოიხსენიება რომის პაპ პავლე III-ის ლუარსაბ მეფისათვის 1545 წელს გამოგზავნილ წერილში.

სამწუხაროდ, სათანადო ცნობების უქონლობის გამო რთულია მელქისედეკის კათოლიკოსობის ზუსტი ქრონოლოგიის დადგენა და საკითხი შემდგომ კვლევას საჭიროებს.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ჟორდანი, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ლიტ.: ვ. გუჩუა, საქართველო XVI ს-ის 50-70-იან წლებში, ის. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

ჯ. ოდიშელი, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის (XIV-XVIII სს.), XIV-XVIII სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი, თბ., 1964.

მალაქია

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1532-1534 წწ.

მალაქია კათოლიკოს-პატრიარქი 1511 წლით დათარიღებულ კახთა მეფის ავ-გიორგის (1511-1513) დიონოსი კათოლიკოსისადმი

გაცემულ სიგელში მთავარეპისკოპოსად მოიხსენიება: „ჩუენთა ცოდვათა სიმრავლითა და სოფლისა ვითარებისაგან ცოდვისა საქმესა შევესწარ. თქუენ პაგრონი ქკ'ში დიონოსი და მთავარეპისკოპოსი მალაქია და პაგრონი აშბა ალავერდელი იე რჯულისა წესითა გამოგუენახენით“, აღნიშნავს კახთა მეფე. ასევე 1527-1532 წლებით დათარიღებულ სიგელში კახთა მეფე ლევანი (1520-1574) მცხეთის საყდრის მამულებთან დაკავშირებით, მალაქიას, როგორც მთავარეპისკოპოსს, მიმართავს: „ჩუენ მაგიერად პაგრონსა ქართლისა მკმსა მალაქიას... “ ამდენად, 1511-1532 წლებში, ვიდრე კათოლიკოსად იკურთხეოდა, მალაქია ქართლის მთავარეპისკოპოსია.

პირველი საბუთი, სადაც მალაქია კათოლიკოსად ჩანს, 1532 წლითაა დათარიღებული. ამ საბუთით კახთა მეფე ლევანი სვეტიცხოველს სრულად აღუდგენს კახურ სამცხეთო მამულებს, რომლებიც ამ დროისათვის საგრძნობლად შემცირებული ყოფილა: „...დიდსა მამათმთავართ-მთავარსა ქართლისა კათალიკოშს პატრიარქს მალაქიას, მას ჟამსა ოდეს მცხეთის საქმე შემცირებულ იყო. იპრიანა ღ'ნ ნებითა და შეწეენითა ღ'თისათა და კათალიკოზად დაგადგინეთ და მოგაკსენეთ, რაჟცა სულ-კურთხეულთა ღვთიეგურგუნოსანთა... პაპათა და მამათა ჩ'თაგან განთავისუფლებულნი და შემოწირულნი სოფლები იყუნეს მთას ანუ ბარს“. ამასთანავე ლევანი თავის მხრივ წირავს ახალ მამულებს, შეწირვა უმეტესად სრული თავისუფლების პირობით ხდება.

მალაქიას კათოლიკოსად დადგენისთანავე დიდი შესაწირავი გაუღია მცხეთის სასარგებლოდ. 1532 წლით დათარიღებულ შეწირულების წიგნში ის აღნიშნავს შემდეგს: „ესე დაწერილი მოვაქსენე და შევსწირე... უდიდებულესსა წმიდასა კათოლიკე სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისასა სალოცველსა და სახლსა ღმრთისასა დიდებისასა და მას შინა ღმრთიე-აღმართებულსა სუეგსა ცხოველსა... ჩუენ ქრისტეს მიერ ქართლისა პატრიარქმან მალაქია, მას ჟამსა, ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქმენ საჯეთ-პყრობად წმიდისა ამის ტაძრისა. შეეწირე და მოვაქსენე ჩემ-მიერ ნალუაწი და ჩემითა ღონისძიებითა მოგებული“. შემდგომ მისი შეწირულების ვრცელი ჩამონათვალია მოცემული.

მალაქიას კათოლიკოსობაში ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ს (1527-1556) სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს თბილისში მეტეხთა

მონასტერი წინამძღვრითა და მეტეხელით, ქორდს ყანდიასშილი მამულით, თრიალეთს სოფელი ეძანი და უკანა ბემქენაშენი, ვაჭრები, სოფლები თელოვანი, ქუაბთა, სრულიად სამცხეთო მამულები და ყმები მტკერის გაღმა-გამოღმა, ქალაქსა და გორში.

1532 წლისათვის მალაქია კათოლიკოსმა ლევან კახთა მეფეს (1520-1574) დააბრუნებინა მისაკუთრებული მამულები და დაამტკიცებინა კახეთის ტერიტორიაზე მცხეთის მამულების ერთიანი ახალი სიგელი.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ბერმანე

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1535-1546 წწ.

გერმანე კათოლიკოსის შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული ცნობები მეტად მცირეა. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, გერმანე კათოლიკოსად ლუარსაბ I-ს (1527-1556) ღუადგენია. 1535 წლისათვის: „...დასუა მეფემან კათალიკოზად გერმანე და მროველად გედეონ“.

1546 წლის საბუთის თანახმად, გერმანე კათოლიკოსს ლუარსაბ მეფესთან ერთად აღუწერია სვეტიცხოვლის განძი და ქონება. ასევე არსებობს მისი ხელრთვა 1546 წლითვე დათარიღებულ საბუთზე.

ვახუშტისვე ცნობით, გერმანე „მომკუდარ იყო“ და ლუარსაბსვე დაესვა მის ნაცვლად ნიკოლოზ: „გამეფდა შემდგომად მეფის ლუარსაბისა ძე მისი სჳმონ და ეკურთხა მცხეთას მეფედ. ხოლო მომკუდარ იყო კათალიკოზი გერმანე და მეფესავე ლუარსაბს დაესუა ნიკოლაოზ“.

წყარო: ბაგონიშვილი ეახუშგი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა,
„ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. V, თბ., 1980.

ნიკოლოზ VI*

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ.
1542-1547 წწ.

სვიმეონ V

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1547-
1548 წწ.

სვიმეონ კათოლიკოსის მწყემსმთავრობა მეტად ხანმოკლეა. მის შესახებ მოგვეპოვება მხოლოდ 1548 წლით დათარიღებული საბუთი, რომლის თანახმადაც, ლევან კახთა მეფეს (1520-1574) თავისი ასულის, ელენეს, „უხვედრი“ ქორწინების გამო (ელენე ბაგრატ მუხრან-ბაგონის ძის – ერეკლეს მეუღლე იყო) კათოლიკოსი საკანონოს ახდევინებს. კახთა მეფე საკანონოდ სეფტიცხოელის საკათოლიკოსო საყდარს წირავს ოცდაათ კომლ გლეხს და სამეფო გადასახადებისაგან (საყაენო საური, ლაშქარ-ნადირობა, საბალახე, პური, ღვინო და ა. შ.) ათავისუფლებს გარეჯის უდაბნოების მამულებს.

წყარო: თ. ჟორდანი, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ლიტ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IX, თბ., 1985.

გებედე I

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1552-
1556 წწ.

გებედე I კათოლიკოსად მოიხსენიება 1552 წლით დათარიღებულ, სიონის ღვთისმშობლის ტაძრისადმი ჭაუარსაბ კ-ის მიერ

გაცემულ საბუთში. ლუარსაბ I-მა შეკრიბა ქართლისა და მესხეთის მღვდელმთავრები, კათოლიკოსი გებედე, მთავარეპისკოპოსი იოსებ, „ყოველნი ეპისკოპოსნი ქართველთა და მესხთა“; ლუარსაბისა და მისი დედის, თამარ დედოფლის ინიციატივით ხელახლა უკურთხებიან შაჰ-თამაზის ლაშქრობის დროს შეურაცხყოფილი სიონის გაბარი და სხვა ეკლესიები. ლუარსაბ I საბუთში აღნიშნავს: „ჩვენ მოვედით და მოვიყვანეთ წა მეუფე ჩუენი ქკზი. ქართლისა (sic) ღირსი გებედე და თფილელ მთავარეპისკოპოსი იოსებ და ყოველნი ეპისკოპოსნი ქართველთა და მესხთა და განეწმიდეთ წმიდითა იაზმითა გაბარი თქუენი და ყოველნი ეკლესიანი გფილისისანი“ და ყველა სიგელ-გუჯარი განგიახლეთო.

გებედე კათოლიკოსს გაურჩევია ამბროსი მიქაძისა და ქუაბულ თორელის დავა საჯვარისმგვირთველო სარგოს შესახებ.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

დომენტი I

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1556-1560 წწ.

დომენტი I კათოლიკოსად ქართლის მეფე სიმონ I-მა (1556-1569; 1578-1600) დაადგინა: „გამეფდა შემდგომად მეფის ლუარსაბისა სუმონ და ეკურთხა მცხეთას... და მან სუმონ მეფემან დასუა კათალიკოზად დომენტი“. დომენტი კათოლიკოსად სიმონის გამეფებისთანავე უნდა კურთხეულიყო. 1556 წლით დათარიღებულ დომენტი კათოლიკოსისადმი გაცემულ, საბა მგბევარის ერთგულების წიგნში ის უკვე ქართლის კათოლიკოს-პატრიარქად და საბას ტბეთის ეპისკოპოსად მაკურთხეველად მოიხსენიება.

დომენტი I ხელდასხმიდან მოკლე ხანშივე მოასწერიდა საკათოლიკოსო საყდრის კუთვნილი ყმა-მამულის საკითხი. 1559 წლით დათარიღებულ „ქართლის საკათოლიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში“, სადაც ქართლში საკათოლიკოსო მამულების ვრცელი ჩამონათვალია მოცემული, გადმოცემულია შემდეგი: „ესე რომელნიცა მამულნი და ქუეყანანი უწინარეს ჩუენს სულკურთხეულთა

პაპათა და მამათა ჩუენთა, მეფეთა-მეფეთა შეეწირნეს თარხნად, თავისუფლად და შეუვალად დაემტკიცნეს, აწ ჩუენ ახლად გუჯრითა ამით ვითარხნეთ და ვათაეისუფლეთ ყოელისა სათხოვრისა და გამოსალებისაგან“. საბუთს, ჩუენი ვარაუდით, უნდა ამტკიცებდეს ალექსანდრე ბაგონიშვილი, სიმონ I-ის ძმა.

ამავე 1559 წლის ორი საბუთით დომენგი კათოლიკოსი სიმონ I-ს აახლებინებს და ხელახალა ამტკიცებინებს საკათოლიკოსო საყდრის კუთვნილ მდიდარ შეწირულებას – მონასტრებს, სოფლებს, ნასოფლარებს, ყმა-გლეხებს და ა. შ.

დომენგი I-ის კათოლიკოსობის თანადროულია საქართველოს საპატრიარქოს დიპლომატიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წარმატება, კერძოდ, კახეთის სამეფოს ეკლესიური სეპარატიზმის მორიგი მცდელობის აღკვეთა და კახეთის ეკლესიის საპატრიარქოს გავლენის ქვეშ დანარჩუნება.

დღეისათვის სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ დასავლეთ საქართველოსა და სამცხის ეკლესიის მსგავსად ეკლესიური სეპარატიზმისაკენ მიდრეკილება კახეთის სამეფოს საერო და სასულიერო მესვეურთათვისაც არ იყო უცხო. ამას მოწმობენ ჩვენამდე მოღწეული XV-XVIII საუკუნეთა ისტორიული საბუთები, რომელთაც ამბა-ალავერდელი ან სხვა კახი ეპისკოპოსები უძღვნიან კათოლიკოს-პატრიარქს შენდობისა და პატიების მიზნით და ერთგულებას აღუთქვამენ.

სწორედ ასეთი მორიგი მცდელობის აღკვეთა დომენგი კათოლიკოსის სახელთანაა დაკავშირებული. ცხადია, ეს წარმატება თავის მხრივ კავშირში იყო ასევე ამ დროისათვის არსებულ ქვეყნის როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკურ ფაქტორებთან. სიმონ I, როგორც ნიჭიერი პოლიტიკოსი, სათანადოდ აფასებდა გარეშე მგრის წინააღმდეგ მოქმედებისათვის ქართულ სამეფოთა კონსოლიდაციის აუცილებლობასა და მნიშვნელობას. სიმონმა ამ მოსაზრებით იქორწინა 1559 წელს ლევან კახთა მეფის ასულზე.

ბუნებრივია, ასეთმა დიპლომატიურმა ნაბიჯმა ერთის მხრივ მოაგვარა ქართლ-კახეთის სამეფოთა ურთიერთობა პოლიტიკური თვალსაზრისით და მეორეს მხრივ დიდად შეუწყო ხელი ეკლესიურ გამთლიანებასაც ამ ეტაპზე.

აღნიშნულის დასტურია 1556-1560 წლებით დათარიღებული ერთგულების წიგნები, რომელთაც ამბა-ალავერდელი და კახი ეპისკოპოსები უძღვნიან საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქს. თვალსაჩინოებისათვის დავიმოწმებთ ერთ მათგანს, რომელიც დომენგი კათოლიკოსისადმი უნდა იყოს გაცემული: „ჩვენ, ამბა ალავერდელმან ფილიპე, ბოღბელ ეპისკოპოზმან ეგნატი, ჭერემელ ეპისკოპოზმან ანტონი, ხარჭაშნელ ეპისკოპოზმან კლიმი, ასე და ამა პირსა ზედა რომე; ანუ საყდრისა ნიშანი, ანუ რჯულისა საქმეზედა ვისცა გაუწყრე და გამოენახო ჩვენ გაუწყრეთ და გამოვენახოთ და სადამდი თქვენ არ ნახოთ და შენდობა არ უბოძოთ, არც ჩვენ ვნახოთ და არც შენდობა არ მივსცეთ“.

კახეთის სამეფოს ეკლესიის შემომტკიცების შემდეგ, კვლავ კათოლიკოსის განკარგულებაში აღმოჩნდა კახეთში მცხეთის კუთვნილი ქონება – უდაბნონი, მონასტერნი, ეკლესიანი, სოფელნი და აგარაკნი, აზნაურნი და გლეხნი, რასაც კათოლიკოსი უთუოდ მოიკითხავდა. ამის ერთ-ერთ მინიშნებად შეიძლება მივიჩნიოთ 1560 წლით დათარიღებული ლევან კახთა მეფის ძის, გიორგის დომენგი კათოლიკოსისადმი გაცემული საბუთი, რომლის თანახმადაც ის კათოლიკოსს უბრუნებს „ქამთა ვითარების“ მიზეზით წართმეულ „ძუელთაგან“ კუთვნილ საკათოლიკოსო სოფელ ოროტანს.

წყარო: ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიტ.: ვ. გუჩუა, საქართველო XVI ს. 50–70-იან წლებში, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

ე. კაჭარავა, „ალავერდის საეპისკოპოსო (ეპარქია) სრულიად საქართველოს საპაგრიარქოს შემადგენელი ნაწილი“, სვეტიცხოვლისადმი მიძღვნილი პირველი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 1998.

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1561-1584 წწ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის კათოლიკოსობა აღსანიშნავია მისი გამორჩეული ზრუნვით მცხეთის საკათოლიკოსო საყდრის მაგერიალურ უზრუნველყოფასა და კახ მღვდელმთავართა მორიგი სეპარაგისტული მცდელობის აღკვეთით.

მისი კათოლიკოსობის დროს, სვეტიცხოველი მნიშვნელოვან შეწირულებას იღებს როგორც ქართლის, ისე კახეთის სამეფო სახლებისაგან. 1566 წელს სიმონ I-ს შეუწირავს ნიაბის ბოლოს სოფელი გომნი და განუჩენია ალაპი, 1581 წელს მასვე შეუწირავს ზემო ქართლის სოფელი მოხისი და სახასო ყმა-მამული, 1572 წლის საბუთის თანახმად, სიმონ მეფეს მესტუმრეებისათვის უბრძანებია გაეფრთხილებინათ თბილისისა და გორის მოხელეები: გარულები, მელიქები, მამასახლისები, რათა თბილისსა და გორში მცხოვრები სვეტიცხოვლის ყმებისათვის არაფერი მოეთხოვათ: „რაც სვეტიცხოვლის ყმანი იყვნენ ან მოქალაქენი და ან გორელნი, რომ ჩენის ფარვანით დაგვენებებინოს, მათი დამდაცა სვეტიცხოველს დაანებოთ, რომე ვისაც პატრონი კათალიკოზი დააყენებდეს, იმათ მიაბარებდნენ და ნუ დააკლებენ, რომე სვეტიცხოველს მოახმარებდენ“. ასევე 1577 წლის საბუთით სიმონ მეფის თანამეცხედრე დედოფალი ნესტან-დარეჯან უბრძანებს ალის მოურავს, ციხისთავსა და მებაჟეებს, რომ სვეტიცხოვლის ყმას ბაჟი არ გამოართვან.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია კახეთის სამეფოს სახლობის ზრუნვა 1563-1580 წლებში საკათოლიკოსო საყდრის კეთილდღეობაზე. კახთა მეფე ლევანს (1520-1574) 1563 წელს მცხეთისათვის შეუწირავს და „მოუხსენებია“ „ზემო ღანუხით თექუსმეტი კომლი კაცი“ და მათი მოურაობა ნიკოლოზ კათოლიკოსისათვის უბრძანებია. ასევე აკრეფილი ღალა კათოლიკოსს უნდა მირთმეოდა. 1568 წლის საბუთით, კახთა მეფის ლევანის ძეს, თეიმურაზს მცხეთისათვის შეუწირავს „ბოკოწინი ბასნაშვილი მისითა შესავლითა“, 1569 წელს კახთა მეფე ალექსანდრე II-ს სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს შემდეგი ყმა-მამული: ვეძისხევეს ვარცანის მონასტერი, სოფლები – ვეძისხევი, გიორგიწმიდა,

გოგა[ა]ნი, ლელისუბანი, ქორეთი, სეფორისლელე და სხვ., 1575 წლის სიგელით ალექსანდრე II-მ განუახლა სეეტიცხოველს შეწირულება, კერძოდ, საგარეჯოს შემოსავლის ნახევარი.

საინტერესოა 1570 წლის ალექსანდრე II-ისა და სიმონ I-ის ერთობლივი შეწირულების საბუთი სეეტიცხოველისადმი, რომლის თანახმადაც მცხეთას მიუღია ანეშის საყდარი, დაბა და ლეონ მეფისაგან „წილად მოკლომილი“ ორი კომლი წირდალში.

1587 წლის საბუთიდან ირკვევა, რომ ნიკოლოზ კათოლიკოსის ძმებს, ერაჯ, გულბა და საჩინო ბარათაშვილებს ვალად დიდი ოდენობის საეკლესიო ფული გამოურთმევიათ ნიკოლოზისათვის. ამ საბუთით ისინი ვალის გასასტუმრებლად მცხეთას თავიანთ მამულებს წირავენ.

თვით ნიკოლოზ კათოლიკოსის მიერ გაცემულ საბუთთაგან მოგვეპოვება 1562 და 1574 წლებით დათარიღებული ორი წყალობის წიგნი.

როგორც ჩანს, ღომენგი I-ის მიერ აღკვეთილი კახეთის ეკლესიური გამოყოფის მცდელობა მოკლე ხანში კვლავ გამეორდა. ამას მიუთითებს 1562/1588 წლებით დათარიღებული გაბრიელ ალავერდელის ნიკოლოზ კათოლიკოსისადმი გაცემული ერთგულების ფიცის წიგნი, სადაც გადმოცემულია შემდეგი: „ქ. ჩუენ ქრისტეს მიერ კუთრხეულმა ამბა ალავერდელმან პაგრონმა გაბრიელ ესე წიგნი მოგახსენეთ თქუენ, ჩუენსა მაკურთხეველსა ქართლისა კათალიკომ პაგრიარქსა პაგრონსა ნიკოლასსა, მას ჟამსა, ოდეს ცოგას საქმეზედა გაგუიწყერ და შეუნდობლად გაგუკადე. ამაზედა ჩუენ შემოგეხუეწენით და შენდობა გუიბოძე. აწ. ღღეს და ღღეის უკან ვიყუნეთ თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერთგულნი და არცა რა თქუენი წინააღმდეგობა ვქნათ და თქუენისა სიგყუის მორჩილნი ვიყოთ. ჩუენ და ჩუენი საყდარი თქუენს კელთ ქუეშ იყოს ამის გათაყების თავსმდებლად ღმერთი და სუეტიცხოველი მოგუიხსენებია“.

ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად „ქორონიკონსა ს'ობ (ე.ი. 1584 წელს) მიიცვალა ბარათაშვილი, კათალიკოზი ნიკოლოზ, და ნუბითა და ბრძანებითა ღმრთისათა კათალიკომ იქმნა ძე კახთა მეფისა ლეონისა“...

წყარო: ბატონიშვილი ეახუშგი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ.: ჯ. ოდიშელი, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის (XIV-XVII სს.), XIV-XVIII სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი, თბ., 1964.

ნიკოლოზ VIII (ბაგრატონი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1584-1589 წწ.

ეახუშგი ბაგრატიონის ცნობით „მიიცეალა ბარათასშვილი კათალიკოზი ნიკოლოზ, და ნებითა და ბრძანებითა ღმრთისათა კათალიკოზ იქმნა ძე კახთა მეფისა ლეონისა თუესა ფებერვალსა კ'ც, ღღესა შაბათსა“.

ნიკოლოზ კათოლიკოსი კახთა მეფის ძედ რამდენიმე საბუთშია მოხსენიებული. ამ მხრივ ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1584-1589 წლებით დათარიღებული წყალობის წიგნი ნიკოლოზ კათოლიკოზისა გედეონ მაღალაძისადმი, სადაც ნიკოლოზ კათოლიკოსის შესახებ მცირე ბიოგრაფიული ხასიათის ცნობები მოიპოვება. ამ წყალობის წიგნით ნიკოლოზ კათოლიკოსი, სიმონ I-ის ნებართვით, ყმა-მამულს უბოძებს სვეტიცხოვლის ქადაგს – გედეონ მაღალაძეს, რომელიც, ამასთანავე, ნიკოლოზის აღმზრდელიც ყოფილა. როგორც საბუთიდან ირკვევა, გედეონ მაღალაძე მცხეთიდან კახეთს წაუყვანია ლევან კახთა მეფის მეუღლეს თინათინ დედოფალს, რათა მას ნიკოლოზისათვის სათანადო განათლება მიეცა. ნიკოლოზ კათოლიკოსი აღნიშნავს: „...გიბოძეთ სხუა სამი გლეხი ჩუენის სახასოსაგან ამისთჳს, რომელ სულკურთხეულმან დედოფალმან, დედამან ჩემმან წარმოგიყვანა კათოლიკე ეკლესიით სახლად თჳსად კახეთად სწავლისა ჩემისათჳს“. საბუთიდანვე ჩანს, თუ რა შეასწავლა მომავალ კათოლიკოსს გედეონ მაღალაძემ: „ხოლო შენ მიერ განსწავლულ ვიქმენ კითხვასა ღმრთივ სულიერთა წიგნთასა და გალობასა ან-

გელოზებრივსა, რომელ აღწეულ ვიქმენ თავსა სრულებისასა ვიდრე რიგორობად და ღრამაგიკოსობად“.

ლევან კახთა მეფეს სათანადოდ დაუფასებია გელეონის წელილი და როგორც თვით ნიკოლოზის სიგყვებიდანვე ირკვევა, მისთვის შესაბამისი მაგერიალური შეწევნა აღმოუჩენია: „მამამან ჩემმან დიდმან მეფემან ლეონ დიდად პატივგცა კეთილად აღზრდისა ჩემისათს და მრავალნი საფასენი მოგანიჭნა ცხოვრებასა შინა თსსა“.

ნიკოლოზი, თავის მხრივ, დიდად ემადლიერება აღმზრდელს და წირავს რა ყმა-მამულს, საგანგებოდ აღნიშნავს: „ოდეს ღირს-მყო უფალმან დადგინებად კათოლიკე ეკლესიასა პაგრიარქად მას ეამსა მოგიბოძე... და დიდისა მისთვის მსახურებისა და აღზრდისა ჩემისათს მცირედი ესე უკუმოგიბლევ“.

1588 წლით დათარიღებულ საბუთში ნიკოლოზ კათოლიკოსი თავს შემდეგნაირად მოიხსენიებს: „ქ. ჩუენ, ქრისტეს ღმრთისა მიერ კურთხეულმან, ყოვლისა საქართველოს მამათ-მთავარმან ქართლისა კათალიკოს-პაგრიარქმან ხელმწიფის ლეონის ძემან პაგრონმა ნიკოლაოზ“. ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა 1589 წლით დათარიღებული საბუთი, რომლის თანახმადაც კახთა მეფე ალექსანდრე II (1574-1605) და მისი თანამეცხედრე თინათინ დედოფალი სეგეციხოვლის საკათოლიკოსო საყდარს უბრუნებენ დროებით ჩამორთმეულ მამულს. საბუთში ნიკოლოზს მეფე-დედოფალი შემდეგნაირად მიმართავენ – „ძმასა ჩუენსა სასოებასა“ – კათოლიკოსს.

როგორც ჩანს, ნიკოლოზ ბაგრაგიონის სანიმუშო განათლება მიუღია. 1589 წლის საბუთში კათოლიკოსს მისი ძმა – კახთა მეფე და დედოფალი თინათინ ასეთნაირად მოიხსენიებენ: „...იოვანე ოქროპირისა და ბასილის მსგავსსა და მათებრ ჩუენგან სარწმუნებულსა ბაგონს კათალიკოზს“. ასეთი განსწავლულობის გამო უნდა დაევალებინა 1589 წელს სიმონ I-ს კათოლიკოსისათვის ხელნაწერი წიგნის – „სჯულის კანონის“ აღდგენა.

ნიკოლოზ კათოლიკოსი დიდად ზრუნავდა საკათოლიკოსო საყდრის ყმა-მამულის გამრავლებასა და გაფართოებაზე. ამ მხრივ მას გვერდში ედგნენ როგორც კახეთის, ისე ქართლის მეფეები. მან ალექსანდრე II-ს დააბრუნებინა სეგეციხოვლის კუთვნილი სოფლები – ვეძისხევი, ფაშაანი, ხევთუბანი და გორგაანი, რომლე-

ბიკ ალექსანდრე II-ს ორი წლით ჩამოურთმევია სვეტიცხოვლისათვის და სხვისთვის უბოძებია: „გავსინჯეთ და თვსივე მამული მკუდრი საქონებელი თქუენვე დაგიღევით და მოგაკსენეთ სვეტსა ცხოველსა და ... ბაგონსა კათალიკოსს“.

1589 წელსვე ნიკოლოზ კათოლიკოსმა ალექსანდრე II-ს განაახლებინა და დაამტკიცებინა ძველად შეწირული კახეთის მამულების ვრცელი სიგელი.

ნიკოლოზ კათოლიკოსი საქართველოს ეკლესიის მიერ წმინდანადაა შერაცხული. ხსენება 18 თებერვალს.

წყარო: ბატონიშვილი ეახუშგი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

დოროთეოზ III

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1589-1595 წწ.

დოროთეოზ კათოლიკოს-პატრიარქის შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული ცნობები მეტად მცირეა. მისი კათოლიკოსობა სიმონ I-ის მეფობის თანადროულია.

დოროთეოზ კათოლიკოსმა გიორგი IX-გან (1525-1527) „დიდის ფასითა“ შეიძინა სურამთან ახლოს მდებარე სოფელი იგრიი იქ მოსახლე აზნაურებითა და გლეხებითურთ. მან ამავე სოფელში დანგრეული ყოვლადწმინდის ეკლესიის ნაცვლად ააშენა საძვალე „მონასტერი ესე კარგი, სახელსა ზედა სიონისასა, დიდი და პატიოსანი“.

სამონასტრო მშენებლობის დაწყებისას ქვეყანას შაჰ თამაზი შემოესია, „ამოწყყტა და ააოკრა ქართლის ქვეყანა. ეს ყუელაი მეფობასა პატრონის ლუარსაფისსა“-ო, აღნიშნავს დოროთეოზი მის მიერ იგრიის ეკლესიისადმი გაცემულ შეწირულების სიგელში. ამდენად, სამონასტრო მშენებლობა მას ჯერ კიდევ კათოლიკოსად დაწესებამდე დაუწყია: „ასეთს დროს ვაშენეთ მონასტერი ესე დიდის ჭირითა და რუდუნებითა“.

დოროთეოზის თანახმად, გყვეობიდან დაბრუნებულ სიმონ I-ს (1556-1569; 1578-1600) განუჩენია მონასტრისათვის „ცოგაოლენი საფასე“. აშენებული ეკლესია და სოფელი მგერს აუოხრებია, თუმცა კათოლიკოსმა მოახერხა მისი განახლება. დოროთეოზმა მის მიერვე აშენებულ მონასტერს დიდი რაოდენობით ყმა-მამული და საეკლესიო ინვენტარი შესწირა. კათოლიკოსი საგანგებოდ აღნიშნავს კახთა მეფის ლევანისა (1520-1574) და მის შვილთა წყალობასა და შეწევნას: „კახთ მეფის ბატონის ლეონის წყალობა და მის შვილთა ბევრი მოვიდა ჩემზედა. საუკუნოცა არს ქსენება და კურთხევა მათი“.

დოროთეოზი თავად განმარტავს მის მიერ აშენებული მონასტრის დანიშნულებას: „ჩემთვის და ჩემის სახლისათვის სასაფლაოდ, სამამულოდ და სამკუიდროდ ამიშენებია“-ო. კათოლიკოსი შემდეგნაირად გადმოგვცემს მონასტრის საკეთილდღეოდ გაწეულ დიდ ჯაფას: „ეს რაც მამული და გლეხნი დამიწერია, ყუელა ჩემის მოღვაწებითა და წირვით მიშოვნია და მიყიდა. ამისთათნა პაგიოსანი თვალთ-შეუდგამი მონასტერი ამიშენებია... მრავალნი ჭირნი და იწროებანი მომითმენია, ღმერთმან უწყის...“

ქართლის მეფეს გიორგი X-ს (1600-1605) დოროთეოზ კათოლიკოსის თხოვნით იგრიის მონასტრისათვის თავისი სახასო მამულიდან მნიშვნელოვანი ყმა-მამული შეუწირავს.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

დომენტი II

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1595-1610 წწ.

დომენტი II-ის შესახებ ჩვენამდე მოღწეული ცნობების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ დომენტი კათოლიკოსი მის წინამორბედთა მსგავსად აგრძელებს ზრუნვას საკათოლიკოსო ყმა-მამულის გამრავლება-გაფართოებაზე.

1595 წლის საბუთით დომენტი II ვახტანგ ბატონიშვილს სვეტიცხოვლისათვის სოფელ ქორდის დანებებას თხოვს. ნიკოლოზ კათოლიკოსს „გემო ქართლს ქორდი და რაცა სხუა მის გარშემო საყდრის მამული“ ყოფილა ვახტანგ ბატონიშვილისათვის ყურისუბანზე გაუცვლია, იმ მოსაზრებით, რომ ყურისუბანი „საყდარსა უფრო ახლო ახლდა“. აღნიშნული გარიგება სვეტიცხოვლისათვის გაუმართლებელი აღმოჩენილა: „აწე არცა თქვენ მოგკდოდა კარგად და არცა სუეგმან ცხოველმან იპრიანა. აწე თქუენი ყურისუბანი თქუენვე გადიდევით და საყდრისა მამული საყდარსვე დაანებეთ.“ -ო- აღნიშნავს დომენტი II.

ამდენად, დომენტი II-მ გაცვლის საფუძველზე დაუბრუნა სვეტიცხოვლის საყდარს მისი კუთვნილი სოფელი და მის გარშემო მდებარე მამული, მაგრამ რადგან ვახტანგ ბატონიშვილს ყურისუბნის მოშენებაზე დიდი შრომა დაუხარჯავს, დომენტი კათოლიკოსს მის სახელზე სვეტიცხოველში ალაპის გადახდა დაუწესებია.

დომენტი II-ის კათოლიკოსობის დროს ქართლის მეფე ლუარსაბ II-ს (1606-1614) სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს ლიახვის პირს სოფელი არბო გლეხებითურთ. ასევე დომენტი კათოლიკოსის მეცადინეობით კახთა მეფე ალექსანდრე II (1574-1605) საკათოლიკოსო საყდრისათვის შეუწირავს გარსევან ანდრონიკაშვილისათვის ჩამორთმეული სოფლები ჯიმიით და ღანუხი იქ მოსახლე გლეხებითურთ.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიტ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. III, თბ., 1978.

გეგედე II

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1610-1611 წწ.

გეგედე II-ის კათოლიკოსობა მეგად ხანმოკლეა, ჩვენ უმთავრესად მის მიერ გაცემული 1610 წლით დათარიღებული წყალობის წიგნები მოგვეპოვება. გეგედე II-ს ყმა-მამული უბოძებია საკათოლიკოსო აზნაურთათვის ხუცია — მაღალაძისა და

ჯეარისმგვირთველ ელიოზიძისადმი. ელიოზიძისათვის წყალობა კათოლიკოსს მეფე ლუარსაბის ნებართვით გაუცია: „შეგიწყალეთ და გიბოძეთ კითხვითა და ნებადართულობითა ღმრთიე-გურგენოსანისა მეფეთ-მეფისა ლუარსაბისათა“. ზეზედე II-ს ასევე ყმები უბოძებია ზურაბ გარაყანიძისათვის.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

იოანე IX (ავალიშვილი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1612-1616 წწ.

იოანე ავალიშვილს მეტად მძიმე პერიოდში მოუწია კათოლიკოსობა. მოგვეპოვება ორი საბუთი, სადაც იოანე კათოლიკოსი მოიხსენიება. ერთი მათგანი 1612 წლითაა დათარიღებული და ამ საბუთით კათოლიკოსი ერთგული სამსახურისათვის სახლთუხუცეს რევაზს ქალაქს ქონებას უბოძებს, მეორე 1613 წელს განეკუთვნება. ამ საბუთის გამცემია ვინმე მოსე, რომლისთვისაც იოანე კათოლიკოსს გაევაში ერთი კომლი მამულითურთ გაუცია.

კათოლიკოსობამდე იოანე ავალიშვილი საფარის მონასტრის წინამძღვარი, შემდგომში კი ქვათახევის მონასტრის წინამძღვარი ყოფილა. შემდეგ მისთვის ქართლის მთავარეპისკოპოსობა უბოძებიათ. იოანე ავალიშვილი და მისი ძმა ბაქარია ქართლ-კახეთის სამეფო სახლობასთან მეტად დაახლოებულნი ყოფილან.

შაჰ აბას I-ის 1614 წლის შემოსევის გამო კახეთისა და ქართლის მეფეები, თეიმურაზ I (1606-1648) და ლუარსაბ II (1606-1614) იძულებულნი გახდნენ გიორგი იმერთა მეფეს შეხიზნოდნენ. ქართლის მეფეს იოანე კათოლიკოსი თან გაჰყვა. აღნიშნულის შესახებ საინგერესო ცნობას გვაწვდის დაახლ. 1615 წლის სეე-გიცხოვლის „საქადაგო ხაგის“ წარწერა, რომელიც აფხაზთა კათოლიკოს მალაქიას ეკუთვნის: „...მას ჟამსა, ოდეს შააბაზ ყაენმან კახეთი და ქართლი აღაოკრა და ქართლის ბაგონები ორნივე ლიხთ მთას აქათ გარდმოვიდნენ და ჩვენ ვიხიზნეთ ქართლისა

კათალიკოზი იოვანე ჩვენთან მოვიდა და მიიცვალა და რაცა სა-
კათალიკოსო იარაღი დარჩა, გაქარია კმსა მიებაბარეთ“.

ამდენად, როგორც ჩანს, იმერეთს შეხიზნული კათოლიკოსი
უკან აღარ დაბრუნებულა და იქვე გარდაიცვალა. 1616 წლით და-
თარიღებული, მის მიერ გაცემული ორი საბუთი იმერეთში ყოფნის
დროს უნდა იყოს შექმნილი. ერთი მათგანი ერთგულად ნამსახური
დავით ელიზბიძისადმი გაცემული წყალობის წიგნია, მეორე იესე
ერისთავის მიერ კათოლიკოსისადმი საკანონოს გადახდას შე-
ეხება.

იოანე ავალიშვილი მწიგნობარი, კალიგრაფი და მხატვარი
იყო. მას გადაუწერია და შეუძვია ლოცვან-დაუჯდომელი თეიმუ-
რაზ I-ის დედის ქეთევან დედოფლის დაკვეთით, ხოლო ჯერ კიდევ
ერისკაცობაში გადაუწერია და მხატვრულად გაუფორმებია
„ვეფხისტყაოსანი“.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს
ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ქრისტეშორე I

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1616-
1622 წწ.

არსებული საბუთების თანახმად ქრისტეშორე მოქმედ კათო-
ლიკოსად 1617, 1618, 1619 და 1622 წლებში ჩანს. მისი მწყემსმთავ-
რობის დროს ქართლს განაგებს ჯერ ბაგრატ VII (ბაგრატ-ხანი)
(1616-1619), შემდეგ სიმონ II (1619-1631).

ქრისტეშორეს კათოლიკოსობის დროს, 1618 წელს ბაგრატ VII-
ს სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს სოფლები ახალციხე და აგა-
რაი. მასვე თავისი მოხელეებისათვის უბრძანებია სვეტიცხოვლის
ყმებისათვის ბაჟი არ გამოერთმიათ: „მეფე ბაგრატ
გიბრძანებ... წყალობითა შააბასისათა... ბაჟს ნუ სთხოვთ და რაც
ბამშალი აელთ ისიც მიეცით“; ასევე ბაგრატი ქალაქის მელიქსა
და მამასახლისს უბრძანებს სვეტიცხოვლის ყმებისათვის ქალაქში
ბამშალი არ მოეთხოვათ.

მოგვეპოვება ქრისტეფორე I-ის მიერ ანთოკს ჩასახლებული გლეხების ფიცის სიგელი, რომლის თანახმადაც, ისინი აღუთქვამენ ითოლიკოსს, რომ სხვაგან არ გადასახლდებიან.

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. წ. II, ტფ., 1897.

გაქარია (Xორჩაბე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1623-1632 წწ.

კათოლიკოსთა ქრონოლოგიური რიგის თანახმად, გაქარიას კათოლიკოსობა 1623-1630 წლებს მოიცავს. სავსებით სწორი უნდა იყოს კათოლიკოსობის საწყისად მიჩნეული 1623 წელი, თუმცა მისი გეობის ბოლო ზღვარი, კერძოდ, 1630 წელი ეჭვს იწვევს. საქმე ისაა, რომ ზოგიერთი მოსაზრებით, გაქარია, როგორც კათოლიკოსი, უკანასკნელად 1630 წლის 9 სექტემბრით დათარიღებულ საბუთში მოიხსენიება, ხოლო მისი მომდევნო კათოლიკოსი – ევდემოზ დიასამიძეც პირველად ამავე წლის საბუთშია ნახსენები.

აღნიშნული მოსაზრების საწინააღმდეგოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯერ კიდევ 1631 წლის 21 ივნისით დათარიღებული რომის პაპ ურბან VIII-ის წერილი გაქარია კათოლიკოსის სახელზეა შედგენილი, თუმცა აქვე უნდა გავითვალისწინოთ იმ დროისათვის მიმოსვლასთან დაკავშირებული სიძნელეები და მგზავრობის ხანგრძლივობა, ამ პერიოდის განმავლობაში გაქარიას გარდაცვალების შესაძლებლობა და სხვ. მაგრამ ამავდროულად მოგვეპოვება გაქარია კათოლიკოსის მიერ გაცემული 1632 წლის მამულის წყალობისა და 1626-1633 წლებით დათარიღებული მისი ნიქოზის ეკლესიისადმი შეწირულების საბუთები.

მომდევნო საბუთი, სადაც ევდემოზი კათოლიკოსად მოიხსენიება, 1633 წელს განეკუთვნება. ამდენად, გაქარიას კათოლიკოსობა 1623-1632 წლებით უნდა დათარიღდეს.

გაქარია ჯორჯაძე კათოლიკოსობამდე ნეკრესის ეპისკოპოსი იყო. 1613 წლით დათარიღებულ მცხეთის გუჯარში ის უკვე კარის წინამძღვრად მოიხსენიება. 1613-1623 წლებში სამეფო კარის ეკლე-

სიის წინამძღვარია. 1614 წლის შაჰ აბას I-ის (1587-1629) შემოსევის დროს გაქარია იოანე კათოლიკოსთან ერთად თან ახლდა იმერეთს მებრძულ ქართლ-კახეთის მეფეებს.

გაქარია კათოლიკოსს კარგი ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებთან და მაქსიმალურად ცდილობდა ამ ურთიერთობის ქვეყნის ინტერესებისათვის გამოყენებას. თეიმურაზ I-ის ინიციატივით, გაქარიას კათოლიკოსობაში იგზავნება ელჩად დასავლეთ ევროპაში ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. იმ ფაქტს, რომ ეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილება მეფისა და კათოლიკოსის ურთიერთშეთანხმებით იქნა მიღებული, ქრისტეფორო დე კასტელის ცნობაც ამოწმებს: „ეს ნიკიფორეა, გვარად ირბახი, მეფისა და საქართველოს პატრიარქის ელჩი...“ ამდენად, ნიკოლოზი ოფიციალურადაა ცნობილი, როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლების წარმომადგენლად.

ყურადღების ღირსია როგორც მეფის, ისე კათოლიკოს-პატრიარქის რომთან ოფიციალური მიმოწერის შინაარსი, რასაც ჩვენ მხოლოდ ჩვენთვის საინტერესო კუთხით შევხებით. აღნიშნული კორესპონდენცია რეალურად ასახავს მგრისაგან აოხრებული ქვეყნისა და მისი ეკლესიის მძიმე მდგომარეობის სურათს. 1629 წლის 5 იანვრით დათარიღებულ თეიმურაზ I-ის წერილში რომის პაპ ურბან VIII-დმი, გადმოცემულია შემდეგი: „...ჩვენი სამეფო 1614 წლიდან ვიდრე 1628 წლამდე ხელში ჩაუვარდათ უწყალო სპარსელებს, რომელთაც ერთიან მოაოხრეს და ყოველგვარი უბედურება შეამთხვიეს, მაგრამ მაინც კი სარწმუნოება შეურყვევლად და მტკიცედ დაიცვა... რაც შეეხება ჩვენის სამეფოს აწმყო მდგომარეობას, ძრიელ სამწუხაროა. მაგრამ ყველაზე უფრო საგირელ მდგომარეობაში ჩვენი ეკლესიებია, რადგან მტრებმა არა მარტო წაიღეს ძვირფასი წმიდა ჭურჭლები, არამედ ყველა შესამოსლები, სამკაულები და თვით ხატებიც კი წაიღეს და ასე ერთიან გაძარცვეს“. მეფესთან ერთად წერილი გაქარია კათოლიკოსსაც გაუგზავნია პაპისა და პროპაგანდისათვის კათოლიკოსი დამატებით პაპს საქართველოს გაღარიბებული ეკლესიისათვის შესამოსლებისა და ბარძიშების გამოგზავნას თხოვდა.

მოიპოვება გაქარია კათოლიკოსის მიერ გაცემული არაერთი წყალობის წიგნი. გაქარიამ აღუდგინა სვეტიცხოველს ძეგვისა და ციხედიდის მფლობელობა და აქცია ისინი სახასოდ: „...ძეგვი და ახე-დიდი... აწ სახასოდ – საკათალიკოზოდ გავკადეთ...“, მისი ათოლიკოსობის დროს შეწირა გურაბ ერისთავმა მცხეთას საფურცლე, რომელიც ადრე მცხეთის კუთვნილება ყოფილიყო და მისთვის „მუხრანის ბაგონს თეიმურაზს და ქაიხოსროს წაერთმევინათ...“

წყარო: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, გვ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.
დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I (XV-XVIII სს.), ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1940.

დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, თბ., 1977.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, 1951, ნაკვ. 29.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბ., 1979.

მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ., 1902.

ევდემოზ I (ღიასამიძე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1632-1642 წწ.

ევდემოზ ღიასამიძე აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად 1632 წელს იქნა დადგენილი. ამ დროისათვის ქართლ-კახეთის ერთიანი სამეფოს მეფეა თეიმურაზ I (1625-1632). ევდემოზ კათოლიკოსი თეიმურაზ I-თან დაახლოებული პირია, გარდა საერთო ეროვნული და პოლიტიკური ინტერესებისა მათ ნათესაური ურთიერთობაც აკავშირებთ (თეიმურაზ მეფის ძის, დავითის მეუღლე კათოლიკოსის ძმისწულია).

გემოთქმულიდან გამომდინარე იოლადა აიხსნება ევდემოზ I-ის ინიციატივა და აქტიური მონაწილეობა 1642 წლის როსტომ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში. კათოლიკოსი აღნიშნული

შეთქმულების სულისჩამდგმელად და მთავარ წამქეზებლად ჩანს: „...შეკრეს პირობა [ზაალ] ერისთავებთან, იოთამ ამილახვარმან, ნოდარ ციციშვილმან, კათალიკოზმან დიასამიძემან ევდემოზ, გოჩაშვილმან გიორგი და ზოგმან რომელმანმე ქართველმანცა. ამათ ინდომეს განდგომა როსტომ მეფისა და უფროსლა ცდილობდა კათალიკოზი ევდემოზ... ამათ გაუგზავნეს ბატონს თეიმურაზს კაცი და მისცეს საფიცრები და პირობა დიდი და იქმეს: კუალად მოდი ქართლში და გაგაბატონებთო“.

როსტომ მეფესთან ერთად ცხირეთს მყოფი კათოლიკოსი ნოდარ ციციშვილის მარცხის შემდეგაც აქეზებს თეიმურაზ I-ს: „რაჲ ჰქმენ, სიეგოლვისათვის ნოდარისა უკუნ-იქეც, აწ მოვედი და დაესხი როსტომს, რამეთუ კელთა შენთა შინა არს“. შემდგომ კათოლიკოსი კელავ უგზავნის თეიმურაზს შეუამავალს დაპირებით, მოღითო, და რაც გინდა „გაქნევინებო“. როგორც ჩანს, კათოლიკოსი თავის შესაძლებლობებში საკმაოდ დარწმუნებულია.

შეთქმულება გადამწყვეტ მომენტში გაიცა. მეტეხს მისული თეიმურაზ I კახეთს გაბრუნდა. შეთქმულთა ნაწილი გადაიხევწა, ნაწილი კი როსტომმა შეიპყრო. შეპყრობილთა შორის ევდემოზ კათოლიკოსიც იყო: „...შეიპყრა კათალიკოზი ევდემოზ როსტომ მეფემან და წარავლინა ქალაქის ციხეშია და გყუე-ყო და ხანსა რაოდენსამე უკანა, მუნვე ციხეში მოაშთობინა...“

ცხადია, კათოლიკოსს უმთავრესად ეროვნული ინტერესები ამოძრავებდა. მიუხედავად როსტომ მეფის ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი ლოიალური დამოკიდებულებისა, კათოლიკოსისათვის მიუღებელი იქნებოდა როსტომის მმართველობაში ყიზილბაშური გრადიციების გაბატონება-დამკვიდრების გენდენცია.

ევდემოზ კათოლიკოსი საქართველოს ეკლესიის მიერ წმინდანადაა შერაცხული, ხსენება 4 ოქტომბერს.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, 1951.

გ. ჯამბურია, კომპრომისი ირანისა და ქართლის ურთიერთობაში, როსტომ ხანი და თეიმურაზ მეფე, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

ქრისტეფორე II (ურდუბაგისძე-ამილახვარი)

აღმოსავლეთ-საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1642-1660 წწ.

თეიმურაზ I-ის (1625-1632) მომხრეობისა და როსტომ მეფის (ხოსრო-მირზა) (1632-1658 – ქართლში) საწინააღმდეგო 1642 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დასჯილი ევდემოზ დიასამიძის (1632-1642) ნაცვლად, როსტომ-ხანმა დიდი სიფრთხილით, „წინასწარ აღრჩევითა თუსითა და მოწამეობითა ყოველთაჲსა საქართველოსა მღვდელთმთავართა და სამღვდელთა დასთა მიერ გამრჩევითა“, კათოლიკოსად დაადგინა ქრისტეფორე ურდუბეგისძე-ამილახვარი. ბერი ეგნატაშვილის თანახმად „ესე ქრისტეფორე კათალიკოზი იყო კაცი მოყუარე სიმართლისა, მშუდი, მდაბალი, გულ-გვბილი ყოველთათჳს. მოწყალე, სიწმიდის მოყუარე, სახითა შუენიერ და ღირს ხარისხმპყრობელობისა თჳსისა, კუალად აღმზრდილი და გამოცდილი საეროსა სამამაცოსა ლაშქარნადირობასა შინა... ხოლო განაგებდა კეთილად წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა“.

ქრისტეფორე II-მ როსტომს ხელახლა დაამტკიცებინა მცხეთის სვეტიცხოვლის ძველად კუთვნილი მამულები: გარეჯის უდაბნოები, სოფლები, თბილისში მეგეხის ღვთისმშობლის ტაძარი, ამასთანავე ახალი მამულებიც შეაწირვინა.

ქრისტეფორე კათოლიკოსი მონაწილეა 1648 წელს როსტომის ნებართვით თეიმურაზ მეფის კახეთიდან ქართლის გავლით იმერეთის სამეფოში გადასვლისა. როსტომის მოთავეობით ყიზილბაშთაგან შევიწროებულ თეიმურაზს „არას გზით ღონე აღარა ჰქონდა დადგომისა და შემაგრებისა. წარმოგზავნა ხორაშან დედოფალი, რომელი იყო მამის ძმის შვილისშვილი როსტომ მეფისა. ესე მოვიდა როსტომ მეფესთან და შემოეხუეწა. ხოლო როსტომ მეფემან, რა სცნა მოსვლა მისი, სცა პატივი დიდი და აღუსრულა სათხოვარი; დაანება გზა, გაუმძღუნა კათალიკოზი

ქრისტეფორე წინა და ბარგიცა ამან გარდაუგანა იმერეთსა...“ ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, როსტომს კათოლიკოსი თავისი ჯარით გაუტანებია.

ქრისტეფორე ურდუბეგისძე-ამილახვარი 1610 წლის საბუთში საპაგრიარქო საყდრის მწერლად ჩანს. მასვე დაურთავს კომენტარები იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ტექსტისათვის. მოგვეპოვება მის კათოლიკოსობაში გაცემული არაერთი წყალობის წიგნი. ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად 1660 წელს „მოკულა კათალიკოზი ქრისტეფორე“.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. III, თბ., 1970.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951, ნაკვ. 29.

გ. ჯამბურია, კომპრომისი ირანისა და ქართლის ურთიერთობაში, როსტომ ხანი და თეიმურაზ მეფე, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

დომენტი III

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქი 1660-1676 წწ.

დომენტი II-ის კათოლიკოსობა ვახტანგ V შაჰნავაზის (1658-1675) მეფობის თანადროულია. ქრისტეფორე კათოლიკოსის გარდაცვალების შემდეგ „დასუა მეფემან ბიძაშვილი თუსი დომენტი, კაცი ღირსი საყდრისა“, „სრული საქმითა, რამეთუ ამან მატა სჯულსა და წესსა ეკლესიისასა“. კათოლიკოსობამდე 1649-1659 წლებში დომენტი მთავარეპისკოპოსია.

ვახტანგ V-ის მმართველობამდე, ქრისტიანული სარწმუნოება, მიუხედავად როსტომ-ხანის პროსპარსული ორიენტაციისა, არ იმ-

ლუდებოდა. თუმცა მაჰმადიანური ადათ-წესების დანერგვამ, განსაკუთრებით ქართლის არისგოკრატიულ საზოგადოებაში, საკუთარად შეარყია ქრისტიანული რწმენის საფუძვლები. ამის ერთ-ერთი ნათელი მაგალითია მართლმადიდებლური ღვთისმსახურების წესების დარღვევა. ვახუშტი ბაგონიშვილის თანახმად, როსტომ მეფის ზეობაში, „ზიარება სისხლისა და კორცისა უფლისა ჩუენისა სირცხულად უჩნდათ. ამან (ვახტანგ V - ე. კ.) კათალიკოზით ღომენგით კუალად შემოიყუანნა აღსარებად და ზიარებად“. როგორც ჩანს, საერო და სასულიერო ხელისუფალნი ერთობლივი ძალისხმევით ცდილობდნენ „როსტომის განრყუნილნი მოეგო(თ) კუალად კუალსავე თესსა“.

ბერი ეგნატაშვილის თანახმად, „მეფობდა მეფე შანაყამ სამთავე სამეფოთა: „ქართლსა, კახეთსა და იმერეთსა ზედა, ესრეთ განდიდნა და აღმაგა მეფობა და სიმდიდრე მისი საქართველოსა შინა...“ ღომენგი კათოლიკოსიც მეფის ცენტრალისტური პოლიტიკის სრულ მხარდამჭერად ჩანს. ვახტანგ მეფემაც, თავის მხრივ, „...მაგა რჯულსა ქრისტიანობისასა და ეკლესიათა“, „წმიდანი ეკლესიანი ზემთა აღმაგებულ-ყო შესაწირავითა აგარაკთა და ყოველთა სამკაულთა მიერ განაშუენა“.

როგორც ჩანს, ღომენგი III იმთავითვე შეუდგა აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო საკუთრების აღწერა-მოწესრიგებას. ამ მიზანს ემსახურებოდა 1660 წლით დათარიღებული წილენის სამწყსოს სიგელი, 1660-1676 წლების „კათალიკოსის სახლთხუცესის რიგი და შესავალი“, ასევე 1675 წლის „ერთგულების წიგნი ჯერის მამის ნიკოლოზ წულუკიძისა შაჰნაყაზის და ღომენგი კათალიკოზისადმი“.

ღომენგი კათალიკოსის ინიციატივით აიგო მჭადიჯერის ცენტრალურ გუმბათოვანი ეკლესია, რომელიც ერთ-ერთი უდიდესია გვიანდელი შუა საუკუნეების გაძარბა შორის. ასევე მის სახელთანაა დაკავშირებული ანჩის ხატის თბილისის საპატრიარქო გაძარბა დასვენება. მანვე განაახლა „შემუსრვილი“ ანჩისხატის ეკლესია, „კუალად“ დიდ უგუმბათო, საკათალიკოსო გაძარბა აქცია და 1675 წელს სამრეკლოც აუგო. ღომენგი კათალიკოსმა სეგტიცხოვლისათვის შესაწირად საგანგებოდ შეიძინა ყმა-მამული. მამულიშვილი კათალიკოსი დაუღალავად იბრძოდა გყვის სყიდვისა და მაჰმადიანურ წეს-ჩვეულებათა აღსაკვეთად.

წყარო: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ნიკოლოზ IX (იოთაბის ძე ამილახვარი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1678-1688; 1692-1695 წწ.

ნიკოლოზ ამილახვარი კათოლიკოსად დადგენილ იქნა გიორგი XI-ის (1676-1688; 1703-1709) გამეფებიდან მოკლე ხანში მეფის სრული მხარდაჭერით. ეს კარგად ჩანს ნიკოლოზ კათოლიკოსის სვეტიცხოვლისათვის 1687 წელს გაცემული საბუთიდან: „მას ეამსა ოდეს წყალობითა შენითა ძე მალღისა კელმწიფისა, მეფე პატრონი გიორგი საკელმწიფოსა თუისსა საქართველოსა და გახგსა ზედა მკდომარე იქმნა და კელმწიფედ ეკურთხა, ზეგარდმო შენი აუარებელი წყალობა ჩუენ ამილახორის შვილს პატრონს ნიკოლაოზზედ გარდმოუენილ იქმნა და მოგეებოძა კელმწიფის მეფის გიორგისაგან სრულიად საქართველოს კათალიკოზობა“. ამასვე ადასტურებს ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობაც: „მოვიდა გიორგი მეფედ გფილისს... და განაგებდა ქართლს... მეფემან დასუა ძმა გივი ამილახორისა კათალიკოზად“. გივი ამილახვარი, საამილახვროს უფროსი, ზემო ქართლის სადროშოს სარდალი და გორის მოურავი, სამეფო კართან დაახლოებული პირია, მისი მეუღლე იყო ვახტანგ V-ის ასული თამარ. გივი ამილახვარი ჯერ ვახტანგ V-ისა და არჩილ II-ის, შემდგომ გიორგი XI-ის ერთგული თანამებრძოლია. ის მონაწილეა 1688 წლის აჯანყებისა, რომლის დამარცხების შემდგომაც მეფესთან ერთად რაჭაში გაიხიზნა.

ირანის შაჰი, ქართლის გახგზე გიორგი XI-ის ნაცვლად გამაჰმადიანებულ ერეკლე I ნაზარალიხანს (1688-1703) ამტკიცებს. ფარსადან გორგიჯანიძის თანახმად, ახლად გამეფებულ ერეკლეს ქართველ წარჩინებულთაგან არ ეახლა მხოლოდ ნიკოლოზ კათოლიკოს-პატრიარქი. ცხადია, გიორგი XI-ის ერთგული კათო-

ლიკოსი წინააღმდეგი იყო პროსპარსული ორიენტაციის ერეკლე I-ის გამეფებისა, რაც დაუფარავად გამოხატა.

განაწყენებულმა ერეკლე I-მა აღნიშნული შაჰს აცნობა, შაჰმაჲ ურჩ კათოლიკოსს დასჯა სამღვდელმთავრო ხარისხის ჩამორთმევით გადაუწყვიტა. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ერეკლე I-ის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში კათოლიკოსის გარდასხვა მაღალი რანგის სასულიერო პირებიც ყოფილან. გადაყენებული კათოლიკოსის ნაცვლად მეფეს იოანე დიასამიძე დაუდგენია.

1691 წელს გიორგი XI კელავე გადმოდის ქართლში და ოთხი წლის განმავლობაში იბრძვის ტახტის დასაბრუნებლად. გიორგი XI-მ „...შემოკრიბნა სპანი გარემონი... შთამოვიდა შიდა ქართლს და მოერთოდიან მუნებურნი ყოველნი სიხარულითა... კუალად დაადგინა კათალიკოზად ნიკოლავი...“ მაგრამ საბოლოოდ გიორგი დამარცხდა, ჯერ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, შემდეგ კი ირანის შაჰს ეახლა და მორჩილება აღიარა.

„შემდგომად გიორგი მეფის წარსვლისა... ერეკლემ დაიპყრა სრულიად ქართლი, განაყენა კუალად კათალიკოზობიდან ნიკოლოზ და დასუა იოანევე კუალად“. როგორც ჩანს, ნიკოლოზ კათოლიკოსი ერეკლე I-ის ანგარიშგასაწევი მოწინააღმდეგეა.

მოგვიანებით, 1705 წლისათვის მოწვეულ საეკლესიო კრებაზე ვახტანგ VI (1703-1712; 1716-1724) გამოუთქვამს ნიკოლოზ ამილახვრის კათოლიკოსად ხელახლა დადგენის სურვილი. „მაგრამ „...შეითქუნენ ეპისკოპოსნი და არქიმანდრიტნი და არღარა ინებეს ნიკოლოზ...“

ნიკოლოზ კათოლიკოსს დიდი წვლილი მიუძღვის თავისი ქვეყნის წინაშე. ის მართლმადიდებლობის თავგამოდებული დამცველი და ქართლის მეფის უერთგულესი პირია. ნიკოლოზ კათოლიკოსმა კათოლიკოსად კურთხევისთანავე დაიწყო სვეტიცხოვლის ტაძრის აღდგენა-განახლება. საკათოლიკოსო საყდრისათვის მას შეუწირავს საეკლესიო ნივთები, საგანგებოდ გადაუწერინებია „დიდი გულანი“, შეუწირავს „დაბადების წიგნი და ერთი დავითი“, „ერთი კელი ბერძული წიგნებისა“. ასევე სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს სამი სოფელი: წაღული, უწლავი და ღოღეთი, რუისს ნაყიდი ვენახი და ყმები. თვით კათოლიკოსი შეწირვასთან დაკავშირებით აღნიშნავს შემდეგს: „სხუა ამასდა გარდა უწყის

ღმერთმან, რა ერთისაჲცა შემძლებელ ვიყუნეთ, სვეტსცხოელს ნამეგანი პაგიოსნება და სიკეთე შევმაგეთ“. დიდად უღვაწია ასევე მცხეთის მეურნეობის განახლება-აღდგენისათვის. აუშენებია სასახლეები, მარნები, საწნახლეები, აღუდგენია ნასოფლარები, გაუშენებია ბაღები, აუგია ახალი და განუახლებია ძველი საყდრები. ზრუნავდა ქართული მონასტრების ანტიოქიის საპატრიარქოსაგან დახსნაზე.

წყარო: ბატონიშვილი ეახუშგი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ფარსადან გორგიჯანიძე, საქართველოს ცხოვრება, თბ., 1980.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951, ნაკვ. 29.

გ. ჯამბურია, საქართველოს პოლიტიკური ევთარება XVII ს-ის 30-90-იან წწ-ში, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

იოანე X (დიასამიძე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1688-1692; 1695-1700 წწ.

1688 წელს ირანის შაჰმა ქართლის გახგზე რუსეთში აღმრდილი, შემდგომში ირანში მყოფი და ძალდატანებით გამაჰმადიანებული ერეკლე I (1688-1703), ნაზარალიხანად წოდებული დაამტკიცა.

თბილისს მოსულ ერეკლეს კათოლიკოსი არ ეახლა. ამით განაწყენებულმა მეფემ შაჰის ნებართვით გადააყენა ნიკოლოზ კათოლიკოსი და მის ნაცვლად თავისი ბიძა, მისი ერთგულად ნამსახური, იოანე დიასამიძე დანიშნა. იოანე კათოლიკოსად კურთხევამდე რუსთავის მიტროპოლიტი იყო. იოანეს კათოლიკოსად დადგინების ფაქტთან დაკავშირებით ეახუშგი ბაგრატიონი გადმოგვცემს: „არა იცვალეზოდნენ კათალიკოზი და ეპისკოპოსნი საყდართა თჳსთაგან. ამან შესცვალა და დასხნა თჳსნი, კათალიკოსად დიასამიძე იოანე, მთავარეპისკოპოზად ნაცულიშვილი, გფილელად ყაფლანისშვილი დომენტი, მანგლელად ჯავახიშვილი იოსებ“. ამ ღონისძიებით, როგორც ჩანს, ერეკლე I-მა კა-

ოლიკოსთან ერთად გზიდან ჩამოიცილა მისი მოწინააღმდეგე ძალადი რანგის სასულიერო ოპოზიცია და მათ ნაცვლად ერთგულნი დანიშნა.

მოგვეპოვება იოანე ღიასამიძის მიერ 1689-1700 წლებში გაცემული რამდენიმე წყალობის წიგნი. იოანე კათოლიკოსი 1700 წელს გარდაიცვალა და „დასუა ერეკლემ ევდემომ ძმისწული იოანესეჲ“.

წყარო: ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

თ. ჟორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. III, თბ., 1967.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 29, თბ., 1951.

ევდემოზ II (ღიასამიძე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1700-1705 წწ.

იოანე ღიასამიძის (1688-1692; 1695-1700) გარდაცვალების შემდეგ, ერეკლე I-მა (1688-1703) კათოლიკოსად იოანეს ძმისწული – ევდემოზ ღიასამიძე დაადგინა: „შემდგომად მოკუდა კათალიკოზი იოანე... დასუა ერეკლემ, ევდემოზ ძმისწული იოანესიეჲ“. 1700 წელს ევდემოზის კათოლიკოსად დადგინებას, ირანის შაჰის საგანგებო ფირმანიც ადასტურებს.

ევდემოზ II-ის მიერ გაცემული ჩვენს ხელთ არსებული საბუთები მეტად მცირეა. როგორც ჩანს, ევდემოზ კათოლიკოსი ერეკლე I-ის პოლიტიკური კურსის მომხრე და მისთვის სასურველი კანდიდატურაა.

ევდემოზ ღიასამიძე კათოლიკოსობიდან ვახტანგ VI-ის (1703-1712; 1716-1724) მიერ 1705 წელს მოწვეულმა საეკლესიო კრებამ გადააყენა. ვახუშტი ბატონიშვილის დახასიათებით „...ესე ვახტანგ იყო ღუთის მოშიში და ღუთის მოყუარე და ფრიად მოღვაწე, სამღუდელოთა პატივისმცემელი... ეკლესიათა მაშენებელი, ხატთა და ჯუართა შემამკობელი, მოწყალე, ცოდნის მოყუარე, ბრძენი...“

ცხადია, ასეთი მეფისათვის მიუღებელი იქნებოდა ერეკლე I-ის კანდიდატურა, ვახტანგ VI-ს ეროვნული პოლიტიკის გატარებისათვის თანამოაზრე ეკლესიის მესაჭე და მისი სრული მხარდაჭერა ესაჭიროებოდა.

ვახტანგ მეფის ინიციატივა, კათოლიკოსად კელავე ნიკოლოზ ამილახერის დადგენის თაობაზე, საეკლესიო კრების მონაწილეებმა უარყვეს, ხოლო „ევდემოზს დაუდევს უმეცრება და გამორჩევით დაადგინეს ნებითა ვახტანგისითა კათალიკოზად ღომენტი, ძე ლევანისა და ძმა ვახტანგისა“.

წყარო: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951.

ღომენტი IV (ღამიანე ლევანის ძე ბაბრაბიონი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი (1705-1741)

რუსეთიდან „ახლად მოსრული“ ღომენტი 1705 წლის საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით დადგენილ იქნა კათოლიკოსად: „...გამორჩევით დაადგინეს ნებითა ვახტანგისითა კათალიკოზად ღომენტი, ძე ლევანისა და ძმა ვახტანგისა“. 1705-1707 წლებში ღომენტი კათოლიკოსი ვახტანგ VI-თან ერთად მონაწილეობს კანონების შედგენაში. 1707-1708 წლებში ირანში იმყოფება კახეთში მისი კუთვნილი საკათოლიკოსო მამულების დამტკიცების მიზნით. სამშობლოში დაბრუნებულმა დავით II იმამყულიხანის (1703-1722) 1710 წლის საკათოლიკოსო მამულების მფლობელობის სიმტკიცის სიგელით „შემოიმტკიცა მამული თესი“. 1712-1714 წლებში ირანში მყოფი ვახტანგ VI გამეფების აქტიურ მხარდამჭერად ჩანს.

1714 წელს „სამღუდელოთა პატივისმცემელი“. ქართლის გამგებელი იესე (ალიყული ხანი) ღომენტის პატივით იღებს და „კუალად“ კათოლიკოსად ადგენს.

1723 წელს ოსმალთაგან თბილისის დაკავებისა და 1724 წლის ნოემბრეში ვახტანგ VI-ის რუსეთში გამგზავრების შემდგომ, ქვეყანაში შექმნილი ვითარების გამო დომენგი IV ჯერ ლორის ციხეს, შემდეგ ქსნის საერისთავოს აფარებს თავს. ამით, როგორც ჩანს, ისარგებლა იესემ და კათოლიკოსად ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილი დაადგინა. თუმცა ამჯერად დომენგი მოკლე ხანში ოსმალებმავე დააბრუნეს, მაგრამ მას მალე, 1725 წელს მოუწია ოსმალეთში სულთანთან წასვლა.

სტამბოლში კათოლიკოსი სათანადო პატივით მიუღიათ, მისთვის საკათოლიკოსო მამულებიც დაუმტკიცებიათ. მაგრამ მალე მისდამი დამოკიდებულება კარდინალურად შეცვლილა. 1727 წლის დეკემბერში დომენგი კათოლიკოსი დააპატიმრეს, როგორც ოსმალთა ბაგონობის მოწინააღმდეგე და სტამბოლის მახლობლად გადაასახლეს, სადაც მან ცხრა წელი დაჰყო. 1738 წლისათვის კელაფ სტამბოლშია, საბოლოოდ იმერეთის გავლით ქართლში ბრუნდება.

1737 წელს გარდაიცვალა ბესარიონ კათოლიკოსი და 1742 წლამდე კათოლიკოსად კელაფ დომენგი IV ჩანს.

ნიშანდობლივია, რომ დომენგი კათოლიკოსის ოსმალეთში ყოფნის თანადროულ რამდენიმე საბუთში ის კელაფ მოქმედ კათოლიკოსადაა მიჩნეული. თავადაც თავს აღმოსავლეთ საქართველოს მღვდელმთავრად მოიხსენიებს: „...ორისავე ტახტისა საკელმწიფოსა მპყრობელთა შვილმან მეფეთამან უფლისა მიერ კურთხევით მაკურთხეველმან, ქართლისა, კახეთისა, სამცხე-საათაბაგოსა კათალიკომ-პატრიარქმან პატრონმა დომენგიმ...“

დომენგი IV-მ შეკრიბა ქართველ საერო და საეკლესიო მოღვაწეთა ცხოვრება-წამების აღწერილობანი და შეადგინა ქართული პაგიოგრაფიული კრებული. მისი ბრძანებით ბერძნულიდან ითარგმნა კურთხევა ეკლესიისა, რომელიც 1719-1720 წწ. საკუთარი ხარჯით დააბეჭდინა თბილისში, მანვე შეადგენინა „სადღესასწაულოს“ ახალი რედაქცია. გადასახლებაში ყოფნისას შეკრიბა ილარიონ ქართველისა და სხვათა საგალობლები, გადააწერინა საეკლესიო მამათა თხზულებების მეორე ნაწილი. პარაკლიტონი, ასკეტიკონი და სხვ.

დომენტი IV საკუთარი ხარჯით შეასრულა მცხეთის სვეტიცხოვლის, თბილისის ანჩისხატის, მეტეხისა და სხვა ეკლესიების სარესტავრაციო სამუშაოები.

დომენტი კათოლიკოსი დაკრძალულია მცხეთაში.

წყარო: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

თ. ეორდანიას, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წ. III, თბ., 1967.

ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოც., ტ. III, თბ., 1970.

ლიგ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951, ნაკვ. 29.

ბესარიონ (ბარათაშვილ-ორბელიშვილი)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1724-1737 წწ.

ბესარიონ კათოლიკოსი „ნათესავით ბარათაშვილი, გომობით ორბელიშვილი“,

1680-1724 წლებში გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის ბერია. ვახტანგ VI რუსეთს გამგზავრებისა და დომენტი კათოლიკოსის ლორის ციხეში შეხიზვნის შემდეგ „ბესარიონ დაიპყრა იესეს გამო კათალიკოზობა“. დომენტი კათოლიკოსი ამჯერად მალე დაუბრუნდა საკათოლიკოსო ტახტს, რადგანაც „...მოინდო ფაშამ კათალიკოზი დომენტი...“, თუმცა მალე კათოლიკოსი თავად „...ევედრა, რათა წარაეღინოს წინაშე ხონთქარისა, რამეთუ ჰგონებდა მუნიდამ ლხინებასა რასმე ქართლისასა...“ 1725 წელს „დომენტის წარსვლის შემდეგ ერწმუნა კათალიკოზობის კათედრა დავით გარეჯის ბერს ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიანს, ბეჟან ბარათაშვილის ძეს, აექსონს გრდემლისას“.

ბესარიონ ბარათაშვილის სამოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ არსებული ცნობები მეტად მწირია. ის ჯერ კიდევ ბერობაში მოუწოდებს მამია გურიელს მის საბატონოში გყვის სყიდვის აკრძალვისაკენ. საინტერესოა ასევე მის მიერ 1733

წელს კონსტანტინე კახთ ბატონის გარდაცვალების შემდეგ ას-
გრაზიანში ვახტანგ VI-ისა და ბაქარ ბატონიშვილისადმი გაგზა-
ვილი წერილი, საიდანაც კარგად ჩანს ბესარიონ კათოლიკოსის
არსებული პოლიტიკური ვითარების რეალურად შეფასების უნარი.
აღნიშნულ წერილში ბესარიონ კათოლიკოსი დაეინებით
მოითხოვს ვახტანგისაგან სამშობლოში დაბრუნებას, აღუწერს რა
საამისოდ ხელსაყრელ პოლიტიკურ სიტუაციას და ქვეყნის სა-
თავეში ჩადგომას თხოვს.

ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიშვილი გარეჯის ლიგერაგუ-
რული სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელია. ის სრულყოფი-
ლად ფლობდა ძველ ქართულ ენას, იყო ფილოსოფიურ-
დოგმატიკური და პოლემიკური მწერლობის შესანიშნავი მცოდნე,
შემდგენელი ქართველ წმინდანთა საკითხავების ახალი კრებუ-
ლისა.

ბესარიონ ბარათაშვილია ავგორი ლუარსაბის წამების, ბიძ-
ინა, შალვა და ელიზბარ ერისთავების, არჩილ მეფის შესხმისა, ისე
წილკნელის დაძინებისა და რაქდენ პირველმოწამის წამებისა.

ბესარიონ კათოლიკოსის გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის
მონასტერში მოღვაწეობის პერიოდს უნდა მიეკუთვნოს მის მიერ
დომენტი კათოლიკოსის 1705-1713 წლებში შედგენილი
აგიოგრაფიული კრებულის შევსება-სრულყოფა. ასევე პოლემი-
კური თხზულების „გრდემლის“ შექმნაც.

„ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, „...მოკუდა ბესარიონ
კათალიკოზი. შემდგომად მოვიდა კათალიკოზი დომენტი სტამბო-
ლიდამ იმერეთს, მოიყვანეს იგივე კათალიკოზად“.

წყარო: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა,
„ქართლის ცხოვრება“, გ. IV, თბ., 1973.

თ. ყორღანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორი-
ისა და მწერლობისა, წ. III, თბ., 1967.

ლიგ.: მ. ქავთარია, ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრება და მოღ-
ვაწეობა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, I, თბ., 1959.

ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრო-
ნოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათ-
ვის“, თბ., 1951, ნაკვ. 29.

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1737-1739 წწ.

კირილე კათოლიკოსი, მოიხსენიება 1738 წლის 2 თებერვლის ყმისა და მამულის ნასყიდობის წიგნში: „ქ. ჩვენ ყოვლისა საქართველოსა კ[ათალიკო]მ[ი] კირილე ამ ნასყიდობას ვამტკიცებთ. კ[ათალიკო]მ[ი] კირილე“. როგორც ჩანს, ბესარიონ ბარათაშვილი-ორბელიშვილის გარდაცვალების შემდეგ მოკლე ხნით საკათოლიკოსო ტახტს კირილე იკავებს. ამ პერიოდის საბუთებში ხშირად იხსენიება „ქართლის მთავარეპისკოპოსი კირილე“. სწორედ ეს მთავარეპისკოპოსი უნდა იყოს შემდგომში კათოლიკოსი. კირილე, როგორც მთავარეპისკოპოსი, იხსენიება 1736, 1737, 1740 და 1741 წლების საბუთებში.

წყარო: დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I (XV-XVIII სს.), ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1940.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, თბ., 1951, ნაკვ. 29.

ნიკოლოზ X (ხერხეულიძე)

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1741-1744 წწ.

დომენტი კათოლიკოსის გარდაცვალების შემდეგ, მისივე სურვილის გათვალისწინებით კათოლიკოსად დადგენილ იქნა ნიკოლოზ ხერხეულიძე: „ამ ჟამსა მიიყვალა კათალიკოზი დომენტი ქსა ჩ-ლმა, ქარ. უკო, და დაუღეს მცხეთას არამედ დასუა თუთ მანვე კათალიკოზად ნიკოლაოზ ხერხეულიძე“. აღნიშნულს ვახუშტიმ უფრო დაწვრილებით გადმოგვცემს პაპუნა ორბელიანი. დომენტიმ „თავისავე სიცოცხლეში ბძანა კრებით გამორჩევა კათალიკოზისა“. ქართლ-კახეთის სამღვდელთა კრებულს აურჩევია „ანგონი, ძე მეფისა იესესი... ვითაცა ამან ყმაწვილობიდან გაუშვა სიმდიდრე, მეფობა ამა სოფლისა და ეგრეთ გენათა სასუფეველსა და აღიკვეცა ბერად, რამეთუ ისევ თვისსავე

სიცოცხლესა შინა ბიძასაც უნდოდა თუისსა სანაცვლოდ პატრიარქად და ესე შემოკრებულნი კრებანიც აიძულებდნენ, რათა დაჯდეს გახგსა ზედა ბიძის თუისისა“. როგორც ირკვევა, ანგონის საკათოლიკოსო გახგმე დადგინება დომენგის დიდი სურვილი იყო, მაგრამ მან „არარა ინება და არღარა მიიღო უმაღლესი ხარისხი სიმდაბლისა და სათნოებისათვის“. დიდად შეწუხებულმა კათოლიკოსმა დომენგიმ „დაუძახა ურბნელს ეპისკოპოსს ნიკოლოზს, რომელი იყო ძე ხერხეულიძისა, დააჩოქა სარეცელსა თუისსა წინაშე, დასდო კელი თავსა მისსა, აკუთხა პატრიარქად, მისცა კვერთხი კელთა მისთა და განვიდა ამიერ სოფლით და მივიდა წინაშე უფლისა“.

ამოწმებს რა 1741 წლით დათარიღებულ ნასყიდობის წიგნს, თავად ნიკოლოზ ხერხეულიძე აღნიშნავს შემდეგს: „ქ. ნებითა ღვთისათა და ჯერჩინებითა სულისა წმიდისათა, ანდერძითა და მონდომებითა სულით და კორციტ ნათლად მყოფის კ[ათალიკო]ზ პატრიარქის ბაგონიშვილის დომენგისათა, მისსა სიცოცხლეში მისად სულიერ შვილად მოყუანილი და კურთხეული და მაკურთხეველი ყოვლისა საქართველოსა კ[ათალიკო]ზ-პატრიარქი ნიკოლოზ ვამტკიცებ სიგელსა ამას“.

ჩვენ მოგვეპოვება ნიკოლოზ კათოლიკოსის რომის პაპ ბენედიქტე XIV-სადმი გაგზავნილი წერილი, საიდანაც გარკვევით ჩანს, მისი დამოკიდებულება კათოლიკური მისიისადმი საქართველოში. პაპისადმი მიმართვაში კათოლიკოსი აღნიშნავს შემდეგს: „კარგა ხანია, რაც თქვენი პატრი კაფუციანები აქ ჩვენს საქართველოში იყვნენ, მეც განსაკუთრებულის სიყვარულით ვეპყრობოდი და მათთვის ყოველი სიკეთის და ბედნიერების მოპოებას ვნატრობდი, მეტადრე, ამ მოკლე დროს, სამი ანუ ოთხი თვის განმავლობაში. რაჟამს მიიცვალა დომენგი პატრიარქი და მის ადგილს პატრიარქობის ღირსება მე მომეცა... აწ ყველა ქართველნი უმაღლესად გვევდრებით, რათა ამ პროვინციას თქვენი ხელი არ ააღოთ... ნურც ჩაუგდებთ თქვენს შეძენილ ერს გაცოფებულ ურწმუნოებს... თუმცა კი ზოგიერთმა ჩვენის საქართველოს პატრიარქმა თქვენდამი ჯეროვნად მისაგებელი მორჩილება დაივიწყა, ხოლო გვევდრებით, მათ ნუ დამადარებთ, რადგან მორჩილი და მზად ვარ ყველა თქვენი ბრძანება აღვასრულო“.

ნიკოლოზ ხერხეულიძე ეახუშგის ცნობით „უსჯულომან დასაბამითგან არა სმენილმან უკეთურმან მაჰმადიანყოფილმან თაბისშვილმან გარიელ მახულითა მოკლა. ვინამთგან საქართელოს პირველი მღუდელმთავარი იყო ვერ შეეხებოდა კელი მოსიკუდი“.

ნიკოლოზის სიკედილის შემდგომ, იმავე 1744 წელს „...დასუეს კათალიკოსად ანტონი, ძე მეფის იესესი, რომელი იყო პირველ ქუთათელ მიგროპოლიტად“.

წყარო: ბატონიშვილი ეახუშგი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973.

დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I, ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.), ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1940.

პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ელ. ცაგარეიშვილის გამოც. თბ., 1981.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVI-XVIII საუკუნეთა ქრონოლოგიისათვის, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 29, თბ., 1951.

მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფ., 1902.

ანტონ I

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1744-1755წწ.; 1764-1788 წწ.

ერისკაცობაში თეიმურაზ ბაგრატიონი. დაიბადა 1720 წლის 17(28) ოქტომბერს. იგი იყო ქართლის მეფის იესეს (ეახგანგ VI-ის ძმა, მეფობდა 1714-1716 წწ.) და ელენე, ერეკლე I-ის (კახეთის მეფე) ასულის შვილი. მამის გარდაცვალების შემდეგ 1727 წლიდან იზრდებოდა თელავის სასახლეში, თავის ბიძაშვილთან ერეკლე II-თან ერთად, თეიმურაზ II-ისა და მისი მეუღლის თამარის მზრუნველობით. პირველდაწყებითი საშინაო მომზადების შემდეგ ახალგაზრდა უფლისწული სწავლის გასაგრძელებლად დავით-გარეჯის მონასტერში გააგზავნეს, რომელიც განთქმული იყო მდიდარი ბიბლიოთეკითა და სწავლების მაღალი დონით. მისი მასწავლებლები იყვნენ არქიმანდრიტი სპირიდონი, პამფილიის მიგრო-

პოლიტიკური პარტიები და სხვ. მან ეპოქის შესაფერისი ყოველმხრივი განათლება მიიღო, რადგან დიდი საერო კარიერისთვის ამზადებდნენ. ვახტანგ VI-ის შთამომავლების რუსეთში გადახვეწის შემდეგ დედოფალი ელენე მიიჩნევდა, რომ სამეფო ტახტი შეიძლება ანგონს დაეკავებინა. ამ მიზნით იგი ქართლის გაელენიანი თავადის გივი ამილახვრის ქალიშვილზე დანიშნეს, მაგრამ 1735 წელს თბილისში ლაშქრით შემოსულმა თამაზ-ხანმა (შემდგომში ნადირ-შაჰმა) ანგონის საცოლე ირანში წაიყვანა, გივი ამილახვარი დაატყვევა, ხოლო ქართლის გამგებლად ანგონის გამოსულმანებული ძმა აბდულ-ბეგი დაადგინა. ამის შემდეგ ელენე ანგონთან ერთად იმერეთში გადავიდა, იქიდან კი რუსეთს გაემგზავრა. მძიმე და ხანგრძლივი გზის შემდეგ დედა-შვილმა რუსეთის საზღვარს მიაღწია, მაგრამ იმპერატორ ეკატერინეს ბრძანებით საზღვრის გადალახვა აკრძალათ და ჩერქეზეთს გადაასახლეს. იქიდან დედოფალმა ელენემ ანგონი იმერეთს მალულად გაამგზავრა. უფლისწული ქუთაისში მშვიდობით ჩავიდა. 1738 წელს გელათის მონასტერში ბერად აღიკვეცა. გაენათის მიტროპოლიტმა ექვთიმემ თეიმურაზს ანგონი უწოდა. 1739 წელს ანგონი გელათის წინამძღვარი გახდა. 1740 წელს იგი აფხაზეთის კათოლიკოსმა გრიგოლმა ქუთაისის მიტროპოლიტის ხარისხში აიყვანა. ანგონი იძულებული გახდა, კათედრა მალევე დაეტოვებინა, რადგან 1741 წელს იმერეთის ოპოზიციონერმა თავადებმა ახალციხის ფაშის დახმარებით ალექსანდრე მეფე განდევნეს და გახტმე მისი ძმა გიორგი აიყვანეს. ანგონი ჯერ თელავში ცხოვრობდა, ხოლო 1743 წლიდან დავით-გარეჯის მონასტერში მოღვაწეობდა.

1744 წლის აგვისტოს ანგონი აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს. პატრიარქის კურთხევის საზეიმო ცერემონიალი მცხეთაში ჩატარდა. პროცესიაში მონაწილეობა მიიღო ერეკლე II-მ.

ანგონ I-ის აღსაყდრება საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვან მომენტს დაემთხვა. აღმოსავლეთ საქართველო გაერთიანდა თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის მმართველობის ქვეშ. ამ დროიდან დაიწყო ანგონ I-ის საეკლესიო და სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თეიმურაზ-ერეკლეს მიერ წარმოებულ პოლიტიკასთან,

გაძლიერებინათ და დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ საქართველოს სახელმწიფოსათვის.

ანგონ I-ს მიძივე შემკვიდრობა ხვდა წილად. დასუსტებული საეკლესიო მმართველობა, გაჩანაგებული ეპარქიები, გაუქმებული მონასტრები, დაკინიებული სასულიერო განათლება, სომხური ეკლესიის მიერ შევიწროებული მართლმადიდებლობა და სხვ.

ცენტრალური საეკლესიო მმართველობის აღსადგენად ანგონი საყრდენად სამეფო ხელისუფლებას მიიჩნევდა. აქედან გამომდინარე, იგი მტკიცედ იღწვოდა შერყეული სამეფო ძალაუფლების გაძლიერებისათვის, რასაც, მისი აზრით, უნდა განემტკიცებინა საეკლესიო წესრიგი. ამ მიზნით იგი ყოველთვის გვერდში ედგა თეიმურაზსა და ერეკლეს მათი პოლიტიკური გეგმების განხორციელებაში.

1744 წელს, მართალია, თეიმურაზ II-მ ქართლის გახტი მოიპოვა, მაგრამ მას ქართლის დიდი ფეოდალები საბაბით, რომ შელახული იქნა ქართლის ბაგრაგიონთა ინგერესები, არ ემორჩილებოდნენ და ჯანყდებოდნენ. ასეთ რთულ ვითარებაში ანგონ კათოლიკოსმა თეიმურაზ მეფის ავტორიტეტის ასამაღლებლად მოაწყო მისი საბეიმო კურთხევა. გვირგვინი დაადგა და მირონი სცხო, რასაც თითქმის მთელი ქართლის სასულიერო პირები ესწრებოდნენ. საბეიმო ცერემონიალი საგანგებოდ მცხეთობის დღესასწაულს დაამთხვია, სადაც დიდძალი ხალხი იყრიდა თავს. მემადიანეს შენიშვნით, დიდი ხანია საქართველოს არ ენახა მირონცხებული მეფე, ხალხი აღიდებდა ღმერთს და მადლობას სწირავდა, რადგან თეიმურაზის სახით მხსნელი მოეცლინათ.

ანგონი დიდ თანადგომას უწევდა ერეკლე II-ს. 1747 წელს, როდესაც თეიმურაზ II შაჰის მოთხოვნით ირანს გაემგზავრა, ქართლის გახტი აბდულ-ბეგს ჩააბარა. ამ უკანასკნელმა გახტის მიგაცემა გადაწყვიტა. ერეკლეს აუმხედრა ქართლის თავადები, მიიმხრო ნადირ შაჰით უკმაყოფილო ირანელი სარდლები, ბორჩალოს სულთანი და აჯანყდა. კათოლიკოსმა, მიუხედავად იმისა, რომ ძმა იყო, მკაცრად დაგმო აბდულ-ბეგი, აღასრულა საერთო-სახალხო წირვა-ლოცვა, ღმერთს შესთხოვა ერეკლეს გამარჯვება და ბრძოლის წინ ჯარი დალოცა. შემდგომში, როდესაც ერეკლეს უთანხმოება ჰქონდა გახტის მემკვიდრე გიორგისთან, ანგონი მე-

ფის ინგერესებს მტკიცედ და მკაცრად იცავდა. კათოლიკოსი ომის დროს მატერიალურად ეხმარებოდა ერეკლე II-ს. არ არსებობს შემთხვევა, ანგონ I-ს უარი ეთქვას მეფის განკარგულებაზე, ზიუსედავად იმისა, რომ განუწყვეტელი ომებისაგან შევიწროებულ საეკლესიო გლეხობას მეფე ხშირად კათოლიკოსის დაუკითხავად აწერდა გადასახადს. ანგონის დიდი მორალური და ეკონომიკური მხარდაჭერის შედეგი იყო მორიგე ჯარის შექმნა. და ბოლოს, 1772 წელს, როდესაც ის ელჩად გააგზავნეს რუსეთში, სინოდს დაუგოვა განკარგულება, ყოველი მნიშვნელოვანი საეკლესიო საკითხი გადაწყვეტილიყო მეფესთან შეთანხმებით.

სამეფო კარი აფასებდა კათოლიკოსის ამგვარ თანადგომას და სწორედ სამეფო ხელისუფლების მფარველობითა და მხარდაჭერით დაიწყო ანგონ I-მა საეკლესიო რეფორმები. მან 1744-1749 წლებში ჩატარებულ საეკლესიო კრებებზე მიაღწია შემდეგ წარმატებებს: მკაცრად იქნა დადგენილი მღვდელმთავართა დგომის რიგი საბიძგო ღვთისმსახურების დროს. მან თავი მოუყარა მეფეთა ყველა სიგელს, ნაბობები საეკლესიო მამულების შესახებ და მეფეს დასამტკიცებლად წარუდგინა, რის საფუძველზეც განახლებულ იქნა ეპარქიები, რომელთა საზღვრები მკაცრად განისაზღვრა. ანგონ I-მა მოაწესრიგა საეკლესიო მამულების მართვა. მიწები პატრიარქის ხელში მოაქცია და ეპარქიათა მღვდელმთავრებსა და ბერ-მონაზვნებს მკაცრად შეუზღუდა საეკლესიო თუ სამონასტრო ქონებით თვითნებურად სარგებლობის უფლება. დააარსა საეკლესიო სასამართლო-ლიკასტერია, რის მეშვეობითაც მოისპო ქართლ-კახეთის ეპისკოპოსთა სეპარატიზმი და დამყარდა კათოლიკოსის ცენტრალიზებული ხელისუფლება. აღადგინეს საღვთისმსახურო წესრიგი. დადგენილ იქნა ჯარიმები საეკლესიო წესდების დარღვევებისათვის. მაგრამ ყველაზე მეტად ანგონი ყურადღებას აქცევდა საქართველოში სასულიერო განათლების განვითარებასა და გავრცელებას. მან მოიძია მთელ საქართველოში გაბნეული ხელნაწერები და მცხეთის საპატრიარქო გაძარში შექმნა ბიბლიოთეკა, რომლის ფონდი 7000 ტომს აღწევდა. მნიშვნელოვანი კულტურის ცენტრებად აქცია იოვანე ნათლისმცემლისა და დავით-გარეჯის მონასტრები. მძაფრად გაილაშქრა სომეხ მონოფიზიტთა იმხანად განსაკუთრებით გააქტიურებული პროპაგანდისტული შემოტევების წინააღმდეგ. ამ საკითხს საგანგებოდ მიუძღვნა

საკითხს საგანგებოდ მიუძღვნა შრომა „მზამეტყველება“ (1750-1752). ერეკლე II-ის თანადგომით დაიწყო მასიურად საეპარქიო სკოლების გახსნა. ეპისკოპოსებს დაევალებათ ხალხისთვის წერაკითხვის სწავლება. თელავსა და თბილისში გაიხსნა საუკეთესოდ ორგანიზებული სკოლები, რის ბაზაზეც შემდეგ სემინარები დაარსდა. 1749 წლის საეკლესიო კრების დადგენილების საფუძველზე აღსდგა ვახტანგ VI-ისეული სტამბა.

ანტონ I ევროპული ორიენტაციის მომხრე იყო. იგი განათლების სისტემის გაუმჯობესების მიზნით დაუახლოვდა თბილისში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს. ამით ისარგებლა მისმა მოწინააღმდეგე ჯგუფმა, რომელსაც სამეფო კარის მოძღვარი ზაქარია გაბაშვილი მეთაურობდა. მას გაკათოლიკება დასწამეს და „მწვალებლად“ გამოაცხადეს. მცხეთის საგანგებო საეკლესიო კრებამ 1755 წ. იგი კათოლიკოსობიდან გადააყენა. 1756 წელს ანტონი რუსეთს გაემგზავრა, სადაც თავი იმართლა სინოდის წინაშე. 1757 წელს იგი ელაღიმირის მთაეპარქისკოპოსად დაადგინეს. ანტონის მოღვაწეობა რუსეთში ნაყოფიერი იყო შემოქმედებითი თვალსაზრისით. მან მოამზადა ყველაფერი, რაც საქართველოში ახალი გიპის სკოლების გახსნას ესაჭიროებოდა. კერძოდ, ლათინურიდან თარგმნა „ღვთისმეტყველება“, ფილოსოფიური ტრაქტატები, კურციუსის ისტორია, შეადგინა საქართველოს ისტორიის მოკლე კურსი, ლოგიკის, მეტაფიზიკის, მნეობრივი ფილოსოფიის, თეორიული ფიზიკის, პრაქტიკული ღვთისმეტყველების სახელმძღვანელოები და სხვ.

1764 წელს ერეკლე II-მ ქართლ-კახეთის მეფედ კურთხევის შემდეგ ანტონ I საქართველოში დააბრუნა, ხოლო საეკლესიო კრებამ კვლავ აირჩია კათოლიკოსად.

ანტონ I-მა განაგრძო ინგენიური სახელმწიფო-საეკლესიო და სამეცნიერო-ლიტერატურული მოღვაწეობა. 1772 წელს ერეკლე II საგანგებო მისიით გააგზავნა რუსეთში, სადაც ანტონ I-ის უშუალო მონაწილეობით მომზადდა ნიადაგი 1783 წლის რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატისათვის. მისი მეცადინეობის შედეგად აღდგენილი ვახტანგ VI-ისეული სტამბა 1782 წელს „ახალ სტამბად“ გადააკეთეს. იგი ხელს უწყობდა კალიგრაფიული სკოლების, ბიბლიოთეკების, თეატრის შექმნას, მხატვრობის, პოეზიისა და ხელოვნების სხვა დარგების განვითარებას. მკვიდრ ნიადაგზე

დააყენა განათლების საქმე. ერეკლე II-ის დახმარებით საეპარქიო დაბალი სასწავლებლები თანდათან გარდაქმნა სახელმწიფო გიჟის სკოლებად. მისი თაოსნობით გაიხსნა სემინარიები თბილისსა და თელავში. სემინარიებში სწავლება ორგანიზებული იყო რუსული სქოლასტიკური სკოლების მაგალითზე. იგი უმთავრესად აგებული იქნა მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინური აკადემიის პროგრამის ნიმუშზე. ანგონ I-მა აუცილებელ საგანთა წრეში შეიტანა: გრამატიკა, რიგორიკა, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება. მან თვითონ მოჰკიდა ხელი სახელმძღვანელოების შედგენის საქმეს. ამ მიზნით გამოიყენა თავისი ორიგინალური და ნათარგმნი წიგნები. სემინარიის შესანახი ხარჯები გაიცემოდა ერეკლე II-ის ხაზინიდან.

ანგონ I-მა მდიდარი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური და ლიტერატურული მემკვიდრეობა დატოვა. მის დოგმატურ-პოლემიკურ თხზულებაში „მზამეტყველება“ საეკლესიო საკითხებთან ერთად განხილულია ფილოსოფიის პრობლემები. „წყობილსიგყვაობაში“ (50-60 წწ.) ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური აზრის განვითარების თვალსაზრისით განხილულია რუსთაველის, პეტრიწის, სარგის თმოგველის, ჩახრუხაძის, სულხან-საბა ორბელიანის მემკვიდრეობა. მის ენციკლოპედიურ ნაშრომში „სპეკალი“ თავისებურად არის მორიგებული ეკლესია და „გარეშეთა“, ე.ი. ფილოსოფოსთა მოძღვრება. განხილულია არისტოტელეს, პლატონის, ამონიოსის, პორფიროსის, გრიგოლ ნოსელის და სხვათა შეხედულებები. „კაგილორია-სიმეგნე“, რომელიც ანგონ I-მა ლოგიკის სახელმძღვანელოდ გამოიყენა, დაწერილია არისტოტელესა და პორფიროსის შეხედულებათა ახსნა-განმარტების მიზნით. ანგონ I-მა ქართულად თარგმნა და კომენტარები დაურთო ბაუმაისტერის, ვოლფის, ლაიბნიცის, მხითარ სებასტიელის, სვიმონ ჯულფელისა და სხვათა ნაწარმოებებს. მისი „ღვთისმეტყველება“ შედგენილია ოთხ ტომად (დაასრულა 1779 წ.). ვარაუდობენ, რომ ფრანგული საღვთისმეტყველო ენციკლოპედიის მიბაძვით. მისი ორიგინალური ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა კრებული „მარტირიკა“ წარმოადგენს „საკითხავებს“ წმინდანთა ღვთაება-წაულებზე.

მნიშვნელოვანია ანგონ I-ის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა. ქართველ წმინდანებისადმი მიძღვნილ იამბიკოებში იგი ჰიმნოგრაფიისათვის დამახასიათებელ რელიგიურ თემატიკასთან ერ-

თად ავითარებს სამოქალაქო მოტივებს, ეხმაურება თანამედროვეობის პრობლემურ საკითხებს. მან სერიოზული წვლილი შეიტანა ქართული ორიგინალური ჰომილეგიკის განვითარებაში. მისი ქადაგებები და ეპისტოლური მემკვიდრეობა გამოირჩევა მხატვრული ოსტატობით. იგი შეეცადა საქართველოში დაენერგა სამი სტილის თეორია, რომლის თანახმად „მაღალ მაგერიამ“ „მაღალი სტილით“ უნდა ეწერათ, ისტორიული თხზულება „საშუალო სტილს“ მოითხოვდა, საყოფაცხოვრებო მოვლენები კი „დაბალ სტილს“.

ანგონ I-მა აღმარდა შესანიშნავი მოწაფეები, შექმნა მთელი სკოლა, რომელმაც იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებას, ამროვნებასა და მწერლობას ღრმა კვალი დაამჩნია. ამ სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ: იოანე გედევანიშვილი, ფილიპე ყაითმაბაშვილი, ამბროსი ნეკრესელი, გაიომ და დავით რექტორები და მრავალი სხვ.

ანგონ I ბაგრატიონი გარდაიცვალა ანჩისხატის საპატრიარქოში 1788 წლის 1 (12) მარტს, 68 წლის ასაკში. დაკრძალულია მცხეთაში, სვეტიცხოვლის გაბარში.

წყარო: პ. ორბელიანი, „ქართლის ცხოვრება“, ნაწილი II, გ. ჩუბინაშვილის გამოც., 1854 წელი.

თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, ტ. III, თბ., 1967.

ლიგ: თ. ჟორდანია, ანგონ I, საქართველოს კათოლიკოსი და მთავარეპისკოპოსი ელადიმირისა და იეროპოლისა“. ნაწ. პირველი, „საღვთისმეტყველო კრებული“, 1991, №1; ნაწ. მეორე, „საისტორიო მოამბე“, 1997, №69-70.

მ. ღუმბაძე, ქართლ-კახეთის განთავისუფლება ირანის ბაგონობისაგან. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

იოსები

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1755-1764 წლებში, თავადი ჯანდიერი. იგი განაგებდა რუსთავის საეპისკოპოსოს. კათოლიკოსად დაადგინა 1755 წლის საეკლესიო კრებამ, რომელმაც გადააყენა ანგონ I. მისი ხელმძღვანელობით 1762 წელს ჩატარდა საეკლესიო კრება, რომელმაც შეიმუშავა

ზადგენილება საეპისკოპოსოებში მღვდელმსახურების წესების დარღვევითა აღმოსაფხვრელად. 1764 წლის მარტში, ანტონ I-ის კათოლიკოსად აღდგენის გამო, იოსები გადააყენეს და დაუბრუნეს რუსთავის ეპისკოპოსობა. სამწუხაროდ, იგი აქტიურად მიემხრო ანტონ I-ის მოწინააღმდეგეთა ბანაკს. ისინი ეკლესიაში გამოთმევულ საქმიანობას ეწეოდნენ. ამის საფუძველზე იოსები სოფ. მეტეხში გაასახლეს. იგი აქ დიდი მზრუნველობით ეკიდებოდა მრევლს. მას ჰქონდა ღვთით მომადლებული ნიჭი, რისი შემწეობითაც ლოცვით კურნავდა ავადმყოფებს და ბრმებს თვალის ჩინს უბრუნებდა.

იოსები გარდაიცვალა 1770 წ. ქართული ეკლესიის მიერ იგი წმინდანადაა შერაცხული სახელით — წმ. იოსებ კათოლიკოსი-სასწაულმოქმედი. ხსენების დღეთ 17(30) ოქტომბერი დაადგინეს.

წყარო: დავით ბატონიშვილი, „ახალი ისტორია“.

ბაგრატ ბატონიშვილი, „ახალი მოთხრობა“, თ. ლომოურის გამოცემა.

ლიტ: თ. ჟორდანიას, „ანტონ პირველი — საქართველოს კათალიკოსი და ელაღიმირისა და იეროპოლის არქიეპისკოპოსი“, ჟურნ. „საღვთისმეტყველო კრებული“, 1991, №1; გაგრძელება ჟურნ. „საისტორიო მოამბე“, 1997, №69-70.

ანტონ II

აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1788-1811 წლებში, ერისკაცობაში თეიმურაზ ბაგრატიონი, ერეკლე II-ისა (1744-1762-1798) და დარეჯან დედოფლის შვილი. დაიბადა 1762 წლის 8 იანვარს. თეიმურაზი ეწოდა მას მეფე თეიმურაზ II-ის (1745-1762) პატივსაცემად. განათლება მიიღო თბილისის სასულიერო სემინარიაში და რუსეთში. 1783 წელს რუსეთსა და საქართველოს შორის ქ. გეორგიევსკში დადებული გრაქტატის გამო ეკატერინე II-თან საქართველოდან პეტერბურგში გაემგზავრა საგანგებო დელეგაცია გარსევან ჭავჭავაძის

* ერთი საბუთის მიხედვით ანტონ II დაიბადა 1764 წლის 8 იანვარს — თ. ჟორდანიას „ქრონიკები“, ტ. III, 1967, გვ. 285.

მეთაურობით. ამ დელეგაციის წევრები იყვნენ ერეკლე II-ს ვაჟები ბატონიშვილი მირიანი და ახალგაზრდა ბერი ანტონი, ერისკაცობაში თეიმურაზი, იეროდიაკონის ხარისხით. 1784 წელს ერეკლე II-ის თხოვნით, რუსეთის სინოდის მიერ ანტონი ხელდასხმულ იქნა ნინოწმინდის (კახეთი) კათედრის მღვდელმთავრად. ცერემონიალი ჩატარდა ცარსკოე სელოს კარის ეკლესიაში, ეკატერინე II-ისა და სამეფო კარის თანდასწრებით. იმავე წელს, ჯერ ისევ რუსეთში მყოფი ანტონი დაუსწრებლად აიყვანეს ალავერდელი მიგროპოლიგის კათედრაზე, ხოლო ანტონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ 1788 წლის 29 ოქტომბერს მცხეთაში აკურთხეს კათოლიკოსად. 1801 წელს საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოსპობის შემდეგ რუსეთის ტახტის ერთგულებაზე ხალხის დაფიცებისთანავე ანტონ II-მ მიიღო თეთრი ბარცყულა სერაბიმებით და ბრილიანტის ჯვრით შემკული ალექსანდრე ნეველის ორდენი.

მიუხედავად კათოლიკოს-პატრიარქის ლოიალობისა, საქართველოში ახალი პოლიტიკური წეს-წყობილების დამყარების შემდეგ ანტონ II და ავგოკეფალური ეკლესიის დამოუკიდებელი მმართველობა რუსეთის მთავრობისათვის მიუღებელი იყო. ამდენად, მთავარმართებლები (კნორინგი, ციციანოვი, გორმოსოვი) ხშირად ერეოდნენ საეკლესიო საქმეებში. ცდილობდნენ შეეზღუდათ კათოლიკოსის უფლებები, კონკრეტული დაეწესებინათ საეკლესიო შემოსავალზე, მოითხოვდნენ მათთან შეთანხმებით სასულიერო პირთა თანამდებობაზე დანიშვნას, ყველანაირ ხერხს მიმართავდნენ, რათა ეპისკოპოსებს ნებაყოფლობით უარი ეთქვათ სამწყსოზე.

ბუნებრივია, ანტონ II- ასეთ წრეგადასულ ბრძანებებს ვერ ეგუებოდა. იგი ეკლესიის მმართველობის რუსულ წესებზე გარდაქმნის წინააღმდეგ გამოდიოდა. ანტონ II-ს დინასტიური ჩამოგავლობისა და პირადი თვისებების წყალობით დიდი გავლენა ექონდა ხალხზე. რუსეთის მთავრობა საბაბს ეძებდა, რათა იგი მშვიდობიანად ჩამოეცილებინა საკათოლიკოსო ტახტისათვის. მას ბრალი დასდეს ქართული სამართლის მიხედვით მიწისმფლობელობის წესის დარღვევაში. აგრეთვე დაუპირისპირეს გფილელი მიგროპოლიტი არსენი, რომელმაც პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე, იმპერატორ ალექსანდრე I-ს (1801-1825) გაუგზავნა წერილობითი აპელაცია, რამაც რუსეთის მთავრობას საშუალება

ქისკა ანგონ II რუსეთში გაეწვია და მის არყოფნაში ავტოკეფალია და კათოლიკოსობა გაეუქმებინა (1811 წ.). იმპერატორის დაქინებითი „მიპატივებით“ ანგონ II, 1810 წლის 3 ნოემბერს სვეტიცხოველში წირვისა და პარაკლისის გადახდის შემდეგ, სამუდამოდ გამოეთხოვა სამშობლოს. მას ემიგრაციაში გაჰყვნენ თბილისის კვირაცხოვლის ღვ. სპირიდონის აარონ ალექსის ძე მესხი, გიორგი დეკანოზი (მცხეთელი), თბილისის ყოფილი მოურავი ესტატე ციციშვილი (ანგონის დისწული, მარიამ ბატონიშვილის შვილი) და სხვ.

რუსეთის იმპერიამ გააუქმა აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა (ავტოკეფალია) და კათოლიკოს-პატრიარქის თანამდებობა. მოახდინა აღმინისტრაციულ-სტრუქტურული და ეკონომიკურ-სოციალური ცვლილებები. ქართული ეკლესია რუსეთის სინოდის საეგზარქოსოდ გადაკეთდა. ეგზარქოსებად ნიშნავდნენ რუსეთიდან მივლინებულ მღვდელმთავრებს. წირვა-ლოცვა შემოიღეს რუსულ ენაზე. ჩაატარეს საეკლესიო ქონების აღწერა, რათა იგი რუსეთის ხაზინას გადასცემოდა. ამით რუსეთის მთავრობამ ქართულ ეკლესიას წაართვა არა მარტო თვითმმართველობა, არამედ მოუსპო ეკონომიკური საფუძველიც. ყველაფერი ეს კი ცარიზმისათვის გარანტია იყო იმისა, რომ ქართული ეკლესიის როლი მნიშვნელოვნად შემცირდებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საქმეში და ქართული ეროვნული სულის შენარჩუნებაში.

დაკარგული თავისუფლების სანაცვლოდ ანგონ II-ს ებოძა ხავერდის მანგია, წმ. ანდრია პირველწოდებულის ორდენი, ყოველწლიური პენსია 54 ათასი მანეთი, იმპერატორ ელისაბედ პეტრეს ასულის ნაქონი ექვსცხენიანი ოქროცურვილი ეგლი და რუსეთის საეკლესიო საბჭოს წევრობა. საცხოვრებლად აირჩია ნიჟნი-ნოვგოროდი, სადაც ვახტანგ VI-ის შთამომავლები ცხოვრობდნენ. თავდაპირველად სოფ. ლისკოვოში დასახლდა. იქ ქართულ ეკლესიაში ეწეოდა ღვთისმსახურებას. 1824 წლიდან კი ნიჟნი-ნოვგოროდის, ღვთისმშობლის საფარელის მონასტრის ხარლამპის ეკლერში წლების მანძილზე ქართულად ასრულებდა წირვა-ლოცვას.

დასნეულებულმა ანგონ II-მ 1825 წლის 19 ოქტომბერს შეაღწინა ანდერძი, რომლის თანახმად მთელი ქონება ერთგულ მეგობარს, თავის დისწულს, ესტატე ციციშვილს დაუტოვა.

აღმოსაყდრეთ საქართველოს უკანასკნელი კათოლიკოს-
პატრიარქი ანტონ II გარდაიცვალა 1827 წლის 21 დეკემბერს.
დაკრძალულ იქნა ნიქინი-ნოეგოროდის ხარების გაძარში. 1841
წელს მისი ნეშტი ფერისცვალების ახალ მონასტერში გადაასვენეს.

ანტონ II-ის მემკვიდრე, ესტატე ციციშვილი, მისი გარ-
დაცვალებიდან ხუთი თვის თავზე გარდაიცვალა. კათოლიკოსის
პირადი ნივთები, გულსაკიდი ხატი (პანალია), შუბლის ბრილიანტის
ჯვარი და მდიდარი ბიბლიოთეკა, რომელიც ანტონ I-ის ბიბლიო-
თეკის ნაწილს წარმოადგენდა უწმინდეს სინოდს გადაეცა. ჯვრისა
და პანალიას საფასური კი ესტატეს შვილს, პრაპორშჩიკს, დავით
ციციშვილს გაეგზავნა.

ლიტ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, თბ.,
1900.

მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქარ-
თული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, მეცნიერება, 1980.

თავი IV

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს)

კათოლიკოსები და

კათოლიკოს-პატრიარქები

სვიმეონი*

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი საეპარქოდ XI საუკუნის დამლევს ან XII საუკუნის დასაწყისში.

კათოლიკოსი სვიმეონი რამდენჯერმე იხსენიება „ახალციხური გყავის სახარების“ მინაწერებში. ერთ-ერთი მინაწერიდან ირკვევა, რომ იგი იყო ამ სახარების „მომგებელის“ ვინმე გიორგის გამზრდელი.

თ. ჟორდანია პალეოგრაფიული ნიშნების საფუძველზე ასკენის, რომ აღნიშნული სახარება „ყოველ ეჭვს გარეშე გადაწერილია XI საუკუნის დამლევს ანუ XII საუკუნის დასაწყისს“, რის გამოც მას სახარების მინაწერებში მოხსენიებული პირები, და მათ შორის კათოლიკოსი სვიმეონიც, ამავე პერიოდში ანუ დაახლ. 1080-1116 წწ. მოღვაწეებად მიაჩნია.

ნ. ბერძენიშვილი ეჭვქვეშ აყენებს ასეთ დათარიღებას და მიაჩნია, რომ იგი მეტ საფუძვლიანობას მოითხოვს.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდიანის მიერ, ნაწ. II, გვ., 1897.

ლიტ.: ნ. ბერძენიშვილი, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწყობილება, მიმომხილველი, I, 1926.

ნიკოლოზი

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი XIII ს-ის დამლევს, ბედიელ-ყოფილი.

კათოლიკოსი ნიკოლოზი იხსენიება იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში. აღნიშნული აღაპის დათარიღების საფუძველზე ელ. მეგრეველი ასკენის, რომ იგი XIII ს-ის დამლევის კათოლიკოსია.

აფხაზეთის კათოლიკოს ნიკოლოზს იხსენიებს სულთა მაგიანე სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციიდან XIII-XIV სს-ში მოღვაწე აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქებთან (ნიკოლოზი, აბრაჰამი, ეფთვიმე) ერთად.

იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში და სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის სულთა მაგიანეში მოხსენიებული კათოლიკოსი ნიკოლოზი ერთი და იგივე პიროვნებაა. ამავე კათოლიკოს ნიკოლოზს იხსენიებს ბედიის გაძრის წარწერაც.

წყარო: ელ. მეგრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962.

ივ. ჯაფახიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947.

ლიგ.: ნ. ბერძენიშვილი, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწყობილება, მიმომხილველი, I, 1926.

თ. მიბჩუანი, აფხაზეთის მაგერიალური კულტურის ძეგლები და ეპიგრაფიკა, თბ., 1999.

არსენი

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი.

იგი იმერეთის მეფე გიორგი I-მა (1389-1392 წწ.) დაადგინა აფხაზეთის კათოლიკოსად 1390 წელს. კათოლიკოსმა არსენმა შეადგინა წმ. აბიბოს ნეკრესელის სეინაქსარი.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, გვ., 1897.

ბაგონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., თბ., 1973.

ლიგ.: პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, თბ., 1900.

დანიელი

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი დაახლ. XIV ს. მიწურულს – XV ს-ის დასაწყისში.

იგი იხსენიება იერუსალიმის ჯერის მონასტრის აღაპში თავის შვილთან გიორგი ჭყონდიდელთან ერთად.

ს. კაკაბაძისა და ელ. მეგრეველის ამრით, გიორგი ჭყონდიდელი იერუსალიმში მოღვაწეობდა XIV ს-ის 80–90-იან წლებში. მისი მამა აფხაზეთის კათოლიკოსი დანიელი კიკ. კაკაბაძის ამრით, კათოლიკოსად უნდა ყოფილიყო არსენის (1390- ?) შემდეგ.

ლიტ.: ელ. მეგრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962.

ს. კაკაბაძე, აფხაზეთის კათალიკოზი დანიელი, წერილი შტუდები საქართველოს ისტორიის საკითხების შესახებ, გფ., 1913.

იოაკიმი (იოჰანიმი)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი დაახლ. XV ს-ის 70-იან წლებში, ცაიშელ-ბედიელი მთავარეპისკოპოსი.

იგი ქართლ-იმერეთის მეფე ბაგრატ VI-მ (1466-1478 წწ.) აკურთხებინა აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსად იმ დროს დასავლეთ საქართველოში შესაწირავის შესაგროვებლად ჩამოსულ იერუსალიმისა და ანგიოქიის პატრიარქ მიქაელს (1470/1474-1484 წწ.). ბაგრატ VI-ს ამ აქტის განხორციელებაში მხარში ედგა დადიან-გურიელი შამადავლა.

არსებული წესით, აფხაზეთის კათოლიკოსი მცხეთის კათოლიკოს-პატრიარქისაგან უნდა კურთხეულიყო, მაგრამ ბაგრატ VI-მ ისარგებლა რა საქართველოს პოლიტიკური დაშლით, შეეცადა, დასავლეთ საქართველო ეკლესიურადაც დამოუკიდებელი გაეხადა. მან აღმოსავლეთ საქართველოსაგან დასავლეთის ეს ეკლესიური გამოყოფა სათანადოდ წერილობითაც გააფორმებინა ჩამოსულ პატრიარქს – შეადგენინა საეკლესიო კანონმდებლობის ძეგლი „მცნებაჲ სასჯულოჲ“, რომელმაც განადიდა აფხაზეთის კათოლიკოსი, გაუთანასწორა იგი ქართლის (აღმოსავლეთ საქართ.

ველოს) კათოლიკოს-პაგრიარქს და ფაქტიურად იურიდიულად განმტკიცა მისი დამოუკიდებლობა აღმოსავლეთ საქართველოს უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფლებისაგან.

„მცნებაჲ სასჯულოჲ“-ში იოვაკიმე იხსენიება, როგორც „მარჯუნაჲ იერუსალიმისა“, როგორც „ლიხთ-ამერიისა და აფხაზეთის კათალიკომი“. იგი დააყენეს და დასვეს აფხაზეთს „საყდართა მათ ანდრია მოციქულისათა“.

კათოლიკოს იოვაკიმეს სამწყსო სამღვრებში შედიოდა მთელი მიწა-წყალი „ჭოროხს აქათ, ოვსეთსა აქათ, ზღუაჲ პონტოსა აქათ, სადა ღიდისა ბიჭუინგისა სამზღუარი მიაწევს“, ე. ი. იმერეთის, გურიის, ოდიშისა და აფხაზეთის (ვიწრო გაგებით) გარდა, იე. ჯავახიშვილის აზრით, მთელი აჭარა, შავშეთი და კლარჯეთი.

მას დაევალა აფხაზეთში (იგულისხმება საკუთრივ აფხაზეთი) შერყეული ქრისტიანობის განმტკიცება.

კათოლიკოს იოვაკიმედან მოყოლებული აფხაზეთის კათოლიკოსი მცხეთის ტახტის მორჩილებისაგან გათავისუფლდა და „იერუსალიმის მარჯუნაჲ“-ს მაღალი სახელი მიენიჭა. ამიერიდან აფხაზეთის კათოლიკოსი პაგრიარქადაც იწოდებოდა.

კათოლიკოსმა იოვაკიმემ, როგორც ჩანს, დიდი ამაგი დასდო იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტერს, რის გამოც იქ საუკუნო აღაპი დაუწესეს.

წყარო: ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ლიტ.: იე. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1948.

ელ. მეგრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962.

ნ. ბერძენიშვილი, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწყობილება XIV-XVIII სს., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1971.

ბ. ლომინაძე, საქართველო XV ს. მეორე ნახევარში, ერთიანი საქართველოს საბოლოო დაშლა სამეფოებად და სამთავროებად, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979.

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-
პატრიარქი 1490-1516 წწ.

მალაქია I (აბაშიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-
პატრიარქი 1519-XVI ს-ის 40-იან წლებში. რეზიდენცია ქ. ჰიჭვინგის საკათედრო ტაძარში.

კათოლიკოსი მალაქია იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) მომხრე იყო დასავლეთ საქართველოს ერთ სამეფოდ გაერთიანების საქმეში.

1529 წ. ბაგრატ III-ის წინადადებით კათოლიკოსმა მალაქიამ ქუთაისის საეპისკოპოსო გაყო სამ ეპარქიად და დააარსა გენათისა (გელათის) და ხონის საეპისკოპოსოები. გენათის ეპისკოპოსად კათოლიკოსმა დაადგინა მელქისედეკ საყვარელიძე, ხოლო ხონის ეპისკოპოსად – მანოელ მჩხეგისძე (ჩხეტიძე). იმავე 1529 წლის ივლისში, არსებული წესის თანახმად, ახლადდადგენილი ეპისკოპოსები კათოლიკოსმა მალაქიამ აკურთხა ბიჭვინგის ტაძარში.

1529 წელსვე მან გენათის საეპისკოპოსოს გაუჩინა სამწყსო და საწირავი. 1533 წელს, როცა ჯიქების წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველები მამია III დადიანისა (1512-1533 წწ.) და მამია I გურიელის (1512-1534 წწ.) მეთაურობით დამარცხდნენ, კათოლიკოსი მალაქია ბრძოლის ადგილას ჩავიდა და ტყვეები და მიცვალებულები (მათ შორის მამია III დადიანი) გამოისყიდა.

ერთ-ერთ საბუთში კათოლიკოსი მალაქია I იხსენიება როგორც „დიდი მამამთავართ-მამათავარი აღმოსავლისა და ყოვლისა ჩრდილოს და აფხაზეთის კათალიკოზ მსოფლიო პატრიარქი“.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. გორდანის მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვესტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე გვესტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. ტ. II, თბ., 1959.

ვედემონ I (ჩხეტიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1557-1578 წწ., გაენათელი ეპისკოპოსი 1543-1557 წწ.

იგი აქტიურად უჭერდა მხარს იმერეთის მეფეებს ბაგრატ III-სა (1510-1565 წწ.) და გიორგი II-ს (1565-1583/85 წწ.) დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებაში, სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნასა და კულტურულ-აღმშენებლობით საქმიანობაში.

მის დროს, კერძოდ, XVI ს-ის მეორე ნახევარში, დასავლეთ საქართველოში შექმნილი სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების გამო (სამეფო-სამთავროებს შორის შინაომები, ოსმალთა აგრესიის გაძლიერება აფხაზეთში და ჩრდ. კავკასიიდან ჩამოსახლებულთა თავდასხმები) აფხაზეთის საკათოლიკოსოს რეზიდენცია ქ. ბიჭვინტიდან გადმოტანილ იქნა საკათოლიკოსოს ერთ-ერთ საეპარქიო ცენტრში — გელათში. ეს ღიდმნიშვნელოვანი აქტი მეფისა და კათოლიკოსის — ბაგრატ III-ისა და ვედემონ I-ის შეთანხმებით განხორციელდა. ამ დროიდან მოყოლებული, როგორც აფხაზეთის კათოლიკოსის, ისე გაენათელი ეპისკოპოსის კათედრალი „მეორედ იერუსალიმად“ და „სხუად ათინად“ წოდებული გელათი გახდა (თუმცა ქ. ბიჭვინტის ტაძარი ბოლომდე ითვლებოდა კათედრალურ ტაძრად). კათოლიკოსებს წმ. გიორგის ეკლესია გამოეყოთ რეზიდენციად.

სწორედ ვედემონ I ჩხეტიძე იყო ის პირველი აფხაზეთის კათოლიკოსი, რომელიც გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში დამკვიდრდა.

კათოლიკოსი ვედემონი, დასავლეთ საქართველოში საგანგებოდ მოწვეულ აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთან ერთად ხელმძღვანელობდა ბაგრატ III-ის ინიციატივით მოწვეულ აფხაზეთის საკათოლიკოსოს საეკლესიო კრებას, რომელმაც შეიმუშავა კანონები მოსახლეობაში დარღვეული სამოქალაქო და საეკლესიო წესების აღსადგენად.

კრების განჩინებით გყვეების გამყიდველებზე დაწესდა სასჯელის უმაღლესი ზომა – ჩამოხრჩობა, ასევე მოწესრიგდა დროთა ვითარებით შეშლილი ზოგიერთი საეკლესიო წესი, შემუშავდა მკაცრი სასჯელები სხვადასხვა დანაშაულისათვის, რომელიც გაფორმდა 23 კანონში (მუხლში). ეს კანონები ცნობილია, როგორც „სამართალი კათალიკოსთა“.

კათოლიკოსი ევდემონ I დიდი საამშენებლო საქმიანობით გამოირჩეოდა. მან დიდი წვლილი შეიტანა 1510 წ. თურქების მიერ გადამწვარი გელათის სამონასტრო კომპლექსის ორი ტაძრის – ღვთისმშობლისა და წმ. გიორგის აღდგენა-მოხატვაში; ასევე, მან შეაკეთა და მოახატვინა მოქეისა და ბიჭვინტის (ე. წ. „ევდემონის ეგეგერის“) ეკლესიები. მანვე შესწირა გელათის მონასტერს უამრავი საეკლესიო სიწმინდე თუ სამღვდელმთავრო შესამოსელი, რომელთა შორისაც აღსანიშნავია „ერთი ოქროს ჯვარი მოთვალმარგალიტული“, „ბარძიმი ოქროსი მოთვალმარგალიტული“, ცნობილი საწინამძღვრო ჯვარი და სხვ.

1568 წ. კათოლიკოსმა ევდემონმა დაამზადებინა „ბიჭვინტისა ღვთისმშობლისა საჭეთმპყრობელი“ კათოლიკოსების ძალაუფლების დამადასტურებელი აუცილებელი აკრიბუკი, საკათოლიკოსოს მთავარი სიწმიდე – ბიჭვინტის ღვთისმშობლის ხატი, რომელიც თავდაპირველად ბიჭვინტის საკათედრო ტაძარში დაასვენა. იკონოგრაფიული თვალსაზრისით ხატი აფხაზეთის საკათოლიკოსოს ერთგვარ მატიანეს წარმოადგენს, მხატვრული თვალსაზრისით კი მსოფლიოში ცნობილ ღვთისმშობლის ხატებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია.

კათოლიკოს ევდემონ I-ის დაკვეთით გადაიწერა არა ერთი საეკლესიო ხელნაწერი. კერძოდ, იოანე ქობინაშვილის მიერ – საღვთაწაწულ და პარაკლიტონი, მანოელ ინანიკისშვილის მიერ – მეტაფრასი; მისივე დაკვეთით არის გადაწერილი ის მეტაფრასი, რომელშიც სხვა მნიშვნელოვან ძეგლებთან ერთად დაცულია ეფრემ მცირის ორიგინალური თხზულება „მოსახსენებელი მცირე სჰემეონისთვის ლოლოთეგისა და თხრობაჲ მიზეზსა ამათ საკითხავთა თარგმანისათა“, ასევე გელათის „ილიტარიონი“ (ლიტურგიკული კრებული), იამბიკონი, იოანე დამასკელის წიგნი და სხვა მრავალი.

კათოლიკოსმა ედემონმა ბიჭვინტის საკათოლიკოსოს საკუთარი ხარჯით შეუძინა მამულები.

ღვაწლმოსილი კათოლიკოსი 1578 წ. გარდაიცვალა. იგი გელათის წმ. გიორგის სახელობის ტაძარში დაკრძალეს და მის საფლავს მის მიერვე წინასწარ შედგენილი ეპიტაფია წააწერეს – „ქ. განუსვენე სულსა მონისა შენისასა აფხაზეთის კათალიკოზს ედემონ ჩხეტიძეს და მე დამარხულმან საფლავთა შინა მეფეთასა დაეხატვინე საყდარი ესე და შეეამკე ხაგი ბიჭვინტისა ღეთისმშობელი სახსენებლად სულისა ჩემისასა, ამინ“.

კათოლიკოს ედემონ I-ის ფრესკული გამოსახულება გელათის ორმა ტაძარმა (ღეთისმშობლისა და წმ. გიორგის) შემოგვინახა. ღეთისმშობლის ტაძრის ჩრდილოეთის კედელზე იგი ორი უდიდესი მეფის დავით IV აღმაშენებლისა (1089-1125 წწ.) და ბაგრატ III-ის (იმერეთის მეფე) ფრესკებს შორის გამოუსახავთ, რაც მისმა განსაკუთრებულმა დამსახურებამ განაპირობა. ამ დამსახურებამ ათქმევინა მის თანამედროვეს – „...ღირსი ხსენებისა და მუშაკი საღეთოჲსა სჯულისა, სიმდაბლითა და სიწმიდითა ღმერთმოსილქმნილი... სიბრძნითა სულიერითა და კორციელითა ზესთა ამაღლებული, მნათობი ქართველთა, სახე და კანონი მონაზონობისა, მწყემსი მწყემსთა... ლამპარი... მზე... გმირი... კათალიკოსი აბხაზთა... ნეგარი ედემონ... ამზეგრძელობე“.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. კორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, გუქსკი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ექ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წ. II, თბ., 1914.

ლიგ. ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, წ. I, თბ., 1966.

მისივე, აფხაზეთის საკათალიკოსოს სინოდის მიერ მიღებული კანონები (XVI ს.), გელათის მეცნ. აკადემიის უწყებანი, №2, 1996.

თ. ქორიძე, ბიჭვინტის ღეთისმშობლის ხაგი, თსუ შრომები, 1996, №321.

ეფთვიმე (ეპქთიმე) I (საყვარელიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1578-1616 წწ., მოქვის მთავარეპისკოპოსი.

მან დაამტკიცა ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) მიერ ბიჭვინგის ეკლესიისათვის ბოძებული იადგარი.

კათოლიკოსმა ეფთვიმე I-მა ბიჭვინგის საკათოლიკოსოს შესწირა ძვირფასი სამღვდელმთავარო შესამოსელი – „ოქროს გვირგვინი მოთვალმარგალიტული“, „ომფორი მძიმედ მოთვალმარგალიტული“, „ბისონი სტავროსაჲ ოქროს ღილეზიანი“, „ენქერი სირმისაჲ მძიმედ მოთვალმარგალიტული“, „ოქროდ ქსოვილი სტიხარი“ და სხვ. აგრეთვე, ღიღძალი ძვირფასი საეკლესიო ჭურჭელი – „ბარძიმი ბრძოლისაჲ ოქროთ მოჭედილი“, „ერთი ფეშხუმი ოქროსა და ერთი ვერცხლისა“ და სხვ. კათოლიკოსის შეწირულობას შორის აღსანიშნავია საეკლესიო წიგნები – „ოქროს კონდაკი, ოქროს მელნით დახატული“, „გულანი ლამაზად დახატული“, სჯულის კანონი, კურთხევანი, დავითნი, ჟამნი და სხვ. მასვე შეუწირავს საკათოლიკოსოსათვის „ქართლის ცხოვრება“ დახატული“. აგრეთვე, ღიღძალი მსხვილფეხა პირუტყვი.

კათოლიკოსმა ეფთვიმე I-მა შეამკო მოქვის გაძარი, სპეციალურად მოაჭედინა და შესწირა მას მოქვის ღვთისმშობლის ხატი.

მისი შეკვეთით გადაიწერა უამრავი ხელნაწერი, რომელმაც გაამდიდრა საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის ეკლესიამონასტერი. ეს ხელნაწერებია – ონოფრე მონაზონისა და მანოელის მიერ გადაწერილი მოზრდილი მეგაფრასი, ნათანაელის, გიორგის, გებედესა და იოანეს მიერ გადაწერილი გულანი, ნაეკრაგიომ ცინცაძის მიერ გადაწერილი მეგაფრასი, ანანია კალანდაძის მიერ გადაწერილი ჟამ-გულანი; მისივე დაკვეთითაა გადაწერილი ერკეთის გულანი, იოსებ ფლავიუსის „წიგნი ჰურიისაჲ“ და სხვ.

გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში დაცული ერთ-ერთი წიგნის მიწაწერი შემდეგნაირად წარმოაჩენს კათოლიკოსის ღვაწლს: „დაიწერა ... ბრძანებითა ღიღისა აფხაზეთისა და ყოვლისა საქართველოჲსა პატრიარხისა კათალიკოზისა პატრონისა ეფთუმისითა... ბიჭვინგისა ღვთისმშობელო, აცოცხლე... რამეთუ

ჩემშარიგად იჭირვოდა... წიგნთა წმიდათა წერასა და ამკობდა პატიოსანთა საყდართა კახეთით, ქართლით, იმერეთ-ოდიშით და გურიით და დასდებდა დიდროან და პატიოსანთა ყოვლითურთ შემოკობილსა წიგნებსა და ჩვენ (ე. ი. გადამწერებს – თ. ქ.) გვიბოძებდა მათსა ალალსა, მათითა კონდაკითა ნაბოძებსა საქონელსა მრავალსა და აურაცხელსა და არა დასცხრებოდა. ყოველსა წელიწადსა შინა ოთხოთხისა, სამსამისა, ორორისა მწერალთაჲ; გუაწერინებდა და გუაშრომებდა დიდისა პატივითა და წყალობითა“.

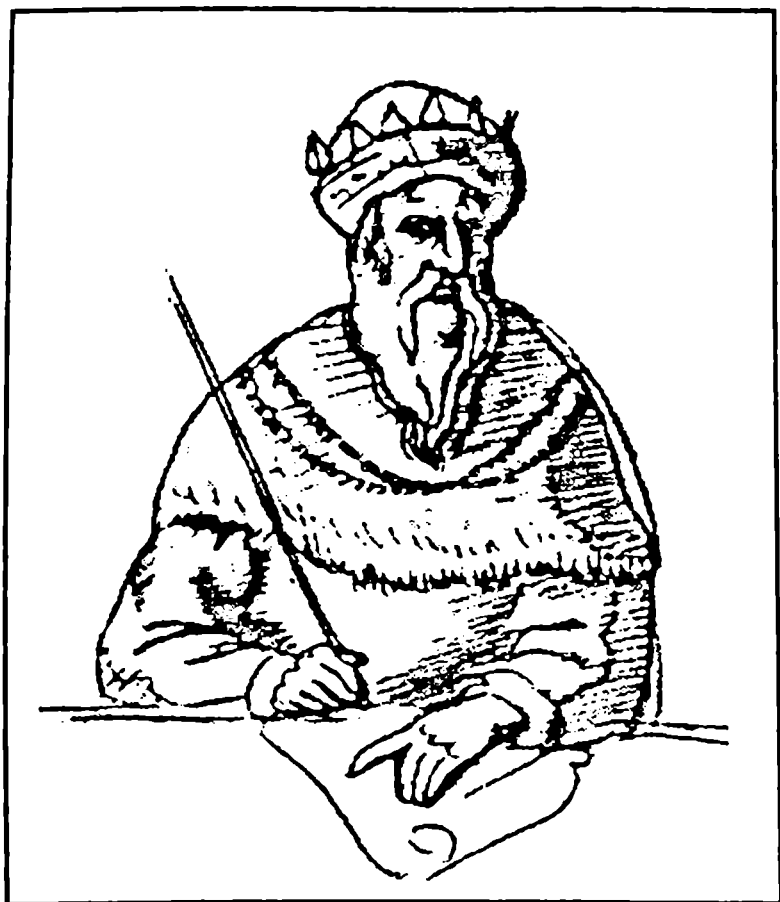
წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. კორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ექ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წ. II, თბ., 1914.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, 1954, ნაკვ. 31.

ლ. მენაბდე, ძველი ქართული კულტურის კერები, ტ. I, ნაკვ. II, თბ., 1962.

მალაქია II (გურიელი)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პაგრი-
არქი 1616-1639 წწ., იმავდროულად ცაიშელ-ჯუმათელ-ხონელი
მთავარეპისკოპოსი, გურიის მთავრის გიორგი II-ის (1566-1583;
1587-1600 წწ.) ძე.

იგი იყო დიდი საეკლესიო და სახელმწიფო მოღვაწე, გურიის მთავარი 1625-1639 წწ., ჰყავდა თავისი „მოლაშქრე კაცნი“, ძირითადად ცხოვრობდა ოდიშსა და გურიაში.

მთავარეპისკოპოსობის პერიოდში 1613 წ. მან დაასრულა დანგრეული ცაიშის ღვთისმშობლის ეკლესიის აღდგენა, მოახატვინა და შეამკო, მაგრამ მალე 1615 წ. ძლიერმა მიწისძვრამ გაძარი დაანგრია „თავითგან ვიდრე საფუძელადმდე“, „გალაენითა და შიგან გარ-შენობითა და სამრეკლოთა“. 1616 წ. მთავარეპისკოპოსი მალაქია კათოლიკოსად აკურთხეს, 1619 წ. უკვე კათოლიკოსმა მეორედ აღადგინა ცაიშის ეკლესია, შეამკო ხატებით, ჯვრებით, მოაჭედინა და შესწირა „ძელი ცხოველი და ხატი უხილავი“, ცაიშის ღვთისმშობლის ხატი შეამკო ოქროთი და თვალმარგალიტით და ყველაფერი გაამშვენებია ისე, „ვითა შეენის სახლსა უფლისასა“.

1622 წ. კათოლიკოს მალაქიას ბრძანებით შეადგინეს ბიჭვინტის გუჯართა კრებული, იმავე წელს კი – „აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდი დაეთარი“, ანუ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ყმებისა და მათი გადასახადების ნუსხა. დაეთარში სრულად არის აღწერილი იმერეთის, გურიისა და ოდიშის (აფხაზეთიურთ) ტერიტორიაზე კათოლიკოსის კუთვნილი ყმა-გლეხები და მათი ბეგარა-სამსახური. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ამ დროს აფხაზეთის კათოლიკოსი, ამ შემთხვევაში მალაქია II, 24 საკათოლიკოსო მსხვილ მამულს ფლობდა, საიდანაც 18-ში სასახლე (სამეურნეო-საგამგეო ცენტრი) ჰქონდა, აქედან საქეჩულორიოს, ხიბულას, ხაუქელს, თილითს, ღალიძგას, სუბეიშს, მათხოჯს, ოცხანას, ხოირს და სხვ. სასახლეები თვითონ ააშენა, ზოგან კი სასახლის ასაშენებლად საჭირო მამულები საკუთარი ხარჯით იყიდა.

კათოლიკოსმა მალაქია II-მ დიდძალი მამულები და ყმა-გლეხები შესწირა ბიჭვინტის საკათოლიკოსოს; საკათოლიკოსოს კუთვნილ მამულებში ააშენა ეკლესიები, დარბაზები (დიდი სახლები), ჯიხურები (ხის კოშკები); იყიდა ჭურ-მარნები, ბელეები, საყანე და საკრეფი მამულები, მსხვილფეხა საქონლის ჯოგები და საკათოლიკოსოს შესწირა. მისივე თხოვნით, არა ერთი მამული შესწირეს ბიჭვინტის საკათოლიკოსოს ლევან II დადიანმა (1611-1657 წწ.) და მამია II გურიელმა (1600-1625 წწ.).

კათოლიკოსმა მალაქია II-მ სპეციალურად დაამზადებინა „წმიდის ანდრია მოციქულის ხატი“, რომელიც ძვირფას კუბოში ჩასვენებული ქ. ბიჭვინგის ტაძარში დაასვენა და სამი კომლი კაცი მას იქ შესწირა.

მან ბიჭვინგის საკათოლიკოსოს ასევე შესწირა დიდძალი მოძრავი ქონება: თვალმარგალიტით შემკობილი, ძვირფასი ქსოვილებისაგან შეკერილი საპაგრიარქო შესამოსელი, ოქროვერცხლითა და ძვირფასი ქვებით დამზადებული საეკლესიო ჭურჭელი, მდიდრულად მოკაზმული საღვთისმეტყველო წიგნები და სხვ. მანვე დაამზადებინა სვეტიცხოვლის ტაძრის საქადაგე ხატის კუბო (სახატე) (ეს ხატი დასაფლეთ საქართველოში ჩააბრძანა შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) შემოსევების დროს იმერეთის სამეფოს შეხიზნულმა ქართლის კათოლიკოს-პაგრიარქმა იოანე IX-ემ), ასევე ხობის მონასტერში შენახული ის კოლოფი – სანაწილე, რომელშიც ინახებოდა „კვართი ღვთისმშობლისა, მკლავი წმიდა მარინესი და ნაწილები წმ. გიორგისა და იოანე ნათლისმცემლისა“.

კათოლიკოსი მალაქია II იმერეთის მეფის გიორგი III-ის (1604-1639 წწ.) დიპლომატიურ მისიასაც ასრულებდა. მაშინ, როდესაც შაჰ აბას I-ისაგან დევნილი ქართლისა და კახეთის მეფეები – ლუარსაბ II (1606-1614 წწ.) და თეიმურაზ I (1606-1660 წწ.) იმერეთს შეეხიზნენ, შაჰმა ისინი გიორგი III-ს გამოსთხოვა. მეფე გიორგიმ კი გორში დაბანაკებულ შაჰ აბასთან მოსალაპარაკებლად კათოლიკოსი მალაქია და ლევან აბაშიძე გაგზავნა. კათოლიკოსმა მალაქიამ დახმარება აღუთქვა ქართლის დიდ მოურავს გიორგი სააკაძეს მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რამაც „ფიცის წიგნში“ პაოვა ასახვა. კათოლიკოს მალაქიას ურთიერთობა პქონდა იმ დროს დასაფლეთ საქართველოში მყოფ კათოლიკე მისიონერებთან – არქანჯელო ლამბერტთან, ჯუზეპე მილანელთან, ქრისტეფორე კასტელთან; ამ უკანასკნელს მეგზურობაც კი გაუწია აფხაზეთში (იგულისხმება საკუთრივ აფხაზეთი) XVII ს-ის 30-იან წლებში გამგზავრებულმა კათოლიკოსმა.

კათოლიკოსი მალაქია II გარდაიცვალა 1639 წელს.

ბიჭვინგის გუჯართა კრებულის წარწერა გვაუწყებს: „ღთო და შვიდცათა უმაღლესო ბიჭვინგისა და ცაიშისა ღვთისმშობელო და მთავარ-ანგელოზო ჯუმათისაო და შეიდ-წილ უძლეველო მხედარო დიდო მოწამე გიორგი ხონისაო! შეეწიეთ ორთავე შინა

ცხოვრებათა აქა და უმეტეს საუკუნეთა ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის კათალიკოზს ცაიშელ-ჯუმათელსა ხონელ მთავარე-ბისკოპოზსა გურიელის გიორგის ძესა ბატონს მალაქიას...“

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

არხეოლოგიური მოგზაურობიდან სამეგრელოში, ძველი საქართველო, ტ. III, ექ. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1913-1914.

ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1959.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, ტ. I, თბ., 1966.

მისივე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, ნაკვ. 31.

ბრიგოლ I

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1639 წელს.

გელათის გულანში აღნიშნულია, რომ 1639 წ. მიიცვალა გრიგოლ კათალიკოზი და იმავე წელსა ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე მაჭუტაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე ეკურთხა კათალიკოზად“.

ამ პერიოდის საბუთებში კათოლიკოსი გრიგოლი არსად არ იხსენიება, მაგრამ თუ გელათის აღნიშნული გულანი ზუსტ ინფორმაციას იძლევა, მაშინ გრიგოლი კათოლიკოსად 1639 წლის რომელიღაც პერიოდში უნდა ყოფილიყო.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

ლიტ.: Т. Жордания, Абхазские католикосы, Ставрополь, 1893.

პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, თბ., 1900.

ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, ნაკვ. 31.

მაქსიმე I (მაჭუტაძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1639-1657 წლებში; მანამდე შემოქმედის ეპისკოპოსი.

იგი იყო გურიის სამთავროს ერთ-ერთი ფეოდალური საგვარეულოს – მაჭუტაძეთა წარმომადგენელი; მაჭუტაძეები კი XVI ს-დან მოყოლებული ცნობილი სასულიერო პირები იყვნენ.

კათოლიკოს მაქსიმეს მმართველობის პერიოდში აღწერეს საკათოლიკოსო ყმა-მამული და შეადგინეს მისი ნუსხა.

მან ოდიშის მთავარს ლევან II დადიანს (1611-1657 წწ.) განაახლებინა ხობის ღვთისმშობლისადმი შენაწირი, მოაწესრიგა ოდიშში თავად-აზნაურთა საწესო-საკათოლიკოსო გადასახადების აკრეფის საქმე.

კათოლიკოს მაქსიმეს შესახებ არა ერთი ცნობაა დაცული იმ დროის ელჩებისა თუ კათოლიკე მისიონერების აღწერილობებში.

რუსი ელჩების ფ. ელჩინისა და პ. გახარევის დღიურებიდან ჩანს, რომ 1640 წ. იგი სამეგრელოს სამთავროში, ლევან II დადიანის კარზე იმყოფებოდა. აღნიშნული წლის 8 თებერვალს რუსმა ელჩებმა მოქვის მონასტერი დაათვალიერეს, სადაც „პატრიარქმა მაქსიმემ“ მათ საეკლესიო სიწმიდეები დაათვალიერებინა. მანვე გაუწია მასპინძლობა ზემოხსენებულ ელჩებს 23 აპრილს მათი ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში ყოფნის დროს.

1650-1652 წლებში კათოლიკოსი მაქსიმე იმერეთის მეფის ალექსანდრე III-ის (1639-1660 წწ.) კარზე იმყოფებოდა, სადაც მან მეფესთან ერთად უმასპინძლა რუს ელჩებს ნ. გოლოჩანოვსა და ალ. იველიევს. კათოლიკოსი მაქსიმე მეფეს თან ახლდა ელჩებთან შეხვედრებზე. მან მეფე ალექსანდრე III-თან ერთად დაიფიკა რუსეთის ქვეშევრდომობაზე. 1651 წ. 29 ივნისს კათოლიკოსმა წირვა ჩაატარა ქუთაისის საკათედრო (ბაგრატი) ტაძარში (საღმრთო ლიგურგია დაწვრილებით აღწერეს იმ მყოფმა ნ. გოლოჩანოვმა და ალ. იველიევმა).

1655 წელს კათოლიკოსი მაქსიმე ისევ სამეგრელოს სამთავროშია, სადაც იგი უნახავთ იგალიელ მისიონერებს.

კათოლიკოსმა მაქსიმემ რამდენჯერმე იმოგზაურა იერუსალიმში, სადაც დიდი შეწირულობა ჩაიგანა იქაური ქართული მონასტრებისათვის. ამ ღვაწლისათვის იგი იერუსალიმის ჯერის მონასტერში გამოუსახავთ ქართველი მეფეების – მირიანის, ვახტანგ გორგასლის და სხვ. ფრესკებს შორის. კათოლიკოს მაქსიმეს ეს ფრესკა იხილა XVIII ს-ის 50-იან წლებში იერუსალიმში ჩასულმა ქართლის მთავარეპისკოპოსმა გიმოთე გაბაშვილმა.

„ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე მაჭუგაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე“ გარდაიცვალა იერუსალიმში 1657 წელს (საეპარქოდო იგი იერუსალიმის ჯერის მონასტერშია დაკრძალული).

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ს. კაპაბაძის გამოც., თბ., 1921.

საქართველოს სიძეულენი, ტ. I, ექ. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1920.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

გიმოთე გაბაშვილი, მიმოსლვა, გეჟსკი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეგრეველმა, თბ., 1956.

ალექსი იევლიევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, რუსული გეჟსკი, ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1969.

ლიგ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, ნაკ. 31.

მისივე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), თბ., 1966.

ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბ., 1973.

გაქარია (ქპარიანი)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრი-
არქი 1657-1660 წწ., იმავდროულად გელათის ეპისკოპოსი მიგრო-
პოლიგის წოდებით.

1639 წ. იგი გახდა გელათის ეპისკოპოსი, მოგვიანებით მიგროპოლიგის ხარისხში აიყვანა მისმა წინამორბედმა კათოლიკოსმა მაქსიმე I-მა (1639-1657 წწ.), 1657 წლიდან კი იგი „აფხაზეთისა დედაქალწულისა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიისა ბიჭვინგისა საჭეთმპყრობელი კათალიკოზი“-ა.

ზაქარია ქეარიანი, როგორც კათოლიკოსი, ძირითადად გელათსა და ქუთაისში ცხოვრობდა. მას საგვარეულო მამულები ჰქონდა ქ. ქუთაისში – მწვანეყვავილაზე. ამ მამულში მან დაახლ. 1637-1639 წწ. მთავარანგელოზის ეკლესია, ციხე და სახლ-კარი ააშენა (ციხე და მთავარანგელოზის ეკლესია დღემდე შემორჩა). ეკლესიის საკურთხეელის კონქის აფსიდზე წარწერაა: „...ღვთისმშობელი შეიწყალე გენათელი ზაქარია“.

იმ პერიოდში აფხაზეთის კათოლიკოსებს ოდიშში ისეთი საყდარი არ ჰქონდათ, სადაც ღვთისმსახურებას ჩაატარებდნენ, „ისინი ხან ერთს ეპისკოპოსს ჩაუდგებოდნენ შინ და ხან მეორეს და ეპისკოპოსები მწვედ გარჯით და დაღონებით იყუნენ“. სწორედ ამიგომ კათოლიკოსმა ზაქარიამ ოდიშის მთავარს ვამეყ III დადიანს (1658-1660/1662) შეაწირვინა სენაკში მაცხოვრის საყდარი ორი სასახლით, მისი შეწირული მამულებით და პირობა დაადებინა, რომ საკათოლიკოსო მამულებში თავის მოურავს არ შეუშვებდა, ამიერიდან სენაკის საწინამძღვრო საყდარი, მამული და სასახლე საკათოლიკოსო საკუთრებად იქცა. საკათოლიკოსოს განკარგულებაში ეს საყდარი გახდა ჯვარის, ხაგისა და ომფორის დასასვენებელი და საწირავი. ამის სამაგიეროდ კი კათოლიკოსს ამ საყდარში ვამეყ დადიანისათვის უნდა ეწირა ამაღლების ღვთისმშობლის სახელობის დღესასწაულზე.

ასევე გურიის მთავარს სეიმონ II გურიელს (1625; 1658) კათოლიკოსმა ზაქარიამ ბიჭვინგის ღვთისმშობლისათვის შეაწირვინა გურიაში აკეთის საწინამძღვრო საყდარი მისი სასახლეებითა და შეწირულობით.

მან დაამტკიცა ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) მიერ ბიჭვინგის საყდრისათვის ბოძებული იადგარი.

კათოლიკოსმა ზაქარიამ ალექსანდრე III-ის (1639-1660 წწ.) ნებართვით თავისი მკვიდრი, ნასყიდი და მონაგები მამულები და ყმა-გლეხები შესწირა ხახულის ღვთისმშობელს (გელათის ღვთისმშობლის ტაძარს).

კათოლიკოსი გაქარია დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, იმერეთის სამეფო კართან დაახლოებული პირი და ალექსანდრე III-ის (1639-1660 წწ.) პირადი მოძღვარი იყო; იგი აქტიურად მონაწილეობდა დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იყო რუსეთის ელჩების ალექსი იევლიევისა და ნიკიფორე გოლოჩანოვის მასპინძელი და მეგზური მათი იმერეთის სამეფო კარზე 1650-1652 წწ. ელჩობის დროს. იგი რუს ელჩებთან დიპლომატიურ მოლაპარაკებებშიც მონაწილეობდა. კათოლიკოსი გაქარია (იმხანად გენათელი მიგროპოლიტი) მეფეს თან ახლდა ელჩებთან თითქმის ყოველ შეხვედრაზე. მან მონაწილეობა მიიღო ალექსანდრე III-ის მიერ რუსეთის მეფის ალექსი მიხეილის ძის (1645-1676 წწ.) ერთგულების დაფიცების ცერემონიაში და ფიცის წიგნზე თავისი ხელმოწერაც დააფიქსირა – „ქ. გელათის მიგროპოლიტი გაქარია გენათელი“.

კათოლიკოსი გაქარია დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობით გამოირჩეოდა. ცნობილია მისი შეკვეთით 1652-1655 წწ. გადაწერილი დიდი გულანი, რომელიც 1705 წ. დავით გარეჯის მონასტრისათვის შეუწირავთ; ასევე, მისი შეკვეთით დამზადებული გარდამოხსნა შავხავერდზე ოქრომკერდით ნაქარგი, რომლის წარწერაც იუწყება – „ღმერთო, შეიწყალე აფხაზეთის კათალიკოსი გაქარია ქვარიანი, ამინ, ამან შეამკო გარდამოხსნა ესე“.

გელათის ღვთისმშობლის ტაძარში კათოლიკოს გაქარიას ორი ფრესკაა შემორჩენილი – ერთი გენათლობის, მეორე კი – კათოლიკოსობის პერიოდისა ასომთავრული წარწერით – „ღმერთო შეიწყალე დიდისა საყდრისა გაენათისა მიგროპოლიტი და აწ აფხაზეთისა და საქართველოს დიდისა ბიჭვინგისა კათალიკოსი გაქარია ქვარიანი, ამინ“.

კათოლიკოსი გაქარია გარდაიცვალა 1660 წელს. იგი გელათის ღვთისმშობლის ტაძრის ჩრდილოეთ კარიბჭეშია დაკრძალული, საფლავის ქვაზე კი ასომთავრული წარწერაა ამოკვეთილი: „ქრისტე ღმერთო შეიწყალე კათალიკოზი გაქარია ესე საფლავი ჩემი არის და ვინცა ესე ჩემს უკან გახსნას შეჩვენებული იყოს“.

წყარო: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ეორდანიას მიერ, წ. II, გვ., 1897.

ქ. ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდი, სიგელების კატალოგი, წ. I, საბ. №139.

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ალექსი იველიევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა, რუსული ტექსტი, ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1969.

ნიკიფოე გოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650-1652 წწ., რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1970.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, ნაკვ. 31.

მ. ნიკოლეიშვილი, ისტორიული მასალები, ქუთაისის მუზეუმის მასალები, წ. III, თბ., 1978.

სვიმონი (ჩხეტიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1660-1666 წლებში. იმავდროულად ქუთაისის ეპისკოპოსი (ქუთათლობა 1637 წ. მიიღო) მიგროპოლიტის წოდებით. ადრე ნიკორწმინდელი იყო. იგი ქუთაისში ცხოვრობდა, დროდადრო, ბიჭვინტაში დადიოდა წმ. მირონის დასამზადებლად.

კათოლიკოს სვიმონის თხოვნით 1661 წ. ოდიშის მთავარმა ვამეყ III დადიანმა (1658-1660/1662 წწ.) დაგაცემული საკათოლიკოსო მამულები დაუბრუნა ბიჭვინტის ლეთისმშობლის ეკლესიას და დაადგინა, რომ საკათოლიკოსო მამულებზე, გარდა საკათოლიკოსო ყმისა, არავის მოურავად არ დააყენებდა და საკათოლიკოსო მამულებსა და ყმებს „საძალოთ და სააყყაციოთ“ არავის დაანებებდა. მან პირობა მისცა კათოლიკოსს, რომ მის უკითხავად ოდიშის სამთავროში ეპისკოპოსს არ დასვამდა.

1664 წ. ასეთივე პირობა მისცა კათოლიკოს სვიმონს გურიის მთავარმა გიორგი III გურიელმა (1664-1684 წწ.). საბუთში იგი აღნიშნავს, რომ კათოლიკოს სვიმონის უკითხავად გურიის სამთავროში ეპისკოპოსს არ დასვამდა და არც გადააყენებდა, არც წინამძღვრად განაწესებდა ვინმეს და რაც მის სამთავროში გურიელებისაგან კათოლიკოსებს პატივი ჰქონდათ, ისეთივე პატივით

მოეპყრობოდა, გურიის სამთავროში საკათოლიკოსო მამულებს არაუადრეს „საძალოთ და სააეკაციოდ“ არ დაანებებდა. ასე რომ 1661 და 1664 წწ. აღიკვეთა კათოლიკოსის სამეურნეო და აღმინის-გრაიულ საქმეებში ოდიშისა და გურიის მთავართა ჩარევის ცდა.

კათოლიკოსი სვიმონი აქტიურად მონაწილეობდა დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. 1663 წ. მისი მხარდაჭერით იმერეთის ტახტი დაიბრუნა ბაგრატ IV-მ (1660, 1663-1668, 1669-1678, 1679-1681 წწ.).

კათოლიკოსმა სვიმონმა იმერეთში სოფ. როკითში ააშენა მაცხოვრის სახელობის ეკლესია, რის შესახებაც იუწყება 1661 წლით დათარიღებული აღნიშნული ეკლესიის ასომთავრული წარწერა: „...ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის ბიჭვინტისა ემბაშისა საჭეთმპყრობელმან კათალიკოზ ქუთათელმან ჩხეგიძემ სვიმონ აღგიშენეთ გაძარი ესე მაცხოვრისა როკითს სახსრად და საოხად სულისა ჩემისა, ამინ, ქორონიკოსა გმთ“.

კათოლიკოსი სვიმონ ჩხეგიძე გარდაიცვალა 1666 წლის 11 ოქტომბერს. მისი თანამედროვენი მას ახასიათებენ, როგორც „ქრისტიანე და ღვთისმოყუარე“ კათოლიკოსს.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ს. კაკაბაძის გამოც., წ. I, თბ., 1921.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

გ. ბოჭორიძე, იმერეთი, თბ., 1995.

ლიტ.: ნ. ბერძენიშვილი, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწყობილება XIV-XVIII სს., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1971.

ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), წ. I, თბ., 1966.

ველემონ II (საყვარელიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1666-1669 წწ.

ბატონიშვილი ვახუშტი თავის თხზულებაში აღნიშნავს, რომ 1666 წ. გარდაიცვალა სვიმონ ჩხეგიძე და კათოლიკოსად დაჯდა

ევდემონ საყვარელიძე. სხვა ცნობები ამ კათოლიკოსის შესახებ ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება.

ექვთიმე თაყაიშვილის ვარაუდით, ხობის მონასტრის გულანში მოხსენიებული „აფხაზეთისა პაგრიაქი ბ-გრნი ევდემო“, რომლის ბრძანებითაც გადაიწერა აღნიშნული გულანის დიდი ნაწილი, სწორედ კათოლიკოსი ევდემონ II საყვარელიძე უნდა იყოს.

წყარო: ბაგონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ.: ექ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო, ტ. III, თბ., 1913-1914.

ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, 1954, ნაკვ. 31.

ეფთვიმე (ექვთიმე) II (საყვარელიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი დაახლ. 1669-1673 წლებში.

ეფთვიმე კათოლიკოსი ძირითადად იმერეთში — გელათ-ქუთაისში ცხოვრობდა. თუმცა 1672 წ. ოდიშის მთავრის ლევან III დადიანის (1661-1680 წწ.) კარზე იმყოფებოდა, სადაც იგი შეხვდა იმ დროს საქართველოში მყოფ ფრანგ მოგზაურს ჟან შარდენს.

მისი მოთხოვნით შანშე ამირეჯიბმა ბიჭვინგის ღვთისმშობელს შესწირა ყმა-მამული ქუთაისსა და ფარცხანაყანეში.

კათოლიკოსი ეფთვიმე იხსენიება ბაგრატ IV-ის (1660; 1663-1668, 1669-1678, 1679-1681 წწ.) მიერ რუსეთის მეფის ალექსი მიხეილის ძისადმი (1645-1676 წწ.) 1669 წ. გაგზავნილ წერილში იმერეთის სამეფოს თავკაცთა შორის, როგორც „საქართველოს მაკურთხეველი კათალიკოზი“.

წყარო: М. Броссе, Переписка на иностранных языках Грузинских царей с Российскими Государями от 1659 до 1770 г., С. Петербург, 1861.

ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მმ. მაგალობლიშვილმა, თბ., 1975.

ლიგ-ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

ღაპითი (ნემსაძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1673-1696 წწ., მანამდე გელათის ეპისკოპოსი მიგროპოლიტის წოდებით.

დავითს კათოლიკოსობა, იმერეთის მეფის ბაგრატ IV-ის (1660; 1663-1668, 1669-1678, 1679-1681 წწ.) „ნება ღართულობითა“, დაუმტკიცა ოდიშის მთავარმა ლევან III დადიანმა (1661-1680 წწ.) მისდამი თავდადებული სამსახურისა და ერთგულების გამო.

კათოლიკოსმა დავითმა აღადგინა ოდიშის სამთავროში დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსის უმაღლესი საეკლესიო უფლებანი. მან ლევან III დადიანს პირობა დაადებინა, რომ საკათოლიკოსო საქმეებში კათოლიკოსის ნებადაურთავად არ ჩაერეოდა, რომ კათოლიკოსის ერთგული იქნებოდა „რჯულიერების საქმეზედ და სამართლით“ ეპისკოპოსებთან, წინამძღვრებთან თუ ერის კაცებთან დამოკიდებულებაში.

1675 წ. კათოლიკოს დავითის თხოვნით ლევან III-მ აღადგინა ბიჭვინტის ღვთისმშობლის საკუთრება — საკათოლიკოსოს დაუბრუნა ხობი, ხოლო კათოლიკოსებს სადგომად და სასაფლაოდ შესწირა ხობის ღვთისმშობლის ეკლესია და ორი სასახლე. ამიერიდან, ოდიშს ყოფნის დროს კათოლიკოსებს ღვთისმსახურება ხობის ეკლესიაში უნდა ჩაეგარებინათ.

კათოლიკოსმა დავითმა ბიჭვინტის ღვთისმშობელს შესწირა ყმა-მამული დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, აგრეთვე „გუშგების სასახლე გლეხებით, მიწა მამულითა, გყითა, ველითა, წყლითა, სანადიროთა რაც გუშგებს შემავალია მისის ყოველის ფერის სამართლიანის საქმით“, ყმები შესწირა მან, აგრეთვე, ხობის ღვთისმშობელს. მანვე საკათოლიკოსოსათვის მეფე ალექსანდრე IV-სა (1683-1690; 1691-1695 წწ.) და ოდიშის მთავარს ლევან III-ს შეაწირვინა ყმა-მამული.

კათოლიკოსი დავითი მგკიცედ იცავდა საკათოლიკოსო საკუთრებას. მან შეაჩვენა კაცია იაშვილი, რომელმაც საკათოლიკოსო ყმა თათართა გყვეობიდან დაიხსნა და თვითონ იყმო. კაციამ კათოლიკოსის მოთხოვნით ეს ყმა ისევ ბიჭვინტის ღვთისმშობელს დაუბრუნა.

დავითის კათოლიკოსობის პერიოდში გაძლიერდა ქრისტიანული მოსახლეობის შევიწროვება აფხაზეთის სამთავროში. ჩამოსახლებულმა „აფხაზებმა“ (აფსუებმა) ოდიშის სამთავროს თანდათან ჩამოაცილეს მდ. კოდორსა და ენგურს შორის მდებარე გერიტორიები. სწრაფად მიმდინარეობდა მეკვიდრი ქართული მოსახლეობის აყრა-გაქცევა. მდ. ენგურის გაღმა მდებარე საკათოლიკოსო სოფლები მოიშალა. ერთ-ერთი ასეთი სოფელი ნაჯანუელი იყო, რომელიც კათოლიკოს დავითის მმართველობის პერიოდში „აფხაზს აეყარა“. მიმდინარეობდა საკათოლიკოსო ყმათა გაყიდვა. კათოლიკოსი შეეცადა, დაეცვა საკათოლიკოსოს ინტერესები. მან აფხაზეთის მთავარს ყვაპუ შარვაშიძეს მოსთხოვა, შეწყვეტილიყო საკათოლიკოსო ყმათა გაყიდვა მის სამთავროში. მთავარმა ფიცის წიგნი უბოძა კათოლიკოსს, რომ შეასრულებდა მის ამ მოთხოვნას; საკათოლიკოსო ყმებს კათოლიკოსის ხლებასა და სამსახურს არ დაუშლიდა, არც საკათოლიკოსო ბეგარა-სამსახურს მოუშლიდა. გარდა ამისა, პირობა მისცა, რომ როდესაც კათოლიკოსი მის სამთავროში ჩაბრძანდებოდა, საკათოლიკოსო ყმებს ისე ამსახურებდა, „როგორათაც სხვას ძველს კათალიკოზებს ემსახურებინოს“.

მიუხედავად ამისა, საკათოლიკოსო საყმო სამსახური მდ. ენგურს გაღმა ფერხდებოდა და თანდათან ისპობოდა.

რადგან აფხაზეთის (დას. საქართველოს) კათოლიკოსად 1696 წლიდან უკვე გრიგოლ ლორთქიფანიძე იხსენიება, ჩანს „ჩრდილოსა დ აფხაზეთის კათალიკოზი ნეესაძე, პატრონი დავითი“ სწორედ ამ წელს გარდაიცვალა.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. კორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

ქართული სამართლის ძეგლები, გეჟსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, წ. III, თბ., 1970.

საქართველოს სიძველენი, ექ. თაყაიშვილის გამოც., ტ. I, თბ., 1920.

ლიტ.: Т. Жордания, Абхазские католиконы, Ставрополь, 1893.

ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), წ. I, თბ., 1966.

გრიგოლ II (ლორთქიფანიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1696-1742 წწ., ერისკაცობაში გრიგოლ ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე.

გრიგოლის საკათოლიკოსო ბეჭედზე შემდეგი წარწერა იკითხება: „ქ. მეუფე და მღვდელმთავარი აფხაზეთის კუბი გრიგოლ. ქკს გპდ“. წარწერაში ქორონიკონით აღნიშნული თარიღი 1696 წელს შეესაბამება, რაც მისი კათოლიკოსად დადგინების თარიღად არის მიჩნეული.

კათოლიკოსი გრიგოლი დიდი საეკლესიო და სახელმწიფო მოღვაწე იყო. მან აღადგინა საკათოლიკოსოს დაცემული მეურნეობა, დაიბრუნა ოდიშისა და გურიის სამთავროებში, აგრეთვე რაჭის საერისთავოში ფეოდალებისაგან მიტაცებული ზოგიერთი საკათოლიკოსო მამული, უამრავი დატაცებული საკათოლიკოსო ყმები „ზოგი დიდის ქრთამით, ზოგი ფასით“ დაიბრუნა და ბიჭვინტის ღვთისმშობელს შესწირა.

მან საკათოლიკოსოს შესწირა უამრავი ყმა-მამული დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ზოგი საკუთარი თანხით, ზოგიც თავისი წინამორბედი კათოლიკოსის დავითის (1673-1696 წწ.) მიერ ნაყიდი და შეუწირავად დარჩენილი; ასევე შესწირა სასახლეები (სამეურნეო-საგამგეო ცენტრი) რაჭაში ბარისთავს ვარდისგორის, ხორგაში ნაპარკევის, სამიქელაოს გვაზაურის და სხვ.

კათოლიკოსმა გრიგოლმა ბიჭვინტის ღვთისმშობლისათვის შეაწირვინა ყმა-მამული იმერეთის მეფეებს გიორგი VI-სა (1703-1711; 1713; 1716-1720 წწ.) და ალექსანდრე V-ს (1720-1740; 1741-1752

წწ.), ოდიშის გამგებელს გიორგი ლიპარგიანს, დიდ ფეოდალებს ხახუ ჩიჩუას, ფირან მხეიძეს, ქაიხოსრო იაშვილსა და სხვ.

XVIII ს-ის პირველ მეოთხედში კათოლიკოსმა გრიგოლმა ერთგვარი „რეფორმა“ ჩაატარა – ძველი სულადი გადასახადის ნაწილი და იმ დროისათვის უკვე დაკარგული ფულადი ბეგარა სასაქონლო მნიშვნელობის სანთლის ბეგრით შეცვალა. მის მიერ შედგენილ დოკუმენტში „საკათალიკოსო სანთლის ანაწერი“ აღნიშნულია, რომ წლების განმავლობაში საკათალიკოსო სანთლის შემოსავალი, „ცუდად იხარჯებოდა, ხატს (ბიჭვინტის ღვთისმშობელს – თ. ქ.) არას ემატებოდა“. ამიტომ მან საკათალიკოსო ყმებს მარჩილის მაგიერად შამახური, ხოლო რუბის მაგიერად ჩარეჯი დაუწესა. იმ შემთხვევაში, თუ კომლი გაიყოფოდა, სანთლის ბეგარა მთლიანად გაპყვებოდა თითოეულ განაყოფ კომლს. ამ ღონისძიებით კათოლიკოსმა მნიშვნელოვნად გაზარდა საკათალიკოსო სანთლის შემოსავალი.

კათოლიკოს გრიგოლის მმართველობის პერიოდში, XVIII ს-ის პირველ ნახევარში მდ. კოდორსა და ენგურს შორის XVII ს-ის 80-იანი წლებიდან ჩამოსახლებულ ჩრდილო კავკასიელებს შორის დაიწყო მაჰმადიანობის გავრცელება. თურქეთის ძალადობამ ადგილობრივი ქართველი ფეოდალები აიძულა მიეგოვებინათ ყმამაჰული და მდ. ენგურს გამოლმა გადმოსახლებულიყვნენ. კათოლიკოსმა არა ერთ ასეთ გადმოსახლებულს გაუწია ეკონომიკური დახმარება. მათ შორის მერაბ ჯაიანის ოჯახსაც, რომელსაც კათოლიკოსმა უბოძა ჯიქთუბანს სასახლის ადგილი რამდენიმე მოსახლე გლეხით მხოლოდ მათ სიცოცხლეში, დროებით.

კათოლიკოსი გრიგოლი განსაკუთრებულად მფარველობდა მდ. ენგურს გაღმა „აფხაზისაგან აყრილ“ და შევიწროვებულ საკათალიკოსო ყმებს, რითაც ცდილობდა მტკიცედ დაეცვა ეკლესიის ეკონომიური ინტერესები. ისევე, როგორც მისმა წინამორბედმა კათოლიკოსმა დავითმა, მანაც აწარმოა მოლაპარაკება ამასთან დაკავშირებით აფხაზეთის მთავარ ყვაპუ შარვაშიძესთან, მაგრამ შედეგს ვერ მიაღწია. მაშინ კათოლიკოსი გრიგოლი თვითონ ჩავიდა მდ. ენგურს გაღმა მდებარე სოფ. ნაქანეულში, იქ აღრე მცხოვრები 60 კომლი საკათალიკოსო ყმიდან დარჩენილი 6 კომლი, აგრეთვე, სხვა სოფლების მკვიდრი საკათალიკოსო ყმები, „ჰველაჲ ფასით“ იყიდა, მდ. ენგურს გამოლმა გადმოიყვანა და სოფ.

ხობსა და ხიბულაში დაასახლა, რითაც ეკლესიას მათგან შემოსავალი შეუნარჩუნა.

კათოლიკოსი გრიგოლი საკათოლიკოსო ყმებს იცადა ადგილობრივი ფეოდალების შევიწროვებისაგან. 1709 წ. მან ფიცის წიგნი დააწერინა ჩიჩუებს (ძმებს — კაციასა და გიორგის), რომ თუ „საჩიჩუო კაცები“ საკათოლიკოსო ყმებს აწყენინებდნენ „ან მიხლომით, ან დაჭერით და სიკუდილით, ან წართმევითა და გალახვით“, სამართლით დადგენილ ნორმებზე მეტად დაისჯებოდნენ.

კათოლიკოსი გრიგოლი ენერგიულად იბრძოდა გყვის სყიდვისა და მაჰმადიანობის გავრცელების წინააღმდეგ. XVIII ს-ის დასაწყისში, რადგანაც „იმერეთს თათრებისაგან ღიალ ძალი დამართებოდათ და ქრისტიანობა მოუძღურებულებო“, მან პირობა დაადებინა იმერეთისა და ოდიშის ფეოდალებს, რომ იმერეთის ასაოხრებლად თურქებს არ მიემხრობოდნენ და „თუ ვინ იცის და თათარი ლაშქრით აქ ჩამოვიდეს იმერეთის წასახდენად, ჩვენ არც მივიდეთ მასთან და უწინამძღვროთ და არც მათი ვიწამოთ რა“-ო. ფიცის დამდებმა ფეოდალებმა კათოლიკოსს აღუთქვეს, რომ ყოველგვარ ღონეს იხმარდნენ თურქთაგან ქუთაისის ციხისა და იმერეთის გასათავისუფლებლად.

კათოლიკოსი გრიგოლი დაუცხრომლად იბრძოდა დასავლეთ საქართველოში გაბატონებული გყვის სყიდვის წინააღმდეგ. გყვის სყიდვის ოფიციალურად აკრძალვის მიზნით საეკლესიო კრების მოწვევას ურჩევდა მას იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი 1701 წ. მისდამი გამოგზავნილ წერილში. იმავე წელს „გყვის ყიდვის გარდაგდება“ უბრძანა კათოლიკოსმა გრიგოლმა ოდიშის გამგებელს გიორგი ლიპარგიანს, ამ უკანასკნელმა ფიცით აღუთქვა კათოლიკოსს, რომ მის ამ ბრძანებას შეასრულებდა. ფიცის წიგნი უბოძეს კათოლიკოსს ბურჯანაძეებმაც იმის შესახებ, რომ „არც გყვის გაყიდვას და შუამავლობაშიდ“ გაერეოდნენ და არც მოპარულ გყვეს დაისაკუთრებდნენ. 1717 წ. კათოლიკოსი ბეჟან დადიანს და შოშიგა რაჭის ერისთავს მღვდელმსახურების შეწყვეტით დაემუქრა და ფიცი დაადებინა, რომ მათ სამფლობელოებში გყვის სყიდვას აკრძალავდნენ.

კათოლიკოსმა გრიგოლმა მიგროპოლიტის ხარისხში აღიყვანა ჭყონდიდელი. 1714 წ. მან ჭყონდიდელი ევდემონი (დოლობერიძე) მიგროპოლიტად აკურთხა, ხოლო 1740 წ. 27 სექტემბერს

მღვდელმთავრობა უბოძა და ქუთაისის მიგროპოლიტად დანიშნა გელათის მონასტრის ილუმენი ანტონი – შემდგომში აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I (1744-1755; 1764-1788 წწ.).

კათოლიკოსი გრიგოლი აქტიურად მონაწილეობდა იმდროინდელ პოლიტიკურ ცხოვრებაში – ეკავა ლეგიტიმისტური პოზიცია. მისი ხელშეწყობით იმერეთის ტახტიდან გადაყენებულ იქნა გიორგი V აბაშიძე (1702-1707 წწ.) და გამეფდა ტახტის კანონიერი მემკვიდრე გიორგი VI (ალექსანდრეს ძე). მანვე შეარიგა გიორგი ლიპარტიანი თავის შვილს – ბეჟანს.

„ქრისტეს მიერ კურთხევით კურთხეული ჩრდილოსა და აფხაზეთის კათალიკოზი ლორთქიფანიძე პატრონი გრიგოლი“ გარდაიცვალა 1742 წ. იმ დროის ცნობილი მწერალი და ღვთისმეტყველი ნიკოლოზ ჩერქეზიშვილი-რუსთველი თავის მიერ შედგენილ იამბიკოში, რომელიც კიდურწერილობით იკითხება – „ნიკოლოზ რუსთველი ემუსიკობ“, შემდეგნაირად წარმოაჩენს კათალიკოზ გრიგოლ ლორთქიფანიძის ღვაწლს:

– „ნ ეგარ არს კაცი იგი, რომელსა არა პრწმუნეს უფროს ღმრთისა სწო რ

ი გი არს საძიებელ უმეტეს ყოველთასა, რომლისა მაღლი სამარადისოდ ეს უ.

კ ეთილ არს აღსარება უფლისა რომელი ყოველთა მეუფე და უფალი არ ს,

ო რღანოთა კმა-გკბილთა და ქნარითა საღმრთოთა უბნობს ღავი თ,

ლ ოცვა, ვითარცა ანნას, ამისიყა ისმინა ღმერთმან, ამისთ-ვისცა ყოველთავე ჰყო თა ვ,

ა ნგელოზებრ უცხოებს და იქმნა კათოლიკოზ და ნათობს, ვი-თარცა მზ ე,

ო რკელ გაპყრობით მუკლ-მდგომი ცრემლის ქამ ყოვე ლ,

ზ ეცისა ძალნი უვის მეგობრად და წმიდა არს, ვითარცა ოქროპირ ი,

რ წყავს სწავლითა იმერთა და არს მოძღურებისა ხვა ვ,

უ ვის აფხაზნი საწვრთელად, რაჲ ჩრდილოსათუხ არს მშრო მ,

ს ახელით გრიგოლ, რომელ ღმრთის მეგყუელიცა მსგავსად მისა ეთქ უ,

თ ავს იწოდს პაგრიიჲ, გარნა სიწმიდით უმოყუს ბასილი ს,
ვ ითარცა ნიკოლაოზ, ამასაცა აქვს მოწყალება, რომელი ყოვლითურთ არს მსგავს ი,

ე სე არს ლოდებრ სრულობით გალობისა ხოლო მცენარობით, მუსი კ,

ლ ოცვა მისი მომეცინ უფალმან, რათა მე რუსთველმან მოვილ ო,

ი ნება ესე გუჯარი ჩემგან წერად, რომელი იამბიკოსა ამას ვმუსიკო ბ.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ს. კაკაბაძის გამოც., წ. I, თბ., 1921. გ. 103-107

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897.

საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ექ. თაყაიშვილის რედაქციით, თბ., 1920.

ძველი საქართველო, ტ. II, ექ. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფ., 1913.

ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. IV, თბ., 1973.

ლიტ: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, 1954, ნაკვ. 31.

ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში, ეკლესია, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

საღვთისმეგყველო კრებული, 1999, №1.

ბესარიონი (ერისთავი)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1742-1769 წწ.

იგი იყო რაჭის ერისთავის შოშიტასა და იმერეთის მეფის ბაგრატ IV-ის (1660, 1663-1668, 1669-1678, 1679-1681 წწ.) ასულის

მარიამის ძე. სამეფო სახლთან ნათესაური კავშირის გამო საბუთებში კათოლიკოსი ბესარიონი „მეფეთა გომად“ იხსენიება.

მის საკათოლიკოსო ბეჭედზე იკითხება: „ქ. მფე და მღვდელთმთავარი აფხაზეთისა კზი ბესარიონ 1742“. აღნიშნული თარიღი მისი კათოლიკოსად დადგინების მაჩვენებელია.

კათოლიკოსმა ბესარიონმა ბიჭვინგისა და ხობის ღვთისმშობელს შესწირა ყმები. მისი რჩევით კაცია დადიანმა საკათოლიკოსოს შესწირა წალენჯიხის ეკლესია და „ყოველნივე სამსახურებელნი ეკლესიისანი“.

კათოლიკოს ბესარიონის შუამავლობით შეირიგა ქაიხოსრო წერეთლის ოჯახი მათზე განაწყენებულმა იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-მ (1720-1740; 1741-1752 წწ.), ხოლო ჯაფარიძეები – რაჭის ერისთავმა როსტომმა. კათოლიკოსმა მათ პირობის წიგნი უბოძა ხელშეუხებლობის შესახებ, მხოლოდ იმ პირობით, თუ ისინი შესაბამისად მეფისა და ერისთავის ერთგულნი იქნებოდნენ.

კათოლიკოსი ბესარიონი აქტიურად მონაწილეობდა იმერეთის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის (1752-1784 წწ.) პოლიტიკური კურსის საპირისპიროდ, რომლის მიზანიც იყო დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება და მეფის ძლიერი ცენტრალიზებული ხელისუფლების შექმნა, მან მხარი დაუჭირა ცენტრალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლ ძალებს, კერძოდ, თავის ძმას, რაჭის ერისთავს როსტომსა და მის მოკავშირეს, თავის დისწულს – კაციას დადიანს.

ერისთავმა და დადიანმა მეფის წინააღმდეგ ოსმალეთის ჯარის გამოყენება სცადეს. ამ მიზნით, მათ 1768 წ. კათოლიკოსი ბესარიონი ახალციხის ფაშასთან გაგზავნეს მოსალაპარაკებლად. მაგრამ მოკავშირეთათვის შექმნილი არახელსაყრელი პოლიტიკური ვითარების გამო, ახალციხის ფაშამ კათოლიკოსი ბესარიონი დახმარების ნაცვლად დააპატიმრა და ციხეში გამოამწყვდია.

ციხეში მყოფმა კათოლიკოსმა ბუხრის კედელი გაარღვია და თავი გაითავისუფლა, მაგრამ იმერეთში ვეღარ დაბრუნდა და ოდიშში გადავიდა კაცია დადიანთან, რომელმაც იგი ოდიშის „კათალიკოსად“ დანიშნა. აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქად კი 1769 წლის 10 მაისს იოსები (ბატონიშვილი) იქნა დადგენილი. დასავლეთ საქართველოში ერთდროულად ორი კათოლიკოსი აღმოჩნდა, რაც დიდხანს არ გაგრძელე-

ბულა. 1773 წლის 15 დეკემბერს კათოლიკოს ბესარიონის გარდაცვალებით ორკათოლიკოსობას ბოლო მოეღო.

ბესარიონი საბუთებში თავის თავს იხსენიებს როგორც „ლიხთ-ამერთა, ოდიშართა, პონტო-აფხაზ-გურიათა, რაჭა-ლეჩხუმ-სევანთ-ოსთ-დვალთა და სრულიად ჩრდილოეთისა საგვთმპყრობელი რაჭის ერისთავის ძე კათალიკომ-პატრიარხი უფალი, ბატონი ბესარიონი“.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

პ. ორბელიანი, ამბაენი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. ცაგარეიშვილმა, თბ., 1981.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810, თბ., 1989.

ბერმანე (წულუკიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი XVIII ს-ის შუაწლებში.

არსებული საბუთების მიხედვით, გერმანეს კათოლიკოსობის ბუსტი წლების განსაზღვრა ძნელია. დასაშვებია, რომ იგი მართავდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიას სხვა კათოლიკოსთან ერთად. როგორც ჩანს, ხანმოკლე მმართველობის შემდეგ კათოლიკოსო გერმანე გადადგა. ბოლოს კი, დაახლ. 1756-1784 წწ., იგი ნიკორწმინდის ეპისკოპოსი იყო მიტროპოლიტის წოდებით.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ს. კაკაბაძე, საეკლესიო რეფორმებისათვის სოლომონ პირველის დროს, ტფ., 1913.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

იოსები (ბაბრატიონი)

აუხაზეთის (დასაუღეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1769-1776 წწ.

იგი იყო ერთდროულად გელათის ეპისკოპოსი მიტროპოლიტის წოდებით, გენათელი 1745 წლიდან, იმერთა მეფეების ალექსანდრე V-ის (1720-1740; 1741-1752 წწ.) ძე, სოლომონ I-ის (1752-

1784 წწ.) ძმა. 1769 წლის 10 მაისს იოსები კათოლიკოსად დაადგინა სოლომონ I-მა. მის საკათოლიკოსო ბეჭედზე იკითხება: „მეფის ძე იოსები“.

ადრე იოსები გელათს ეკურთხა დიაკვნად, შემდეგ მღვდლად, შემდეგ კი – მღვდელმთავრად; გელათშივე აკურთხეს იგი კათოლიკოსადაც, ამიგომ, როგორც თვითონ აღნიშნავს, იგი გელათისათვის განსაკუთრებით იღვწოდა – დაუბრუნა მას დატაცებული და დაკარგული ყმა-მამული „ზოგი თეთრით და ზოგიც ცდით და სარჯლით“, შესწირა მას საკუთარი ფასით ნაყიდი ყმა-მამული. კათოლიკოსმა იოსებმა ყმა-მამული შესწირა ბიჭვინტის ღვთისმშობელსაც. იგი ცდილობდა, რომ ღრთთა განმავლობაში შემცირებული საკათოლიკოსო მამული გაზრდილიყო და „დანაკლისი სრულქმნილიყო“. იგი აქტიურად მონაწილეობდა იმერეთის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მხარს უჭერდა მეფე სოლომონ I-ს ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისათვის ბრძოლაში.

მეფე სოლომონმა სწორედ მას დაავალა ერთ-ერთ ურჩ ფეოდალთან რაჭის ერისთავ როსტომთან შუამავლობა მისი შემორიგების მიზნით. კათოლიკოსი ერისთავების რეზიდენციაში – ბარაკონში ჩავიდა, როსტომ ერისთავს მეფესთან შერიგება ურჩია და მას მეფისგან შეპირებული უსაფრთხოება ბარძიშზე დაფიცებით აღუთქვა; მაგრამ მეფემ პირობა დაარღვია და მასთან მისული ერისთავი თავის შვილებთან ერთად სასტიკად დასაჯა. ამ ამბით დამწუხრებულ კათოლიკოსს ამის შემდეგ აღარ უწირავს, თავს უღირსად თვლიდა და იყო დიდ სინანულში.

1771-1773 წწ. კათოლიკოს იოსებს მოლაპარაკება ჰქონდა ოდიშის მთავარ კაცია II დადიანთან ზავის შესახებ, მაგრამ შედეგს ვერ მიაღწია. ასევე უშედეგოდ დასრულდა მისი ბრძოლა ეკლესიის სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლობისათვის.

იოსები იცავდა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ერთიანობას, ამიგომ არ ცნობდა კაცია II დადიანის მიერ დადგენილ ოდიშის „კათალიკოსის“ ბესარიონის (მანამდე აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქი 1742-1769 წწ.) ხელისუფლებას. მას კონფესიონალურ ნიადაგზე უთანხმოება ჰქონდა იმერეთში მყოფ იგალიელ კათოლიკე მისიონერებთან.

იოსები ეწეოდა კულტურულ-აღმშენებლობით საქმიანობას. მან გელათის მონასტერს გალავანი შემოავლო (ერთ-ერთ

საბუთში წერს, რომ სურდა მისი გადახურვაც). 1760 წ. გელათის ღეთისმშობლის ტაძარში ააშენა მარმარილოს ფილებით გაწყობილი სამღვდელმთავრო ქვის ტახტი, რის შესახებაც იუწყება მასზე ამოკვეთილი წერწერა: „მოიხსენე უფალო ტახტასა ამის აღმაშენებელი მეუფის ალექსანდრეს ძე გენათელ მიგროპოლიტი იოსებ...“

იოსებ კათოლიკოსის დაკვეთით გელათში 1772 წ. 12 დეკემბერს ბერ-მონაზონმა ბაქარია გაბაშვილმა (გაბაონმა) დაასრულა იოანე ოქროპირის „სალმრთო ქამის წირვის“ გადაწერა. მისი გეჟსტის გამართვაში, რაც მდგომარეობდა ბერძნულ და რუსულ ლიტურგიკულ გეჟსტებთან შედარებაში, გადამწერთან ერთად თვით კათოლიკოსი იოსებიც მონაწილეობდა. ამ გზით გასწორებული იოანე ოქროპირისეული „ქამის წირვა“ კათოლიკოსმა იოსებმა გელათის მონასტერს შესწირა.

მანვე გელათის მონასტერს ანდერძით შესწირა ძვირფასი სამღვდელმთავრო შესამოსელი – „სტოფის სტიხარი ყვითელის არშიით გაწყობილი; სირმის ოლარი, მარგალიტით ნაკერის სამკლავებსა თანა: სარტყელი ოქრომკედლით ნაკერი ვეცხლით და თვლებით გაწყობილი... სამღვდელმთავრო მიგრა... აწ კვალად განახლებული...“ და სხვ. აგრეთვე მდიდრული საეკლესიო ჭურჭელი – „ოქროთ დაფერილი ბარძიბ ფეშხუმი ყოვლითურთ გაწყობილი, ერთი სეფისკვერის ვეცხლის თეფში... ერთი ვეცხლის საცეცხლური“ და სხვ. საეკლესიო წიგნები – ენების კვირის სახარება, საყდრის კურთხევის წიგნი, ჟამგულანი, კლემაქსი და სხვ.

1776 წ. იოსებმა გელათის მონასტერს შესწირა „სჯულის კანონი“, რომელშიც შეტანილია დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125 წწ.) ინიციატივით მოწვეული რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების (1104) „ძეგლისწერა“. წიგნის ბოლოს თვით კათოლიკოს იოსების ხელით, მის გარდაცვალებამდე ორი თვით ადრე დაწერილი ანდერძია მოთავსებული. მასში კათოლიკოსი აღნიშნავს, რომ მძიმე სენით შეპყრობილი მალე აღსასრულს ელოდა და რადგან კათოლიკოსობასთან ერთად გენათლობაც ეპყრა, თავს ვალდებულად თვლიდა, განსაკუთრებულად ეღვაწა და ემსახურა გელათისათვის.

კათოლიკოსი იოსები გარდაიცვალა 1776 წლის 13 მაისს, 37 წლის ასაკში, ქ. ქუთაისში, 18 მაისს იგი გელათში დაკრძალეს.

„სჯულის კანონზე“ მიწერილ ანდერძში იგი თავის თავს იხსენიებს, როგორც – „აფხაზ იმერ გურია სამეგრელომსა, ესე იგი

სრულიად ქვემოცა ივერიისა კ^მ მამათ მთავარი იოსიფ დავეითი-ანი“.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. III, გამოსაცემად მოამზადეს გ. ჟორდანიამ და შ. ხანთაძემ, თბ., 1967.

Г.Е. Церетели, Полное собрание надписей на стенах и камнях и приписок к рукописям Гелатского монастыря, М., 1891.

ლიტ.: მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810, თბ., 1989.

ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

სოლომონ მეფე და როსტომ ერისთავი, ისტორიული ნარკვევი, შედ-ერაყია, 1936.

მაქსიმე II (აბაშიძე)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) ბოლო კათოლიკოს-პატრიარქი 1776-1795 წლებში.

1759-1781 წლებში იგი იყო ქუთაისის ეპისკოპოსი (ქუთათელი) მიტროპოლიტის წოდებით. როგორც ქუთათელს 1770 წლამდე რეზიდენცია ჰქონდა სოფ. მაღლაკში (ქუთაისის მახლობლად), სადაც ააგო მცირე ეკლესია და გადაასვენა ღვთისმშობლის ხატი. მის საკათოლიკოსო ბეჭედზე იკითხება: „ჩრდილო აფხაზ-იმერთა კათალიკოსი მაქსიმე“. მისი მოძღვარი იყო გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ქრისტეფოროე.

1776 წ. კათოლიკოსმა მაქსიმემ პირობის წიგნი ჩამოართვა მეფე სოლომონ I-ს (1752-1784), რომ აღკვეთავდა საკათოლიკოსო მამულების გაცემას მეფის მოურავებსა და მოხელეებზე, რომ კათოლიკოსის ბრძანების გარეშე არავის ექნებოდა ხელი საკათოლიკოსო მამულზე, რითაც კათოლიკოსმა წლების განმავლობაში

მეფის მოურაეების მიერ მითვისებულ აღნიშნულ მამულზე მისი კანონიერი მფლობელის უფლებები აღადგინა.

კათოლიკოსმა მაქსიმემ გურიის მთავარს გიორგი V გურიელს (1755-1758; 1765-1771; 1776-1788 წწ.) ხელახლა შეაწირვინა ბიჭვინტის ღვთისმშობლისათვის აკეთის საყდარი თავისი ყმა-მამულით. მანვე ქუთაისის ღვთისმშობელს (ბაგრაგის ტაძარს) შესწირა ყმები და განუსაზღვრა მათ ბეგარა-გადასახადი.

1776-1777 წლებში კათოლიკოსმა მაქსიმემ გურიისა და ოდიშის სამთავროები მოიარა. ამ მოგზაურობისას მან აღნიშნული სამთავროების მთავრებს მითვისებული საეკლესიო მამულები დააბრუნებინა და საეკლესიო-სასჯულო საქმეები განაგო. აღსანიშნავია, რომ გურიის სამთავროში იმ დროს არც ერთი საეპისკოპოსო არ ფუნქციონირებდა. ამ მოგზაურობის დროს კათოლიკოსმა მაქსიმემ აღადგინა გურიაში შემოქმედისა და ჯუმათის საეპისკოპოსოები და მათი საეკლესიო მამულები. ამავე დროს კათოლიკოსმა იბრუნა ხინოწმინდის საეპისკოპოსოს აღდგანამე, მაგრამ რადგანაც იმ ხანად „სახინოწმიდლო თათრისაგან დამძლავრებულყო“, შეუძლებელი იყო, „ხინოწმინდელს თავისი ეკლესია და მამული დაეპყრა“. ამიტომ კათოლიკოსმა მამუკა თავდგირიძეს პირობის წიგნი ჩამოართვა, რომ როცა მისი ქვეყანა (ქვემო გურია) თურქებისაგან გათავისუფლდებოდა, ხინოწმინდელს მამულსა და სამწყსოს უკლებლად დაუბრუნებდა, მანამდე კი კათოლიკოსმა ხინოწმინდელი სოფ. გამოჩინებულის მონასტერში გაამწყსა.

1778 წ. კათოლიკოსმა მაქსიმემ გელათის წმ. გიორგის ეკლესია, როგორც საწინამძღვრო ცალკე გამოყო და გაათავისუფლა საკათოლიკოსოსაგან. მის წინამძღვარს შეუნარჩუნა მამული და გაუჩინა შემოსავალი (ძირითადად ნაგურისა და სანთლის სახით); აღადგინა, რომ კათოლიკოსის მოხელსა და მოურავს ამ საწინამძღვრო მამულზე ხელი არ უნდა ჰქონოდა, მისი მართვა-გამგებლობა მხოლოდ წინამძღვრის ხელში იქნებოდა (მიანიჭა შეუვალობა).

კათოლიკოსი მაქსიმე ენერგიულად იბრძოდა გყვით მოვაჭრეთა წინააღმდეგ. 1776 წ. მან შეაჩვენა და ეკლესიიდან განკვეთა კაცია ჩიჩუა, რომელმაც საკათოლიკოსო ყმები გაყიდა და „უსჯულოთა ოთომანიანთა მისცა წარსაწყმედელად და შესაგინებლად“.

მან ასევე შეაჩვენა გყვის გამყიდველი მერაბ ლორთქიფანიძე. ამ უკანასკნელმა პირობა მისცა, რომ არასოდეს ქრისტიანს არ გაყიდდა და თუ თავის ყმას ვინმეს მიყიდდა, მხოლოდ იმ პირობით, თუ იგი მას უსჯულოს ხელში არ ჩააგდებდა. 1777 წ. კათოლიკოსმა მის მიერ შეჩვენებული გყვის მყიდველი კაცის შეუწყნარებლობის პირობა ჩამოართვა გურიის მთავარს გიორგი V გურიელს.

1777 წელს მაქსიმე კათოლიკოსმა შეადგინა მცნებანი უდაბნოს მამა იობისა და ერკეთის წინამძღვარ ბესარიონისათვის. მასში კათოლიკოსმა განსაზღვრა, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ჭეშმარიტი ღვთისმსახური. „მცნებანში“ მან გარკვეული მოთხოვნები წაუყენა აღნიშნული სამღვდელოების მრევლს, განსაზღვრა მათი მოვალეობანი.

მართალია, კათოლიკოს მაქსიმეს მცნებებს კონკრეტული ადრესატი ჰყავდა, მაგრამ არსებითად იგი მთელი მისი სამწყსოს ანუ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაზე ვრცელდებოდა.

კათოლიკოსი მაქსიმე აქტიურად მონაწილეობდა იმერეთის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ჯერ კიდევ ქუთათელი მიგროპოლიტი 1768 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ I-მა (1752-1784 წწ.) ელჩად მოაუვლინა რუსეთის საიმპერატორო კარზე ოსმალების წინააღმდეგ დახმარების სათხოვნელად, სადაც იგი დიდი პატივით მიიღეს. 1769 წ. იგი სამშობლოში დაბრუნდა, სადაც მალე 1776 წ. 12 ივნისს დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათოლიკოსად აკურთხეს.

სოლომონ I-თან უთანხმოების გამო (კონფლიქტი ბაგონიშვილ ალექსანდრეს უკანონო ქორწინებამ გამოიწვია, რის გამოც ეკლესიამ იგი „ერულ ჰყო“ და ამის შემდეგ მალე გარდაცვლილი ბაგონიშვილის გელათის მონასტრის შიგნით დაკრძალვის უფლება არ მისცა) მისი მეფობის ბოლო წლებში მაქსიმე კათოლიკოსი აღმოსავლეთ საქართველოში გადაიხვეწა, სადაც ერთხანს გარეჯის უდაბნოში მდებარე იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში ცხოვრობდა. იმერეთში იგი დაბრუნდა მხოლოდ 1784 წელს, მეფე სოლომონის გარდაცვალების შემდეგ.

გახტვე ახლადასულმა დავით გიორგის ძემ (1784-1789; 1790 წწ.) კათოლიკოსი მაქსიმე ელჩად წარავლინა რუსეთში ზურაბ წერეთელთან და დავით კვინიხიძესთან ერთად. ეს იყო კათოლიკოსის მეორე და უკანასკნელი ელჩობა რუსეთში.

ამ ელჩობიდან იგი საქართველოში აღარ დაბრუნებულა. პეტერბურგიდან წამოსული კათოლიკოსი ქ. ასტრახანს დარჩა გრიგოლ პოტიომკინისაგან პასუხის მოლოდინში.

1792 წ. იგი ჯერ კიდევ ასტრახანში იყო. აღნიშნული წლის 27 ივლისით დათარიღებულ ასტრახანიდან გამოგზავნილ წერილში იგი მის შემდგომ კათოლიკოსს ანდერძად უბარებს, რომ რადგან მას არ ელირსა აფხაზეთის (გულისხმობს საკუთრივ აფხაზეთის სამთავროს) ნახვა და „მათი სამსახური“, „უმეტესი ღვაწლი თქვენი იყავნ აფხაზეთის მოქცევისა და ბიჭვინტის ეკლესიის განახლებისათვის. ახლავ უნდა მიგანება, დრო გაქვთ, თქვენ ვიცო, შეგესვლებათ და კიდევ კეთილად მიგიღებენ; და ამის ძლით იქნებით ჭეშმარიტი პირველწოდებულისა დიდებულისა მოციქულისა ანდრიას მოსაყდრე“.

1792 წლის შემდეგ კათოლიკოსი მაქსიმე ქ. კიევს გაემგზავრა სალოცავად, სადაც მალე, 1795 წლის 30 მაისს გარდაიცვალა. იგი დაკრძალეს კიევის მღვიმის (კიევ-პეჩერის) მონასტერში.

ერთ-ერთ საბუთში იგი თავის თავს იხსენიებს, როგორც „პონგო-ჩრდილოით, აფხაზ-იმერთა და ყოვლისა ქვემოისა ივერიისა კათალიკოს-მამათმთავარი აბაშიძე მაქსიმე“.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ქართული სამართლის ძეგლები, წ. III, გუქსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ლიგა: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათაუბლოები), წ. I, თბ., 1973.

საქართველოს არქივი, წ. II, გვ., 1927.

დოსითეოსი (ნერათელი)

აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათოლიკოსოს გამგებელი 1795-1814 წლებში. იგი იყო ქუთაისის ეპისკოპოსი მიგროპოლიტის წოდებით 1781-1820 წლებში.

მიგროპოლიტ დოსითეოსს კათოლიკოსობა უბოძა იმერეთის მეფე სოლომონ II-მ (1789; 1790-1810 წწ.), მაგრამ კურთხევა არ მომხდარა, ამიგომ საბუთებში იგი თავის თავს იხსენიებს, როგორც: „ყოვლად სამღვდლო ქუთათელი მიგროპოლიტი დოსითეომ და განმგე საკათალიკოსოსი“.

მის სამღვდელმთავრო ბეჭედზე შემდეგი ასომთავრული წარწერაა: „ყოვლად სამღვდლო ქუთათელი მიგროპოლიტი დოსითეოს“.

იგი ენერგიულად იღვწოდა დაგაცემული საკათოლიკოსო ყმებისა და მამულის დაბრუნებისათვის, ზრუნავდა ქუთაისის საეპისკოპოსოს მეურნეობის განვითარებისათვის.

მიგროპოლიტი დოსითეოსი იყო საქართველოს ერთიანობის აღდგენის მომხრე; შედიოდა იმერეთის სამეფოს იმ დელეგაციის შემადგენლობაში, რომელიც ეახლა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ს (1762-1798 წწ.) და თხოვნით მიმართა, რომ დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროები ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის შეეერთებინა და საქართველოს ერთიანობა აღედგინა.

1814 წ. რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) საკათოლიკოსო და უშუალოდ შეუერთა იმპერიის ეკლესიას. 1819-1820 წლებში იმერეთში მოხდა აჯანყება, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის ხელისუფლების მიერ საეკლესიო რეფორმის ჩატარების წინააღმდეგ. ამ აჯანყების ერთ-ერთი მეთაური ქუთათელი მიგროპოლიტი დოსითეოსი იყო, რის გამოც რუსებმა 1820 წლის 4 მარტს იგი აჯანყების სხვა მეთაურებთან ერთად დააპატიმრეს და რუსეთში გადაასახლეს. გზაში, სურამსა და გორის შუა, მიგროპოლიტი დოსითეოსი, რომელიც თავმოკრული გომრით მიჰყავდათ, გარდაიცვალა. იგი დაკრძალეს ანანურის ეკლესიაში.

წყარო: დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1921.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970.

ნ. დადიანი, ქართველთა ცხოვრება, გექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1962.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII სს-თა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, თბ., 1954, ნაკვ. 31.

პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1936.

აბ. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია (XIX ს.), თბ., 1954.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქები
ავტოკეფალიის აღდგენიდან (1917 წ.)

პირიონ III

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1917-1918 წლებში. (ერისკაცობაში გიორგი იერონიმეს ძე საძაგლიშვილი). დაიბადა 1855 წლის 10 ნოემბერს, გორის მაზრის სოფ. ნიქოზში,

მღვდლის ოჯახში. პირველდაწყებითი განათლება მიიღო მამამისის მიერ დაარსებულ ანანურის საეკლესიო სკოლაში. 1862 წელს შევიდა გორის სასულიერო სასწავლებელში. 1876 წელს დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია, 1880 წელს კი კიევის სასულიერო აკადემია, ლეთისმეცყეელების კანდიდატის ხარისხით. ამავე წლიდან დაიწმინა ოდესის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორის თანამემწედ. 1883 წელს დაბრუნდა საქართველოში და მუშაობა დაიწყო თელავის სასულიერო სასწავლებელში. 1885, 1890, 1891 წლებში იგი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა გორის, ქუთაისის, თბილისის სასულიერო სასწავლებლებში. ასწავლიდა ქართულ და რუსულ ენებს, საღმრთო სჯულს, გეოგრაფიას.

1896 წლის 6 სექტემბერს, ცოლ-შვილის გარდაცვალების შემდეგ, ხელდასხმულ იქნა მღვდელ-მონაზვნად. ამავე წელს დანიშნეს ქვათახევის მონასტრის ილუმენად. აგრეთვე დაევალა კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების სკოლების ინსპექტორობა. ინსპექტორად ყოფნის დროს დააარსა 19 სამრევლო სკოლა, ააშენებინა სკოლები: აწერისხევში, ვანთაში, თიანეთში. სკოლებს შეუქმნა ბიბლიოთეკები.

ამავე პერიოდში ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში იგი აქვეყნებდა წერილებს, გამოკვლევებს, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ხალხური გეპირსიგყვიერების, ქართული ლიტერატურის შესახებ ივერიელის, საძაგელოვის, ლიახველის ფსევდონიმებით.

კირიონი იყო მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების წევრი. მან აღწერა ლიახვის ხეობის ისტორიული ძეგლები, რომელიც 1898 წელს გამოაქვეყნა. ქვათახევის მონასტრის წინამძღვრობის პერიოდში შეაგროვა და თბილისის საეკლესიო მუზეუმს ჩააბარა 96 ხელნაწერი, მათ შორის XI საუკუნის სახარება და 1494 წელს გადაწერილი „დავითნი“.

კირიონმა დიდი წვლილი შეიტანა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სიძველეთა მუზეუმის ისტორიული საბუთების გამდიდრების საქმეში. მარგო 1891 წელს საზოგადოებას უანგაროდ გადასცა მის მიერ მოპოვებული: გრიოლიონი (მარხვანი), სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი, მსოფლიო ისტორია, XVIII ს. ხელნაწერი ლიტურგია ოქროპირისა და მრავალი სხვ.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო სამოგადოების სახელით ე. თაყაიშვილის რედაქციით დაიბეჭდა საქართველოს შესახებ სამი წიგნი, სადაც შევიდა კირიონის მიერ შედგენილი ქართული სალექსიკონო მასალა განმარტებებითურთ. კირიონმა ქართული ლექსიკონის გამოსაცემად სამოგადოების ლინგვისტურ განყოფილებას ასი მანეთი შესწირა. 1909 წელს მან მთელი თავისი ქონება: წიგნები, ხელნაწერები, ხატები, ძველი მონეტები და სხვ. ამავე სამოგადოებას უანდერძა. 1913 წელს იგი საისტორიო და საეთნოგრაფიო სამოგადოების საპატიო წევრად აირჩიეს.

1898 წელს კირიონი ალყვანილ იქნა არქიმანდრიტის ხარისხში, იმავე წლის 22 აგვისტოს საქართველოს ეგზარქოსის დარბაზში შედგა მისი ეპისკოპოსად სახელდება. იგი უმაღლესის ბრძანებით დანიშნულ იქნა ალავერდის მღვდელმთავრად. ამ ფაქტის შესახებ ილია ჭავჭავაძის „ივერია“ სამოგადოებას აუწყებდა: „სრული იმედია ყოვლადსამღვდელო კირიონი, კარგად ცნობილი საქართველოში, როგორც განმაახლებელი მრავალთა ნაშთთა ჩვენის ძეგლის ხუროთმოძღვრებისა და სასულიერო განათლების თანამგრძნობელი, შეძლებისდაგვარად იმოღვაწებს კახეთის სულიერ მოთხოვნილებათა ასპარეზზედ“ (გამ. „ივერია“, 1898 წ., №81).

ალავერდის ეპარქიაში ჩასვლისთანავე კირიონმა დაუცხრომლად განაგრძო საქმიანობა. განადგურების პირას მისული ალავერდის გაძრის აღსადგენად შეადგინა პროექტი და თავისი ხარჯებით დაიწყო შეკეთება. ამავე დროს ხელი მოკიდა კახეთის ეკლესია-მონასტრებში დაცული სიძველეების შესწავლას და საეკლესიო მუზეუმს 68 ხელნაწერი ჩააბარა.

კირიონმა ყურადღება მიაქცია ერთ გარემოებას. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის მესვეურები ქართულ გაძრებს ისაკუთრებდნენ. ასეთი შემთხვევები მრავლად იყო გორში, თბილისში, თელავში, ღუშეთში. ეპისკოპოსმა კირიონმა ამ საკითხთან დაკავშირებით ვრცელი მოხსენებითი ბარათით მიმართა საქართველოს ეგზარქოსს და გაძრების დაბრუნება მოსთხოვა. დიდი ეკონომიკური შესაძლებლობების სომხური ბურჟუაზია ცდილობდა უკანონო ქმედების დასაბუთებას. კირიონი ი. ჭავჭავაძესთან და დ. ბაქრაძესთან ერთად აქტიურად ჩაება სომხებთან პოლემიკაში.

1900 წელს ყოვლადსამღვდელო კირიონი გორის ეპისკოპოსად გადაიყვანეს. აქედან იწყება რუსეთის სასულიერო მთაწერობის მიერ მისი შევიწროება, ადგილიდან ადგილზე გადაყვანა და ბოლოს გადასახლება.

კირიონი მთელ ძალასა და ენერგიას მშობლიური ეკლესიის წარსულის კვლევას ანდომებდა, ზრუნავდა მისი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის. მეფის ოხრანკამ და რუსეთის სინოდმა მასში იმპერიისათვის საშიში პიროვნება დაინახეს, 1902 წელს საქართველოს მოაშორეს და კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიის მმართველად დანიშნეს. 1903 წელს ის ხერსონში, ხოლო 1904 წელს ორიოლის ეპარქიაში გადაიყვანეს. 1906 წელს სოხუმში დააბრუნეს, რასაც დაემთხვა საქართველოში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლის გააქტიურება. საერთო ძალისხმევის შედეგად საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი ოფიციალურად განიხილა ჯერ რუსეთის უწმინდესმა სინოდმა, ხოლო შემდეგ სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარმა თათბირმა (1906 წ.). საქართველოს ინტერესებს ამ სხდომებზე ბრწყინვალე მამულიშვილები იცავდნენ. მათ შორის იყო ეპისკოპოსი კირიონი. მან სინოდის სხდომებზე წარსადგენად ოთხი მოხსენება დაწერა. 1. "Грузинский церковный вопрос (историко-канонические основания)"; 2. "Что вынуждает Грузию добиваться восстановления автокефалии своей церкви"; 3. "Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке"; 4. "Национальный вопрос в церкви".

სამწუხაროდ, საქართველოს ეკლესიის საკითხის განხილვა ოფიციალურ დონეზე მარცხით დამთავრდა. დაიწყო ავტოკეფალისტურად განწყობილ სამღვდელო პირთა ღეენა. ამ მოძრაობის სულისჩამდგმელი და ერთ-ერთი ხელმძღვანელი კირიონ ეპისკოპოსი 1907 წ. კელაქ რუსეთში გადაასახლეს, კონოს ეპარქიაში. 1908 წლის ზამთარში კი საერთოდ დაითხოვეს, დატოვეს უეპარქიოდ, ჩამოართვეს სასულიერო წოდება და ჟანდარმერიის მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა. ამავე წლის მაისში თბილისში მოკლეს საქართველოს ეგზარქოსი ნიკონი. ეჭვი მიიტანეს კირიონზე და ყოველგვარი სასამართლოს გარეშე 1909 წლის იანვარში აუადმყოფი მღვდელმთავარი ჟანდარმერიის

თანხლებით სინაქსარის უდაბნოში გადაასახლეს. მეთვალყურედ ვინმე ილუმენი ავგუსტინი მიუჩინეს.

რუსეთის მთავრობისგან თავდადებული მამულიშვილის დევნა-შევიწროებამ ქართველი საზოგადოების აღშფოთება გამოიწვია. ქუთაისში კირიონის დასაცავად სიგყვით საჯაროდ გამოვიდნენ კიგა აბაშიძე, დავით მიქელაძე, ნიკოლოზ თავდგირიძე, რის გამოც ისინი დააპატიმრეს. თავადაზნაურობის წინამძღოლმა პავლე თუმანიშვილმა გააგზავნა მიმართვა კავკასიის მეფისნაცულის, გრაფ ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვის სახელზე, სადაც ითხოვდა კირიონის განთავისუფლებას. ალ. ცაგარელმა დახმარებისათვის ოლივერ უორდროპს მიმართა, რომელმაც ეპისკოპოსის დევნის ამბავი ევროპას აუწყა, რის შედეგადაც კირიონის დაცვის საზოგადოება შეიქმნა. საზოგადოებამ ხელმოწერების შეგროვება დაიწყო მისი განთავისუფლების მოთხოვნით. 1909 წლის 10 მარტს „აღამიანთა უფლებათა დაცვის ლიგის“ თავმჯდომარემ, დეპუტატმა ჟორჟ ლორანმა, ბრიუსელიდან სახელმწიფო სათათბიროს თავმჯდომარეს ხომიაკოვს გაუგზავნა თხოვნა, დაეცვა კირიონის უფლებები, მაგრამ უშედეგოდ.

1912 წელს კირიონი ხერსონში გადაიყვანეს. 1914 წლის მაისში ეპისკოპოსმა იმპერატორ ნიკოლოზ მეორეს (1894-1917) წერილი გაუგზავნა. იგი პოლიციის მეთვალყურეობიდან განთავისუფლებასა და სამშობლოში დაბრუნებას ითხოვდა. შედეგად 1915 წელს მას ეპარქიის მმართველობის უფლება აღუდგინეს, სამშობლოში დაბრუნებაზე კი უარი უთხრეს. კირიონს პოლოცკისა და ვიგებსკის ეპარქია ჩააბარეს. იმპერატორის ბრძანებით ამავე წლის 17 სექტემბერს წმიდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს.

1902-1915 წლები არის ყოვლადსამღედელო კირიონის ცხოვრების ყველაზე უფრო მძიმე, მაგრამ შემოქმედებითად ყველაზე უფრო ნაყოფიერი პერიოდი.

კომენეც-პოდოლსკში კირიონი თავმჯდომარეობდა სხვადასხვა საზოგადოებებს, აწარმოებდა ვრცელ მიწერ-მოწერას, ეცნობოდა კონს.ისგორიის ოქმებს, კითხულობდა წიგნებს ამ ოლქის შესახებ, ესწრებოდა ლიგერაგურულ საღამოებს, ეწეოდა მეცნიერულ საქმიანობას. მან აქ დაწერა და თბილისში დასაბეჭდად გამოაგზავნა სხვადასხვა წერილები, მათ შორის: 1. "Состояние

христианства в Абхазии в первой четверти XIX в., и попытка организации в ней миссионерского дела в 1831-1834 годах". 2. "Казбекский миссионер, иеромонах кн. Виссарион Павлишвили". 3. "Церковно-исторический очерк основания в Херсоне викариата и его жизнедеятельность (1853-1903)". 4. "Автокефалия грузинской церкви по декларации".

სინაქსარში კირიონმა დაასრულა მონოგრაფია "Культурная роль Иверии в истории Руси", რომელიც რუსეთსა და საქართველოში დიდი სისწრაფით გავრცელდა. მისი მეცნიერული შრომების ღირსება არის ის, რომ ყველა მათგანი პირველწყაროება აგებული, რადგან იგი ზედმიწევნით სწავლობდა მუშემუშებსა და მონასტრებში დაცულ საარქივო დოკუმენტებს.

კირიონის პოპულარობა საქართველოს საზღვრებს სცილდებოდა, რაზეც მოწმობს მის პირად არქივში შემონახული რუსი, უკრაინელი, გერმანელი, იტალიელი სამოგადო მოღვაწეების, მეცნიერების და სასულიერო პირების წერილები. აღსანიშნავია, რომ კირიონის პოპულარობაში დიდი როლი ითამაშა 1901 წელს მის მიერ გელათის მონასტერში მიკვლეულმა ბერძნულმა სახარებამ. იგი ამჟამად „კორიდეთის ოთხთავის“ სახელით არის ცნობილი. კირიონის უშუალო ზეგავლენით ქართული კულტურისადმი დიდ ინტერესს იჩენდნენ იმ დროისათვის ცნობილი მეცნიერები. ი. სოკოლოვი, ი. ვესევი. ი. კოროლიოვი და სხე., რომელთაც დაუბარებლად უგზავნიდა საჭირო ცნობებსა და წიგნებს ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით.

კირიონის დავალებით ქართველი სტუდენტები იწერდნენ პეგერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკიდან ხელნაწერთა განყოფილებაში დაცულ ძველ ქართულ ხელნაწერებს. ამ საქმისათვის მან 40 თუმანზე მეტი გაიღო. მისი შეკვეთით პროფ. ალ. უსპენსკი საიმპერატორო კარის არქივში არჩევდა მასალებს საქართველოს ისტორიის შესახებ და გადაწერილს უგზავნიდა კირიონს.

რუსეთში ყოფნის დროს იგი იბრძოდა, რათა პეგერბურგის სასულიერო აკადემიაში გახსნილიყო ქართული ეკლესიის ისტორიის შემსწავლელი კათედრა. ამ მიზნით დაწერა ბროშურა "Назревший вопрос". ასევე დაწერა ასსნა-განმარტებითი ბარათი სინოდის სახელზე, რომელშიც იგი თავის მოთხოვნას ასაბუთებდა.

1904 წელს ასეთი კათედრა მართლაც დაარსდა, რომელსაც კირიონმა 97 იშვიათი წიგნი გადასცა საჩუქრად.

ეპისკოპოსი კირიონი ქველმოქმედებითაც იყო დაკავებული. რუსეთ-იაპონიის ომის დროს მისი თაოსნობით 67.000 ათასი მანეთი შეგროვდა და ამ თანხის საფასურად ორიოლის ეპარქიის სახელით სხვადასხვა საჭირო ნივთები გაეგზავნათ ჯარისკაცებს ფრონტზე. აგრეთვე ორიოლში მოაწყო ჯარისკაცებისათვის საუკეთესო საავადმყოფო, რომელიც შემდეგ ეკლესიის დავრდომილ მსახურთა თავშესაფრად გადაკეთდა. ამ საქმისთვის კირიონმა 10.700 მანეთი გაიღო. მადლიერების ნიშნად აღნიშნულ თავშესაფარს კირიონოვსკი დაარქვეს. მისი წყალობით ორიოლის სასულიერო სემინარიაში 400-მდე ქართველი სწავლობდა. კირიონის ხარჯით 15 ქართველი სტუდენტი იღებდა უმაღლეს განათლებას რუსეთსა და სამღვარგარეთ. იგი არა მხოლოდ მაგერიალურ დახმარებას უწევდა, არამედ მათი მეცნიერ-ხელმძღვანელიც იყო. ამ მხრივ განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა ნესტორ ლეჟავას, სამუილ ცომაიას, ალექსი გიორგაძისა და კორნელი კეკელიძის მიმართ.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ გადაწყდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. ქართველ უმაღლეს სასულიერო პირთა შორის ყველაზე სასურველ კანდიდატად მიჩნეულ იქნა კირიონ ეპისკოპოსი. საგანგებო დელეგაცია გაიგზავნა რუსეთში კირიონთან. 1917 წლის აგვისტოში იგი საქართველოში დაბრუნდა. არაგვის ხეობაში თავდადებულ მამულიშვილს ასოცამდე ცხენოსანი შეეგება გიგო ყარანგოზიშვილის მეთაურობით. იგი დიდი პატივით მიაცილეს თბილისამდე, სადაც ბრწყინვალე შეხვედრა მოუწვევს.

1917 წლის 8-17 სექტემბერს თბილისში სიონის საკათედრო გაძარში ჩატარდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კრება, რომელსაც სამოციქულო ეკლესიის კათოლიკოს-პატრიარქი უნდა აერჩია. კანდიდატებად დასახელებული იყვნენ, ეპისკოპოსი კირიონი და მიგროპოლიტი ლეონიდე. ფარულ კენჭისყრაში თერთმეტი ხმის უპირატესობით გაიმარჯვა ეპისკოპოსმა კირიონმა. 1 ოქტომბერს, მცხეთობას, სვეტიცხოვლის გაძარში იგი აკურთხეს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. კურთხევა ეროვნულ დღესასწაულად გადაიქცა.

კირიონ III-მ ბრწყინვალე სიგყეა წარმოსთქვა აღსაყდრების დროს, რომელიც შემდეგი ფრაზებით დაამთავრა: „სამშობლო საყვარელო, ღვთისმშობლის წილხედომილო, ბრძმელსა შინა ტანჯუა-ეაებისას განწმენდილო! შენთვის დაწეული, შენგან განშორებული, შენთვის მტირალი, მუდამ შენკენ ღვლოვილი, ღღეს განგისვენებ კბილსა შინა წიაღსა შენსა არა ვითარცა შეილი უძლები, არამედ ვითარცა მესაიდუმლე და სინდისი ეკლესიისა შენისა... ვიცი, შენი გულისყური ამქამად ჩემკენაა მოქცეული და მეკითხები: რა მომიგანე, რა მაღამოსა სცხებ იარებსა ჩემსა, რით მანუგეშებ სევდით მოსილსა? ყური მომიპყარ: „არა მოველ, რათა გიმსახურო, არამედ მსახურებად შენდა და მიცემად სული ჩემი სახსრად შენდა“ (მთ. 20, 28). მოვედი არა ვითარცა მწე სასყიდლით დადგინებული, არამედ ვითარც მწე ერთგული და მარად მორჩილი“.

კირიონ III-მ წერილები დაუგზავნა მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიათა მეთაურებს, რომელშიც მოკლედ, მაგრამ დასაბუთებულად გადმოსცემდა საქართველოს ეკლესიის ისტორიას და მოითხოვდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობას.

კირიონ III -მ შექმნა ძლიერი საკათოლიკოსო საბჭო, რომელშიც სასულიერო პირებთან ერთად საერონიც შედიოდნენ.

1918 წლის 26 იანვარს, წმ. დავით აღმაშენებლის ხსოვნის ღღეს, თბილისში გაიხსნა უნივერსიტეტი. კათოლიკოს-პატრიარქმა უნივერსიტეტის ეკლესიაში პარაკლისი გადაიხადა. იგი ღიდი სიხარულით შეეგება საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას, 1918 წლის 27 მაისს თავისუფლების მოედანზე საზეიმო პარაკლისი გადაიხადა და მგზნებარე სიგყეით მიმართა შეკრებილთ.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ჩვეული ენერგიით შეუდგა გაპარტახებული საეკლესიო ქონების შეგროვებას, ეპარქიების აღდგენას, სასულიერო პირთა ელემენტარული საარსებო პირობების შექმნას, მაგრამ, სამწუხაროდ, არ დასცალდა. 1918 წლის 27 ივნისს მარტყოფის მონასტეში დასასვენებლად მყოფი კირიონი თავის საწოლში გყეით განგმირული ნახეს. გამოძიება არ შემდგარა, დამნაშავეები არ დასჯილან.

კირიონ III დაკრძალეს 7 იელისს, ღღის 4 საათზე, სიონის გაძარში. მთელი ქართველი ერი გლოვობდა საქართველოს სულიერ მამას.

კირიონ საძაგლიშვილის შემოქმედებითი შემკვიდრება მრავალ სამეცნიერო ნაშრომს მოიცავს. მათ შორის არის: „ამბაჲი დავით გარეჯის უდაბნოს საკვირველ-მოქმედის მადლის ქვისა“ (გფ., 1899 წ.), „სიგყვიერების თეორია სალიტერატურო ნიმუშების დამატებითურთ“ (1898 წ.), „ღირსი სტეფანე და მის მიერ ღაარსებული ხირსის მონასტერი“ (1898 წ.), „ცხოვრება და მოქალაქეობა ღირსისა მამისა ანტონ მესხეცისა, საკვირველ-მოქმედისა“ (1899 წ.), „წმ. დავით III აღმაშენებელი, მეფე ქართველთა (1089-1125)“, (გფ., 1899 წ.), „წმ. მოწამე აბო გფილელი“ (გფ., 1899 წ.), "Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общества" (ტფლ., 1899 გ.), "Краткий очерк истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие" (ტფლ., 1901 გ.), "Культурная роль Иверии в истории Руси" (ტფლ., 1919 გ.), "Характер грузинской (иверской) церкви и ее значение для православия" ("Пастыр", 1886, №3).

კირიონ III-ის პირადი საარქივო ფონდის ერთი ნაწილი დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალურ-ისტორიულ არქივში, ხოლო მეორე ნაწილი კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

ლიტ.: ე. აბრამაშვილი, „კირიონის პირადი საარქივო ფონდი“, კრ. „მრავალთაჲი“, თბ., ტ. 1, 1971.

ს. ვარდოსანიძე, „კირიონ III“, ოზურგეთი, 1993.

მ. ჯანაშვილი, „უწმინდესი კირიონი“, თბ., 1917.

ზ. ევანია, „საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთავარნი 1917 წლიდან“, ქუთაისი, 1894.

რ. მეტრეველი, „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“, თბ., 1982.

ხ. ქოქრაშვილი, „ზოგიერთი ეპიზოდი ავტოკეფალური მოძრაობის ისტორიისათვის“, ჟურნ. „საქართველოს საპატრიარქო“, 1999, №1.

ლეონიდე

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1919-1921 წწ. (ერისკაცობაში ლონგინოზ სოლომონის ძე ოქროპირიძე).

დაიბადა 1861 წლის 15 თებერვალს მღვდლის ოჯახში პირველდაწყებითი განათლება მიიღო თბილისის სასულიერო სას.

წავლებელში, შემდეგ სწავლობდა თბილისისა და სტავროპოლის სასულიერო სემინარიებში. 1884 წელს შევიდა კიევის სასულიერო აკადემიაში, რომელიც დაამთავრა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით. აკადემიაში სწავლის დროს, 1887 წლის 19 ივნისს ბერად აღიკვეცა, უწოდეს სახელი ლეონიდე. იმავე წლის 29 მაისს ხელდასმულ იქნა ბერდიაკენად, ხოლო 1888 წლის 2 მაისს მღვდელმონაზვნად. საქართველოს ეგზარქოსმა პალადიმ ლეონიდე დანიშნა კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების მისიონერად და სკოლების ინსპექტორად. აქედან იწყება მისი მოღვაწეობა საქართველოს ეკლესიის სასარგებლოდ საინგილოში, ფშავ-ხევსურეთში, მთიულეთსა და ოსეთში. „მისი მოღვაწეობის უმთავრეს მიზნად შეიქმნა სახარების ცხოველმყოფელის სწავლის მედგავლენით განახლება და აღყვავება იმ ერთა ცხოვრებისა, რომელნიც ოდესმე იყვნენ ერთგულნი ძენი ივერიის ეკლესიისანი“ – წერდა მისი მოღვაწეობის შესახებ იმდროინდელი პრესა.

ლეონიდემ ოსეთში მოღვაწეობის დროს დააარსა დაწყებითი სკოლები სოფლებში: როკში, ელისაში, კოშკაში, ხუმაღაგაში, ბერდასა და მაჩხესაში. კავკავის ღელათა სკოლაში გააუმჯობესა საღვთო სჯულის სწავლება. სოფ. ბესლანში საფუძველი ჩაუყარა და აკურთხა ეკლესია.

ლეონიდე აქტიურ სამისიონერო საქმიანობას ეწეოდა მაქათალას მაზრაში მცხოვრებ ინგილოთა შორის. ისინი მუსულმანი სასულიერო პირებისგან ძლიერ შევიწროებულები იყვნენ. 1890 წელს მან საფუძველი ჩაუყარა ქურმუხის წმ. გიორგის ეკლესიის მშენებლობას. ეს მოვლენა ლეონიდემ ინგილოთა საყოველთაო ზეიმად გადააქცია. კურთხევაზე დაასწრო სოფ. კორალანის, ალიბეგლოს და კახის მოსწავლეები. მოსწავლეთა გუნდმა იგალობა წმ. გიორგის გროპარი. 1891 წელს აკურთხა სოფ. კახის ღელათა სკოლის საფუძველი, რომლის მშენებლობაშიც ადგილობრივმა მოსახლეობამ სიხარულით მიიღო მონაწილეობა. იმავე წლის 13 მაისს თასმალოში დააარსა ახალი სკოლა-ეკლესია, 1892 წელს ამავე სოფელში ქრისტეს სჯულზე მოაქცია 62 ინგილო.

დიდი შრომა მიუძღვის ყოვლადსამღვდელო ლეონიდეს თუშ-ფშავ-ხევსურთა შორის ქრისტიანობისა და სწავლა-განათლების გავრცელების საქმეში. ჟურნ. "Духовный вестник"-ში თუშ-ფშავ-

ხუესურთა ყოფის შესახებ საინტერესო წერილები გამოაქვეყნა. ლეონიდემ თხოვნით მიმართა ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების საბჭოს, აქ მოღვაწე მღვდელებისთვის მიეცათ პრივილეგიები, დაეარსებინათ ბარისახოში ობოლ ბავშვთა თავშესაფარი, გაემრავლებინათ სამრევლო სკოლები ქრისტიანობის გავრცელების მიზნით.

ლეონიდემ 1892 წელს პანკისში გაქრისტიანებულ ქისტებს გაუხსნა სკოლა. მისი შუამდგომლობით ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების საბჭომ 12 000 მანეთი გამოჰყო ქურუმხის, თასმალოსა და ყორნისის ეკლესიების აღსადგენად.

მღვდელ-მონაზონი ლეონიდე სასარგებლო და ნაყოფიერი მოღვაწეობისათვის 1892 წელს გედაზნის მონასტრის ილუმენად დაადგინეს, ხოლო 1893 წლის 24 ნოემბრიდან საქართველოს ეპარქიის ბლალოჩინია. მან განაახლა ხირსის მონასტერი და მასთან დაარსა სამრევლო სკოლა, რომელსაც საკუთარი ხარჯით ინახავდა. 1896 წლის 24 სექტემბერს გახდა საქართველო-იმერეთის კანგორის წვერი და საღმრთო წიგნების გამსწორებელი კომიტეტის თავმჯდომარე. 1897 წლის 14 ივლისს დადგენილ იქნა იონე ნათლისმცემლის მონასტრის წინამძღვრად. აქაც დაარსა სამრევლო სკოლა საკუთარი ხარჯით.

კათოლიკოს-პატრიარქმა ლეონიდემ 1897 წელს საფუძველი ჩაუყარა თბილისის საეკლესიო სიძველეთსაცავის კომიტეტს. 1898 წელს, 19 აპრილს იგი სიონის საკათედრო ტაძარში გორის ეპისკოპოსად აკურთხეს, ამავე დროს პირველი ქორეპისკოპოსის მოვალეობასაც ასრულებდა. ლეონიდე დიდ ყურადღებას აქცევდა ქართული ენისა და საეკლესიო გალობის სწავლების საქმეს სასულიერო სემინარიასა და სასწავლებელში. მისი თავმჯდომარეობით შეიქმნა კომისია, რომელმაც შეიმუშავა ქართული ენის სწავლების ახალი პროგრამა. მან ჩამოაყალიბა ქართველ მგალობელთა გუნდი, რომელიც ლოგბარ ალ. კავსადის ხელმძღვანელობით გალობდა თბილისის ეკლესიებში. მან შემწეობის ხელი გაუმართა ბერძენთაგან დევნილ ათონის ქართველთა საეპარქიო ბერებს. ისინი დავით გარეჯის უდაბნოში დაასახლა.

1900 წლის 12 აგვისტოს ყოვლადსამღვდელო ლეონიდემ გადაყვანილ იქნა იმერეთის ეპისკოპოსად. მან ერთი წლის განმავლობაში მოიარა მთელი ეპარქია. განაახლა ტაძრები, ხელი შეუწყო

სამრევლო სკოლების გახსნას, განამტკიცა ქრისტიანული წესჩვეულებები. 1908 წელს იგი გურია-სამეგრელოს ეპარქიის მმართველად დაინიშნა. ეპისკოპოსი მრევლში დიდი ავტორიტეტითა და სიყვარულით სარგებლობდა.

1917 წლის 12 მარტს, კეირა ღლეს, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, ლეონიდესა და სხვა ქართველი მღვდელმთავრების თაოსნობით შესრულდა საგანგებო ღვთისმსახურება. მან ქართველ ერს მიულოცა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. მეორე ღლეს, ეპისკოპოსმა ლეონიდემ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თანხლებით საქართველოს ეკლესიის უკანასკნელ ეგზარქოსს პლატონს განუცხადა, რომ მცხეთაში ჩატარებული კრების დადგენილებით იგი განთავისუფლებულია თანამდებობიდან და ჩამორთმეული აქვს ყოველგვარი უფლება საქართველოს საკათოლიკოსოს საზღვრებში. 14 მარტს ეპისკოპოს ლეონიდეს თავმჯდომარეობით თბილისში გაიმართა სამღვდლოების კრება. კრებამ დაადგინა, რომ ღვთისმსახურება საქართველოს ეკლესიებში შესრულებოდა არა რუსულად, არამედ ქართულ ენაზე.

1917 წლის 29 დეკემბერს მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქმა გიხონმა საქართველოში გამოგზავნა ეპისკოლე, სადაც გამოდიოდა ქართველ მღვდელმთავართა ბრალდებით, რადგან მათ ავტოკეფალიის გამოცხადებით დაარღვიეს საეკლესიო კანონები, რის საფუძველზეც ყოველგვარი კავშირი გაწყდა რუსულ ეკლესიასთან.

ლეონიდემ საპასუხო ეპისკოლე გაუგზავნა გიხონს, სადაც მეცნიერულად და კანონიკურად, საკითხის ღრმა ცოდნით არის წარმოჩენილი ქართული ეკლესიის სამართლიანი მოთხოვნა (იხ. ჟურ. ჯვარი ვაზისა, 1990, №2).

1917 წლის 12 აგვისტოს ყოვლადსამღვდელო ლეონიდემ დაადგინეს თბილისის მიტროპოლიტად, და მას დაეკისრა საქართველოს ეკლესიის ღრობითი მმართველის ფუნქცია. 1919 წლის 23 თებერვალს იგი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს.

ლეონიდემ გამოირჩეოდა არაჩვეულებრივი ქადაგებებით. „შესანიშნავი მქადაგებელი ყოვლად-სამღვდელო გაბრიელის (ქიქოძე – ქ. ნ.) სიკვდილის შემდეგ ქართულ სამქადაგებლო სარბიელზედ პირველობა ყოვლად სამღვდელო ლეონიდეს დარჩა“ –

წერდნენ მის შესახებ. ლეონიდეს სიტყვანი და მოძღვრებანი ქვეყნებოდა საქართველოს ჟურნალ-გაზეთებში. 1914 წელს ფოთში დაიბეჭდა მისი პირველი წიგნი „ქადაგებანი ქართველი წმინდანების ღლეების შესახებ“. იგი დაჯილდოებული იყო მრავალი საეკლესიო ჯილდოთი. უწმინდესი და უნეტარესი ლეონიდეს მოღვაწეობა დაემთხვა პერიოდს, როდესაც საქართველოში ერთმანეთს ებრძოდნენ სხვადასხვა პარტიები და დაჯგუფებანი, თანდათან იკიდებდა ფეხს ბოლშევიზმი. ქვეყანა უკიდურესმა გასაჭირმა მოიცვა. გავრცელდა სხვადასხვა ეპიდემია. ლეონიდე არ სარგებლობდა კათოლიკოსის პრივილეგიებით, ცხოვრობდა უბრალოდ, ისე როგორც მისი სულიერი შვილები. დაემართა შავი ჭირი და 1921 წლის 11 ივნისს გარდაიცვალა. დაკრძალულია თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში.

კათოლიკოს ლეონიდეს პირადი ფონდი ინახება ქუთაისისა და თბილისის სახელმწიფო არქივებში.

ლიტ.: ილ. ნებოძირელი, „იმერეთის ეპისკოპოსი ლეონიდე“, ტფ., 1905.

8. ჭიჭინაძე, „ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძე და ქართული სტამბა 1627-1913 წწ.“, ტფ., 1913.

8. ქვანია, „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთავეარნი 1917 წლიდან“, ქუთაისი, 1994.

ამბროსი

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1921-1927 წლებში. (ერისკაცობაში ბესარიონ ზოსიმეს ძე ხელაია). დაიბადა 1861 წლის 7 სექტემბერს, ზუგდიდის მაზრის სოფელ მარგვილში,

მღვდლის ოჯახში. დაწყებითი განათლება მიიღო სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებელში. 1885 წელს დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია, სადაც საუკეთესო მოსწავლედ ითვლებოდა. 1887 წელს ხელდასხმულ იქნა მღვდლად სოჭში. 1892 წელს სოხუმის საკათედრო გაძრის კანდელაკია. შემდეგ კი დანიშნეს სოხუმის, ახალი ათონის და ლიხნის საეკლესიო-სამრევლო სკოლების ზედამხედველად და ქართული ენის მასწავლებლად. იგი იყო სხვადასხვა საქველმოქმედო საზოგადოების ხელმძღვანელი. ებრძოდა ცარიზმის რუსიფიკატორულ და შოვინისტურ პოლიტიკას აფხაზეთში, გამოდიოდა პრესაში ეპისკოპოს არსენის (იმოგოვი) და შავრაშმელ გოლუბცოვის წინააღმდეგ, რომლებიც აფხაზებს ქართველების სიძულვილს უნერგავდნენ და ღვენიდნენ ქართულ ენას. იგი აგრეთვე იყო ცნობილი, როგორც ქართული ისტორიული ძეგლების მკვლევარი. „პეტერბურგის“ უწყებებში და ქართულ პერიოდულ პრესაში ამბერკის ფსევდონიმით აქვეყნებდა წერილებს საქართველოს პოლიტიკური, კულტურული და საეკლესიო ისტორიის შესახებ. მან გამოკვლევები მიუძღვნა წმინდანად შერაცხულ ისტორიულ პირებს: ღემეტრე თავდადებულს, ქეთევან წამებულს და სხვ. მისი თეოლოგიური თხზულებები დაყულია ქ. ყაზანის არქივებში.

ამბროსი ხელაია 1896 წელს დაქვრივდა, 1897 წელს გაემგზავრა სასწავლებლად ყაზანის სასულიერო აკადემიაში, სადაც უწმიდესი სინოდის თანხმობით უგამოცდოდ მიიღეს. სწავლის დროს ბერად აღიკვეცა. აკადემიაში მან დიდი პაგივისცემა მოიპოვა, როგორც პროფესორ-მასწავლებელთა, ასევე სტუდენტთა შორის. გაზეთი „ივერია“ საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ 1898 წლის 14 იანვარს ყაზანის სასულიერო აკადემიის ეკლესიაში სტუდენტმა ბესარიონ ხელაიამ ქართულად გადაიხადა წირვა, რომელზეც ქართველი სტუდენტები გალობდნენ. წირვას მთელი აკადემია დაესწრო, მათ შორის აკადემიის რექტორი.

პაგრიარქმა ამბროსიმ აკადემია დაამთავრა 1901 წელს ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით. მისი საკანდიდატო დისერტაცია იყო „Борьба Христианства с Исламом в Грузии“. ხელმძღვანელმა პროფ. მალოვმა სთხოვა, შეეყოს დისერტაციის ზოგიერთი თავი და იგი მაგისტრის ხარისხის მოსაპოვებლად წარედგინა.

აკადემიის დამთავრების შემდეგ მღვდელმონაზონმა ამბროსიმ მუშაობა დაიწყო უსკ-მღვდელიცის სასულიერო სასწავლებლის მუშაობაზე. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, 1902 წელს ალყვანილ იქნა არქიმანდრიტის ხარისხში და დაინიშნა ჭელიშის მონასტრის წინამძღვრად. მისი თანამედროვე სიმონ ჭელიძე წერდა, რომ მამა ამბროსის სურვილი აქვს ჭელიშის მონასტერს დაუბრუნოს ძველი ფუნქცია და ისევ აქციოს იგი რაჭის სასულიერო განათლების ცენტრად.

ამბროსი ხელაია ბევრს მუშაობდა ძველი ქართული სასულიერო კულტურის შესწავლაზე. მან ჭელიშის მონასტერში უპატრონოდ მიღებული დანესტიანებული ხელნაწერები გამოამზეურა, გააშრო და აღწერა. სწორედ ამ დროს აღმოაჩინა წმ. ნინოს ცხოვრების ახალი ვარიანტი, რომელიც ცნობილია „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ჭელიშური ხელნაწერით. იგი არის ამ უმნიშვნელოვანესი ძეგლის ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი, რის შესახებაც 1907 წელს მოხსენებით გამოვიდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე. ნაშრომი ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1911 წელს სათაურით „ჭელიშის ვარიანტი ქართლის მოქცევისა“. მკვლევარის აზრით, ქართლის მოქცევის ქრონიკა შედგენილია VII საუკუნეში, სხვადასხვა ძველი ხელნაწერების საფუძველზე, ხოლო აღმოჩენილი ხელნაწერი მისი პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით XIII-XIV სს. ეკუთვნის, რომელიც XI საუკუნის დედნიდან არის გადმოწერილი. შეადარა იგი შატბერდულ ვარიანტს და მივიდა დასკვნამდე, რომ ჭელიშური ხელნაწერი უფრო ვრცელია.

მის კალამს აგრეთვე ეკუთვნის გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ბედიის გაძარი“, სადაც ბედიის ეპარქიის ისტორიის გარდა, მოთხრობილია ვლადიკავის ხაგისა და ღვთისმშობლის სარგყელის თავგადასავალი. ეს თხზულება პირველი ცდაა წმიდა ნაწილთა და რელიქვიათა მონოგრაფიული შესწავლისა.

1904 წელს არქიმანდრიტი ამბროსი გადაიყვანეს თბილისში, ფერისცვალების მონასტრის წინამძღვრად და სინოდური კანტორის წევრად. იგი სხვა მოწინავე ქართველ მოღვაწეებთან ერთად იბრძოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის, რის გამოც 1905 წელს რუსეთში გადაასახლეს. 1908 წელს უსაფუძვლოდ დასდეს ბრალი საქართველოს ეგზარქოსის ნიკონის

მკვლელობაში მონაწილეობისათვის და რიაზანის ეპარქიის წმიდა სამების მონასტერში გააგზავნეს. აუკრძალეს მღვდელმსახურება. 1910 წელს შეიწყალეს, მაგრამ სამშობლოში დაბრუნებაზე უარი უთხრეს. იგი დანიშნეს ნოვგოროდის ეპარქიის სტაროორუსის მონასტრის წინამძღვრად და იმავე ეპარქიის მონასტრების ბლა-ლოჩინად. რუსეთში ყოფნის დროს კათოლიკოსი ამბროსი წერდა: „მე ყოველთვის წინააღმდეგი ვიყავი და ვიქნები იმისა, რომ ქართველმა კაცმა ნებით მიაგოვოს თავისი სამშობლო მხარე, თუნდაც სხვაგან მას მოელოდეს პირადი წარმატება“ (გაბ. „საქართველო“, 1915 წ.).

1915-1917 წლებში ჟურნალებში „განთიადი“ და „ცხოვრება“ იბეჭდებოდა ამბროსი ხელაიას ნარკვევები სათაურით „მოგ-ბაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“, ამბერკის ფსევდონიმით.

1917 წლის აგვისტოში დაბრუნდა საქართველოში. იმავე წლის 15 ოქტომბერს ხელდასხმულ იქნა ჰყონდიდის ეპარქიის ეპისკოპოსად, შემდეგ კი მიგროპოლიტად. 1921 წლის 1-5 სექტემბერს. გელათში შედგა მესამე საეკლესიო კრება, სადაც ცხუმ-აფხაზეთის მიგროპოლიტი ამბროსი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს.

ამბროსი ხელაია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ხშირად გამოდიოდა ქადაგებებით. მისი გამოსვლები ხელს უწყობდა ქართველი ერის კონსოლიდაციას, სულიერ და ზნეობრივ აღზრდას. აღსანიშნავია მის მიერ წარმოთქმული სიტყვა ილია ჭავჭავაძის პანაშვიდზე სიონის ტაძარში (1907 წ. 8 სექტემბერი), რომელიც შემდეგი სიტყვებით დაასრულა: „ის (ილია – ქ. ნ.) თავისი ნაშრომ-ნაღვაწით უკედავად დარჩება, სანამ ქართველი ერი იარსებებს. ვიგყოფი მეტსაც: ქართველი ერიც რომ გადაგვარდეს, უკუღმართ ღრო-გარემოებათა გამო, მაშინაც არ იქნება დაკარგული დიდებულ მგოსან-მოღვაწის ხსოვნა, ვინაითგან ამ დიდებული საქართველოს შვილის ნაწარმოები ეკუთვნის არა მარტო ქართველ ერს, არამედ მთელ კაცობრიობას, რომლის ნაწილსაც შეადგენს ქართველობა“.

1921 წლის 25 თებერვლის შემდეგ, როდესაც საქართველომ დაკარგა დამოუკიდებლობა, ამბროსი ხელაიამ ათზე მეტი ღო-კუმენგი გაგზავნა საქართველოს ხელისუფლების სხვადასხვა ინ-სტანციაში, სადაც უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ეკლესიის მი-

მართ გაჩაღებული დევნის, ქართული ენის უფლებების შეზღუდვისა და ისტორიული მიწების სხვათა განკარგულებაში გადაცემის თაობაზე, მაგრამ უშედეგოდ.

1922 წლის 10 აპრილიდან 14 მაისამდე ჩრდილოეთ იტალიის ქ. გენუაში ჩაგარდა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელიც მიძღვნილი იყო „ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის ქვეყნების ეკონომიკის აღდგენისადმი“. მონაწილეობას იღებდა 23 სახელმწიფო. კონფერენციის დაწყებამდე კათოლიკოს-პაგრიარქმა ამბროსიმ მოწოდება გაუგზავნა მის დელეგატებს. ამ მიმართვის შედგენაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს საკათოლიკოსო საბჭოს წევრებმაც. მემორანდუმში ქართველი ხალხის სახელით საქართველოდან წითელი ჯარის გაყვანა და რეფერენდუმის ჩატარება იქნა მოთხოვნილი. მემორანდუმი კონფერენციამ დღის წესრიგში არ დააყენა და ბუნებრივია, არანაირი შედეგი არ მოჰყოლია.

მიმართვის შინაარსი ცნობილი გახდა საბჭოთა მთავრობისათვის. კათოლიკოს-პაგრიარქი და საკათოლიკოსო საბჭოს 9 წევრი დააპატიმრეს. 1922 წლის 12 ივნისს დაკითხულ იქნა ამბროსი ხელაია. დაკითხვაზე მან ჩეკას თანამშრომელს ერთმნიშვნელოვანი პასუხი გასცა: „გენუის კონფერენციაზე გაგზავნილი მოწოდება რედაქტირებული იყო ჩემს მიერ და ჩემს მიერვე ხელმოწერილი“.

1924 წლის 10 მარტს უზენაესი სასამართლოს საჯარო სხდომაზე პლენაროვის სახელობის მუშათა კლუბში შედგა სასამართლო. სასამართლო პროცესზე მსჯავრდებულებს ოთხი ბრალდება წაუყენეს: კონფერენციისადმი მემორანდუმის გაგზავნა, საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში დაცული საგანძურის გადამალვა, რათა ხელისუფლებას იგი არ გამოეყენებინა დამშეულთა დასახმარებლად, საეკლესიო ქონების საალრიცხოვო წიგნების არასწორი წარმოება და სამხედრო გაძრის (დღევანდელი მთავრობის სასახლის ტერიტორია) კომკავშირისთვის გადაცემისა და სატრაპეზოს დაშლის პროცედურაში საპაგრიარქოს წარმომადგენლის გამოუცხადებლობა.

ამბროსი ხელაიას დამატებითი ბრალდება იყო „უცხო სახელმწიფოსთან ურთიერთობის დაჭერა, მის დასაყოლიებლად რესპუბლიკის საქმეებში შეიარაღებული ძალით ჩარევისათვის“.

არცერთმა ბრალდებულმა თავი დამნაშავედ არ სცნო. 19 მარტს, საღამოს 8 საათზე გამოტანილი იქნა განაჩენი, რომლის ძალითაც კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსის მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა 7 წლით, 9 თვით, 23 ღლით, სასტიკი იზოლაციითა და მთელი ქონების კონფისკაციით. მან სასამართლო პროცესზე წარმოსთქვა მსჯავრდებულის საბოლოო სიგყვა, რომელიც არის მისი ინტელექტუალური პოტენციალისა და სულიერი სიმტკიცის დადასტურება. ზეპირი გადმოცემით, მან ეს სიგყვა შემდეგი ფრაზით დაამთავრა: „სული ჩემი ეკუთვნის ღმერთს, გული – საქართველოს, გემს კი, რაც გნებავთ, ის უყავით“.

1924 წლის ბოლოს გამოცემული ამნისტიით კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსის და საკათოლიკოსო საბჭოს წევრებს სასჯელი მოუხსნეს. ამბროსის კათოლიკოსობა დაუბრუნეს.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი გარდაიცვალა 1927 წლის 29 მარტს. დაკრძალულია თბილისის სიონის საკათედრო გაძარში.

1995 წელს საქართველოს ეკლესიის გაერთიანებულ კრებაზე განიხილეს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ამბროსი ხელაიას ცხოვრება. ერისა და ეკლესიის წინაშე დამსახურებისათვის იგი შერაცხულ იქნა წმინდანთა დასში ამბროსი აღმსარებლის სახელით, იქვე წარმოადგინეს მისი ხატი და ხსენების დღეთ 16 (29) მარტი განაწესეს.

ლიგა: არქიმანდრიტი ამბროსი, „ჰელიშის ვარიანტი ქართლის მოქცევისა“, ტფ., 1911.

ზ. ევანია, „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი და მღვდელმთავარი 1917 წლიდან“, ქუთაისი, 1994.

მ. ხუციშვილი, ს. ლეკიშვილი, „ეკლავ ამბროსი ხელაიას საქმის გამო“, მნათობი, №9, 1989.

ამბროსი ხელაია (სილუეტი), ბროშურა, თბ., 1994.

ვ. გურგენიძე, ამბროსი ხელაია, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, „წმ. მარიამის წილხედრი ქვეყანა“, წიგნი II, თბ., 1997.

ვ. გურგენიძე, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, ჟურ. „ჯვარი ეაზისა“, 1997, №1.

გ. კალანდია, „მარიამ ღვთისმშობლის სიწმინდეები და საქართველო“, თბ., 1999.

ქრისტეშორე III

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1927-1932 წლებში. (ერისკაცობაში ქრისტეფორე მურმანის ძე ციცქიშვილი).

დაიბადა 1873 წლის 15 მარტს, შორაპნის მაზრის სოფელ ვერგევიჭალაში, მღვდლის ოჯახში. 1895 წელს დაამთავრა თბილისის

სასულიერო სემინარია, შემდეგ თბილისის უნივერსიტეტის უმაღლესი პედაგოგიური კურსები.

1895-1922 წლებში მღვდელმსახურად იყო იმიერკავკასიის ოლქში, შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში და გორის მაზრის სოფლებში – ხიდისთავში, იგრიასა და ნაბახტევში და თბილისის ვერის წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიაში მსახურობდა.

ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას: 1898-1905 წწ. მუშაობდა იგრიის ორკლასიანი სკოლის გამგედ და საღვთო სჯულის მასწავლებლად, ხოლო 1904-1905 წწ. გორის მაზრის პირველი რაიონის სამრევლო სკოლების მეთვალყურედ. 1905-1918 წწ. თბილისის მეხუთე გიმნაზიის საღვთო სჯულისა და ქართული ენის მასწავლებლად.

1905 წელს თბილისში თავმჯდომარეობდა ქართლ-კახეთის ეპარქიის სამღვდლო პირთა კრებას, რომელმაც შეიმუშავა და მინისტრთა კაბინეტში გაგზავნა მოთხოვნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის თაობაზე. კრების მონაწილეები მაშინდელი ეგზარქოსის ალექსისა და სასულიერო სემინარიის რექტორის ნიკანდრის წაქეზებით კამაკებმა სასტიკად დაარბიეს. კრების თავმჯდომარეს, მამა ქრისტეფორეს აუკრძალეს სამღვდლო მოღვაწეობა და სამრევლო სკოლების ზედამხედველის თანამდებობიდანაც გაათავისუფლეს. ყოვლადსამღვდლო ქრისტეფორე იყო ერთ-ერთი დამაარსებელი და რედაქტორი ეურნალის „ახალი სიგყვა“, რომლის გამოცემაც დაიწყო საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1917 წ.). ეურნალის მიზანი იყო, ხელი შეეწყო იმდროინდელი სასულიერო ცხოვრების განახლებისათვის.

1922 წლის 18 მარტს ღუგუთში ქრისტეფორე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ლოცვა-კურთხევით ხელდასხმულ იქნა მანგლისის, ხოლო შემდეგ ურბნისის ეპისკოპოსად. 1922 წლის 28 მაისს დაინიშნა კათოლიკოს-პატრიარქის ქორეპისკოპოსად. 1923 წლის 12 იანვრიდან 1925 წლის 8 მარტამდე ასრულებდა პატრიარქის მოსაყდრის მოვალეობას. 1925 წელს მან წერილობითი თხოვნა გაუგზავნა სსრკ ცაკის თავმჯდომარეს კალინინს, ცხაკაიასა და ცაკის მდივანს ენუქიძეს აბროსი ხელაიას გათავისუფლების თხოვნით.

1925-1927 წწ. იგი ცხუმ-აფხაზეთის მიგროპოლიტია. 1927 წლის 26 ივნისს აირჩიეს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად.

1927 წლის საეკლესიო კრებაზე მოხდა ეკლესიის გადასვლა კალენდრის ძველი სტილიდან ახალზე, რომელიც შემდგომ ისევ ძველით შეიცვალა.

ქრისტეფორე III-ის ლიგერატურული ხასიათის წერილებიდან გამოირჩევა ნარკვევი ძველი ქართული მწერლობის ძეგლის „ვისრამიანის“ შესახებ. მისი ხელშეწყობით სურამში აშენდა ეკლესია, სკოლა, ხიდი.

1932 წლის 10 იანვარს კათოლიკოს-პატრიარქი ქრისტეფორე III გარდაიცვალა. დაკრძალულია თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში.

მისი პირადი ფონდი ინახება საქართველოს საპატრიარქოს არქივში.

ლიტ: დ. ციციშვილი, „თვალთათვის დაფარული მოწამე, კათალიკოს-პატრიარქი 1927-1932 წწ. ქრისტეფორე III“, თბ., 1999.

კალისტრატე

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1932-1952 წწ. (ერისკაცობაში კალისტრატე შიხეილის ძე ცინცაძე). დაიბადა 1866 წლის 12 (24) აპრილს, ქუთაისის გუბერნიის სოფ. გობანიერში, მღვდლის ოჯახში.

1875 წელს მშობლებმა კალისტრატე ეპისკოპოს გაბრიელის (ქიქოძე) რჩევით ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში მიიბარეს, რომლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ მან 1882 წ. თბილისის სასულიერო სემინარიაში გააგრძელა სწავლა. 1888 წელს სემინარიის პედაგოგთა საბჭომ იგი სახელმწიფო ხარჯით სასწავლებლად კიევის სასულიერო აკადემიაში გააგზავნა. აქ კალისტრატემ საფუძვლიანად შეისწავლა კლასიკური ენები (ბერძნული, ლათინური) და სლავური, ისტორიოგრაფიის, არქეოლოგიისა და მეცნიერული ლიტურგიკის იმდროინდელი მიღწევები. მიიღო მდიდარი საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ცოდნა. მან ისტორიის განყოფილება, სასულიერო აკადემიაში დაამთავრა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით. მისი სადისერტაციო ნაშრომი იყო "Иверская церковь в период Сасанидов" (270-570 гг.).

1892 წლის აგვისტოში კალისტრატე სამშობლოში დაბრუნდა და სამსახური დაიწყო თბილისის დიდუბის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესიაში. 1893 წლის 18 აპრილს აკურთხეს მღვდლად და ამავე ეკლესიის წინამძღვრად დაადგინეს. 1903 წლიდან იგი თბილისის ქაშვეთის ეკლესიის მღვდელმსახურია, ხოლო 1909 წელს დეკანოზობა უბოძეს. 1929 წელს კათოლიკოს-პატრიარქმა ამბროსიმ (იხ. სგ. ამბროსი ხელაია) ქ. გენუის საერთაშორისო კონფერენციას გაუგზავნა მემორანდუმი. ამ დოკუმენტის შედგენაში მონაწილეობას იღებდნენ საკათოლიკოსო საბჭოს წევრებიც. მათ შორის კალისტრატეც, რომელიც აღნიშნული საბჭოს წევრი იყო 1917 წლიდან. საბჭოთა საქართველოს მთავრობამ კათოლიკოსი და საბჭოს წევრები დააპატიმრა. 1924 წლის 19 მარტის განაჩენით კალისტრატე ცინცაძეს თავისუფლების აღკვეთა მიესაჯა 3 წლით, 9 თვით და 23 დღით, მკაცრი იზოლაციით და მთელი ქონების ჩამორთმევით. ამავე წლის ბოლოს იგი ამნისტიის ძალით ციხიდან გამოვიდა.

1925 წლის 2 ნოემბერს კალისტრატე, კათოლიკოს-პატრიარქის, ამბროსის ლოცვა-კურთხევითა და თანადგომით ხელდასხმულ იქნა ნინოწმინდელ ეპისკოპოსად. იმავე დღეს მიტროპოლიტის პატივი ებოძა და კათოლიკოს-პატრიარქის თანამოსაყდრედ დაინიშნა. 1927 წლიდან იგი მანგლისის ეპარქიას განაგებდა.

1932 წლის 24 ივნისს საქართველოს მეექვსე საეკლესიო კრებამ მიტროპოლიტი კალისტრატე აღასაყდრა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. კურთხევა მოხდა მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში.

კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე საეკლესიო მოღვაწეობასთან ერთად ეწეოდა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას და ნაყოფიერად მუშაობდა სამეცნიერო ასპარეზზე.

იგი იყო საეკლესიო მუშეუმის მდივანი (1897-1921 წწ.), ქართული საღვთისმსახურო წიგნების შემსწორებელი კომისიის წევრი (1896-1917 წწ.), მცხეთის ტაძრების აღორძინების კომიტეტის მდივანი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭოს წევრი, ქართული ფილარმონიული საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი.

კალისტრატე წარგზავნილი იქნა სამღვდლოების დეპუტატად თბილისის ქალაქის საბჭოში 1895-1903 წწ. და 1916-1917 წწ., თბილისის გუბერნიაში ერობის შემოღებასთან დაკავშირებით გამართულ თათბირზე 1909 და 1916 წ., 1905 და 1917 წლებში კი პეტერბურგში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენასთან დაკავშირებით გამართულ სხდომებზე.

ყოველდღიურად კალისტრატე ღიდ თანადგომას უწევდა კულტურის მოღვაწეებს. იგი განმარტავდა ხელოვნების საფუძველსა და მიზანს, ამბობდა მის ზნეობრივ ავტორიტეტს საზოგადოების თვალში. „ფილარმონიული საზოგადოების“ ბაზაზე მისი თანადგომით დაარსდა „სამუსიკო სკოლა“. კალისტრატეს თხოვნით გ. ფალიაშვილმა ნოტებზე გადაიღო „წმ. იოანე ოქროპირის წირვის წესი“ (დაიბეჭდა მოსკოვში) და ქაშვეთის ეკლესიისათვის შეადგინა ოთხ ხმაზე მგალობელი 25 ქალ-ვაჟისაგან შემდგარი მუღმივი გუნდი.

კათოლიკოსმა ღიდი ამაგი დასდო ისტორიულ ძეგლებსა და სიძველეთსაცაუებს. მისი მცდელობით გააუქმეს პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა სიონის მიდამოების თანამედროვე სტილში რეკონსტრუქციას. საგანგებო აღნიშვნის ღირსია მისი დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე ხელნაწერთა მოპოვების საქმეში. მან 1928 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიძველეთსაცაეს შესწირა ხელნაწერები, მათ შორის ქეთევან დედოფლის ნაქონი „ლოცვანი“ (XVI ს.), „მარგარიტი“

(XVIII ს.), დავით რექტორის მიერ გადაწერილი „სჯულის კანონი“ (XVIII ს.), 1925 წელს უნივერსიტეტის ხელნაწერთა ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა „დიდი სჯულის კანონი“, აგრეთვე ფუნდამენტური ნაწილი „კანონნი წმიდათა მოციქულთანი“, რომელსაც საფუძვლად XI ს. ხელნაწერი დაედო.

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ ყოვლადსამღვდელო კალისტრატე თავდაუზოგავად იღწვოდა მისი სახელის განმტკიცებისათვის საერთაშორისო ასპარეზზე. იგი მიისწრაფოდა, რათა მსოფლიო ავტოკეფალურ ეკლესიებს ეცნოთ ქართველი ერის უფლებები. თავდაპირველად მსოფლიოს მართლმადიდებელი პატრიარქები არ ადასტურებდნენ ივერიის ეკლესიის განახლებულ ავტოკეფალიას. საქართველოს წარმომადგენლობა არ იქნა მიწვეული 1926 წლისთვის დანიშნულ VIII მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე (კრება არ შედგა). საქართველოს საკათოლიკოსო საბჭომ თვითონ მიმართა ყოვლად უწმინდეს კონსტანტინეპოლის პატრიარქს მმური ეპისკოპოთი, რომლის გექსტი მიგროპოლიტმა კალისტრატემ შეადგინა. 1920 წელს მანვე შეადგინა ეპისკოპლე სრულიად რუსეთის პატრიარქ გიხონისადმი და ამხილა ეურნალ „ეერკოვნიე ვედომოსტის“ მონაჭორი ქართველთა „სეპარატიზმსა“ და „ნაციონალიზმზე“.

1943 წლის 28 ოქტომბერს თბილისში ჩამოვიდა სრულიად რუსეთის პატრიარქის, სერგის მიერ ოფიციალურად წარმოგზავნილი სტავროპოლისა და პიატიგორსკის მთავარეპისკოპოსი ანტონი. კათოლიკოს-პატრიარქმა კალისტრატემ სიონის ტაძარში საღმრთო ლიტურგია შეასრულა ანტონთან ერთად, რის შემდეგაც აღსდგა საქართველოსა და რუსეთის ეკლესიებს შორის ურთიერთობა. ამ აქტით რუსეთის ეკლესიამ კანონიკურად პირველად სცნო საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა, რის შესახებაც ამცნო მართლმადიდებელ მწყემსმთავრებს.

მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში კათოლიკოსმა ფრონგისათვის სახელმწიფო ბანკში გახსნა პირადი ანგარიში. ომის შემდგომ კი მონაწილეობდა მშვიდობის ფორუმებში (მოსკოვი 1948 წ. და 1951 წ.). მიმოწერა ჰქონდა უილიამ კინკთან, ეოზეფ რაიგთან და ომის საწინააღმდეგო მოძრაობის სხვა წარმომადგენლებთან.

თვალსაჩინოა კალისტრატეს პედაგოგიური მოღვაწეობა. იგი ასწავლიდა საღმრთო სჯულს თბილისის სათავადაზნაურო და ვა-

ეთა პირველ გიმნაზიებში, ლევანდოესკის კერძო გიმნაზიაში და თბილისის მასწავლებელ ქალთა სკოლაში. თანამშრომლობდა სასულიერო სემინარიის პედაგოგიურ საბჭოში. იღწვოდა განათლების კერების დაარსება-განმგვიცებისათვის. 1900 წლის 14 ოქტომბერს, ქართული გიმნაზიის ახალი შენობის სიძირკველის ჩაყრისას, იგი შემდეგი სიტყვებით მიესალმა საზოგადოებას: „დღეს ჩვენ საფუძველს ვდებთ ამ გაძრისას, რომელმაც თავის ზღუდეთაგან უნდა გამოუშვას მეცნიერების ნათლით შემოსილნი, სარწმუნოების ფარით აღჭურვილნი და ზნეობრივის სიფაქიზით გაბრწყინებულნი ქართველი მამულიშვილები“. 1918 წლის 26 იანვარს, იგივე გიმნაზიის ჭერქვეშ, უნივერსიტეტის დაარსების გვიმზე მან ქართველ ინტელიგენციას სანატრელი დღე მიულოცა. მისივე თაოსნობით 1904 წელს ჩამოყალიბდა „ღარიბ მოწაფეთა დამხმარე ქალთა კომიტეტი“. 1922 წელს გაიხსნა სამოძღვრო კურსები. მანვე შეადგინა დამხმარე სახელმძღვანელო საღმრთო სჯულისათვის. ქართული პედაგოგიკის ისტორიისათვის საყურადღებოა მისი ეპიგრაფიები (დაკრძალვაზე წარმოთქმული სიტყვები) ცნობილი მასწავლებლების ნ. ცხევიძისადმი, ა. ხახანაშვილისადმი, თ. ჟორდანიასადმი, ი. გოგებაშვილისადმი. იგი მოკლედ, მაგრამ ამომწურავად, საკითხის ღრმა ცოდნით წარმოაჩენდა და განსაზღვრავდა მათ ადგილს, დამსახურებას ეროვნული კულტურის წინაშე. მან მრავალ ახალგაზრდას გაუღვია სწავლის სურვილი. იგი მატერიალურად ეხმარებოდა საზღვარგარეთ სწავლის მისაღებად გაგზავნილ, შემდგომში ვარშავის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის დოქტორს, გრიგოლ ფერაძეს.

კალისტრატე ცინცაძეს მეცნიერული კვლევა, სტუდენტობიდან მოყოლებული, არასოდეს მიუტოვებია. 1893 წელს გაბ. „ივერიაში“ (№159) გამოაქვეყნა სტატია: „რომელს წელს მიიღეს ქრისტიანობა ქართველებმა“, 1894 წელს ჟურნალში "Пастырск" ნაწილ-ნაწილ დაიბეჭდა მისი სტატია "Автокефалия церкви Грузинской", რომელიც მცირე დამატებით 1905 წელს წიგნად გამოიცა. აღნიშნულ პუბლიკაციას „ველიკორუსთა“ დიდი გულისწყრომა მოჰყვა. ეგზარქოსი ელადიმერი რედაქტორს დ. ღამბაშიძეს ჟურნალის დახურვითა და გადასახლებით დაემუქრა. 1906 წელს მან გამოაქვეყნა მონოგრაფია "Историческая справка по вопросу об автокефальности Грузинской церкви". გამოკვლევამ სპეციალ-

ისტა მოწონება დაიმსახურა. მას ყურადღების გარეშე არ დაუტოვებია თურქეთის გერიგორიაზე მოქცეული ქართული ისტორიული პროვინციების მოსახლეობისა და კულტურის ძეგლების საკითხი. წერილში „საქართველოს საკათალიკოსოს ზემო ქართლის ეპარქიებისათვის“ მან წარმოადგინა „ზემო ქართლის“ სახელით ცნობილ გერიგორიაზე ისტორიულად არსებული ეპარქიების სრული სია: ალაშქერგის, ანჩის, დადაშენის, ერუშეთის, იშხანის, კარის, საგრაფელას, გბეთის, წურწყაბისა და წყაროსთავის, რაც უდრის ახლანდელი თურქეთის ოლქებს: ათონს, ალაშქერგს, ართვინს, არგანს, ბასიანს, გუმრისს, თორთომს, ისპირს, კისკომს, ოლთისს, რიზეს, ყარსს, ყაღზევანს და ხოფს მუსლიმანი ქართველებით დასახლებულს. „ეს ის მხარეა – წერდა იგი – სადაც დაირწა აკეანი ქართული კულტურული ცხოვრებისა და სადაც ყველაზე ადრე შეიგნეს აუცილებლობა პოლიტიკურად გაერთიანებისა ცალ-ცალკე დაყოფილი საქართველოსი“. კალისტრატე ეძებდა დიპლომატიურ გზებს აღნიშნული პროვინციების დასაბრუნებლად. მის სამეცნიერო მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ისტორიულ-არქეოლოგიურ შრომებს „ქვაშვეთის“ ეკლესიის შესახებ. 1918 წელს ქაშვეთის სამრევლო საბჭომ კალისტრატეს მიმართა თხოვნით, დაეწერა ეკლესიისა და მისი მრევლის ისტორია. მან 1927-1930 წლებში შეადგინა 386 გვერდიანი მონოგრაფია: „ქვაშვეთის წმ. გიორგის ეკლესია გფილისში“. 1942 წელს დაწერა გამოკვლევა „ქართული ოდიკისათვის“, სადაც განხილულია გერმინ „ოდიკის“ რაობა, მისი ისტორია. ეს ნაშრომი აღნიშნულ თემაზე პირველი მონოგრაფიაა. მის რუსთველოლოგიურ ნაშრომთაგან გამოქვეყნებულია „ვეფხისტყაონის აეგორის მსოფლმხედველობისათვის“. საყურადღებოა მისი საარქივო მასალების კრებული „Грузинская церковь как феодал, помещик и капиталист“, რომელიც მოიცავს 1801-1861 წწ. ისტორიას. სპეციალისტებს საქართველოს ეკლესიის ახლო წარსულისა თუ, საერთოდ, ორთოდოქსული სამყაროს კანონიკურ-იურიდიული წყაროებისა და გრადიციების გასაცნობად ფასდაუდებელ დოკუმენტად მიაჩნიათ კ. ცინცაძის სქელგანიანი შრომა „ქუთაისის საეკლესიო ყრილობის გამო 1926 წლის დეკემბრის 26-27-ში“. საინტერესოა მისი მოგონებები გაბრიელ ეპისკოპოსზე, ზ. ფალიაშვილზე, ი. ჭავჭავაძეზე და სხვ.

კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 1952 წლის 3 თებერვალს. დაკრძალულია სიონის საკათედრო ტაძარში. მისი პირადი ფონდი ინახება კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. 120 წლის იუბილესთან დაკავშირებით მის შემოქმედებას მიეძღვნა ჟურნ. „საღვთისმეტყველო კრებულის“ ერთი ტომი (1987 წ., №3).

ლიტ.: ჟურნ. „საღვთისმეტყველო კრებული“, 1987, №3.

ზ. ევანია, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთავარნი 1917 წლიდან, 1994.

ნ. პაპუაშვილი, „კ. მ. ცინცაძის ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა“, ჟურნ. „მრავალთავი“, 1986, XIII.

მ. ხუციშვილი, ს. ლეკიშვილი, კვლავ ამბროსი ხელაიას საქმის გამო, მნათობი, 1989, №9.

მელქისედეკ III

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1952-1960 წლებში. (ერისკაცობაში მიხეილ გიორგის ძე ფხალაძე).

დაიბადა 1872 წლის 2 ნოემბერს, სიღნაღის მაზრის სოფელ ზემო ქანდაურში, მეღავითნეს ოჯახში. პირველდაწყებითი გა-

ნათლება მიიღო თელავის სასულიერო სასწავლებელში. იგი საუკეთესო მოსწავლედ ითვლებოდა. 1896 წელს წარჩინებით დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია. გამოირჩეულად სწავლობდა ძველ ბერძნულ ენას და სიბრძნისმეცყველებას. კათოლიკოს-პატრიარქი სწავლის გასაგრძელებლად რუსეთში გაემგზავრა. მან 1900 წელს წარმატებით დაამთავრა ყაზანის სასულიერო აკადემია ღვთისმეცყველების კანდიდატის სამეცნიერო წოდებით. იგი იყო ძველი ბერძნულის შესანიშნავი მცოდნე და თარგმნა ჰეროდოტეს „ისტორია“, პერიპლუს არიანეს „ევქსინის ზღვის გარშემო მოგზაურობა“.

კათოლიკოს-პატრიარქის მელქისედეკ III-ის ხელნაწერები მოწმობენ მისი პიროვნების ინტელექტუალური ინტერესების ფართო პორიზონტზე. იგი დაინტერესებული იყო ღვთისმეცყველების, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, საქართველოს ისტორიის, ენათმეცნიერების, სიგყვის ეტიმოლოგიის, ლიტურგიკის, პოეტიკის საკითხებით.

1900-1907 წწ. მელქისედეკ III ასწავლიდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში. 1904-1909 წწ. სმოლენსკის გუბერნიის ქ. ბელის სასულიერო სასწავლებლის პედაგოგია. 1909-1915 წწ. პედაგოგად მუშაობს კამენეც-პოდოლსკის სასულიერო სასწავლებელში, ხოლო 1915 წლიდან ქ. გიეროვოს სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველია. 1915 წელს მან სასულიერო წოდება მიიღო. 1917-1920 წლებში დაინიშნა გორის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველად. 1918 წელს მას გარდაეცვალა მეუღლე, რის შემდეგაც თავისი ცხოვრება საბოლოოდ ეკლესიას დაუკავშირა. 1922-1925 წლებში იგი თბილისის სიონის საკათედრო ტაძრისა და ანჩისხატის ეკლესიის დეკანოზია, ხოლო 1925 წელს ოთხი შვილის მამა ბერად აღიკვეცა, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ამბროსის ხელდასხმით და ეწოდა სახელი „მელქისედეკი“.

1925 წლის 14 ოქტომბერს მელქისედეკი ხელდასხმულ იქნა ალავერდის ეპისკოპოსად. 1928 წლის 24 მარტს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ქრისტეფორე III-ის მიერ გადაყვანილ იქნა წილკნის ეპისკოპოსად. იმავე წლის 11 მაისს დაინიშნა თბილისის ფერისცვალების მონასტრის წინამძღვრად. 1935 წლის 2 იანვარს ებოძა მიტროპოლიტის პატივი და დაინიშნა ცხუმ-აფხაზეთის

ეპარქიის მმართველად. 1944 წლის 30 აპრილს გაამწესეს თბილისის დიდუბის ღვთისმშობლის დაბადების სახელობის წინამძღვრად და ურბნისის ეპარქიის მმართველად.

1952 წლის 5 აპრილს, თბილისში, სიონის საკათედრო ტაძარში საქართველოს ეკლესიის მეცხრე კრებაზე, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს ურბნელი მიგროპოლიტი, მელქისედეკი.

საქართველოს ეკლესიის წინამძღვრის ინტრონიზაცია შედგა მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხარების დღესასწაულზე, 7 აპრილს.

კათოლიკოს-პატრიარქის მელქისედეკ III-ს დროს აღსდგა წირვა-ლოცვა ფოთსა და მოწამეთაში, აქვე გადმოსვენებულ იქნა მუზეუმიდან წმიდანთა, დავითისა და კონსტანტინეს, ნაწილები. წმიდა ნინოს დაკრძალვის ადგილას აგებულ ეკლესიაში აღსდგა წირვა-ლოცვა, ხაშურში აშენდა ეკლესია და დაწესდა ღვთისმსახურება, თბილისის სიონში აღსდგა ქართულად წირვა-ლოცვა, სადაც ოცი წლის განმავლობაში ღვთისმსახურება რუსულად სრულდებოდა. აგრეთვე სიონში შემოღებული იქნა საერთო გალობა ქართულად.

კათოლიკოს-პატრიარქი მელქისედეკ III გამოირჩეოდა შესანიშნავი ქადაგებებით: საქართველოს ეკლესიის საისტორიო საკითხებზე, წმ. ნინოზე, ქრისტიანულ დღესასწაულებზე – ჯვართამაღლებაზე, სვეტიცხოვლობაზე, ღვთისმშობლის გაძრად მიყვანებაზე, ღვთის მონობაზე, ხაგის მონობაზე, შრომაზე და სხვ.

კათოლიკოს-პატრიარქი მელქისედეკ III გარდაიცვალა 1960 წლის 10 იანვარს. დაკრძალვაზე სიგყვით გამოვიდნენ ანგიოქიის, რუსეთის, სომხეთის საპატრიარქოთა წარმომადგენლები, თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიის წინამძღვარი, ებრაელთა რაბინების დელეგაციის წარმომადგენელი. იგი დაკრძალულია თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში. მისი პირადი ფონდი ინახება საქართველოს საპატრიარქოს არქივში.

ლიგ.: ზ. ევანია, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთავარნი 1917 წლიდან, „სახალხო გაზეთი“, 1996, 23 მარტი, №31.

ეურე II

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1960-1972 წლებში. (ერისკაცობაში გრიგოლ შიოს ძე სიღამონიძე). დაიბადა 1896 წლის 19 ოქტომბერს, გორის მაზრის სოფ. ღოესში, მეღავითნეს ოჯახში. პირველდაწყებითი განათლება მიიღო გორის სასუ-

ლიერო სასწავლებელში. 1918 წელს დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია. 1920-1922 წწ. სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე. 1922 წლის 17 იანვარს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ამბროსის ლოცვა-კურთხევით ბერად აღიკვეცა. იმავე წლის 27 იანვარს ხელდასხმულ იქნა იეროდიაკენად, ხოლო 1922 წლის 18 მარტს მღვდელმონაზვნად. ამ პერიოდში იგი ასრულებდა კათოლიკოს-პატრიარქის პირადი მდივნის მოვალეობას და ამავე დროს იყო შიო მღვიმის მონასტრის წინამძღვრის მოადგილე. 1925 წლის 2 ოქტომბერს აღყვანილ იქნა არქიმანდრიგის ხარისხში. თანადროულად აღმოსავლეთ საქართველოს მონასტრების ბლალოჩინად დაინიშნა..

1927 წლის 27 მარტს კათოლიკოს-პატრიარქის, ქრისტეფორე III-ის ლოცვა-კურთხევით თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში ხელდასხმულ იქნა მანგლისის, შემდეგ ნინოწმინდის ეპისკოპოსად, ამავე პერიოდში გახდა კათოლიკოს-პატრიარქის ქორეპისკოპოსი და დროებით განაგებდა ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიას. 1928 წლის 4 ოქტომბერს თავისი თხოვნით განთავისუფლდა ქორეპისკოპოსის მოვალეობისაგან. 1930 წლის 24 ოქტომბერს დროებით განაგებდა ურბნისის ეპარქიას. 1937-1944 წლებში იგი ანგისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით გადაასახლეს. 1944 წლის 24 ოქტომბერს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, კალისტრატეს ლოცვა-კურთხევით დაინიშნა ქუთათელ-გაენათელ ეპისკოპოსად. 1945 წლის 12 ივლისს იმავე კათედრაზე აღყვანილ იქნა მიგროპოლიტის ხარისხში. სხვადასხვა დროს მართავდა შემდეგ ეპარქიებს: არგვეთის, ნიკორწმინდის, ცაგერის, ჭყონდიდის; 1953 წლის 29 ოქტომბერს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მელქისედეკ III-ის ლოცვა-კურთხევით გადაყვანილ იქნა ბათუმ-შემოქმედის ეპარქიის მღვდელმთავრად და განაგებდა ჭყონდიდის ეპარქიას.

მიგროპოლიტი ეფრემი 1960 წლის 11 იანვარს არჩეულ იქნა კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრედ. იმავე წლის 20 თებერვალს საქართველოს ეკლესიის მეათე კრებაზე აირჩიეს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად, სახელწოდებით ეფრემ II.

კათოლიკოს-პატრიარქის, ეფრემ II-ის ინიციატივით მცხეთაში გაიხსნა ორწლიანი სამოძღვრო სასწავლებელი, რომელიც 1963 წელს გაბრიელ ეპისკოპოსის სახელობის სემინარიად გადაკეთდა.

მისი თაოსნობით ამავე წელს გამოიცა ახალი აღთქმა, ლოცვანი და სხვ. მის დროს საქართველოს ეკლესია შევიდა ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოში.

1970 წლის 19 ოქტომბერს (ძე. სტილი) სიონის საკათედრო ტაძარში, საღამოს ლოცვაზე, კათოლიკოს-პატრიარქ ეფრემ II-ს დაბადების დღეზე ღვთისმეტყველების დოქტორის სამეცნიერო ჭარისხი მიანიჭეს.

კათოლიკოს-პატრიარქი, ეფრემ II დაჯილდოებული იყო ალექსანდრიის, ანტიოქიის, ჩეხოსლოვაკიის, ბულგარეთის, რუსეთის და საქართველოს მრავალი საეკლესიო და საერო ორდენითა და მედლით. იგი გარდაიცვალა ყოელადწმინდა ღვთისმშობლის ხარების დღესასწაულზე 1972 წლის 7 აპრილს. დაკრძალულია თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში. მისი პირადი ფონდი ინახება საქართველოს საპატრიარქოს არქივში.

ლიტ.: ზ. ქვანია, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთაფარნი 1917 წლიდან, ქუთაისი, 1999.

გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1996, №31, 23 მარტი.

ღაჰი VI

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1972-1977 წლებში. (ერისკაცობაში ხარიგონ ჯიბოს ძე ღევდარიანი). დაიბადა 1903 წლის 24 მარტს, შორაპნის მაზრის სოფელ მირონწმინდაში.

1917 წელს დაამთავრა სოფელ სარგვეშის არასრული სასწავლებელი. სწავლა განაგრძო ჭიათურის მღვიმეის დედათა მონასტერში.

1918 წელს, ქუთათელ-გაენათელ მიგროპოლიტ ანგონის ლოცვა-კურთხევით, განაწესეს სოფელ მირონწმინდის წმიდა ნიკოლოზის სახელობის ეკლესიაში, მეღავითნედ. 1927 წლის 26 თებერვალს საჩხერის ფერისცვალების სახელობის საკათედრო გაძარში დაინიშნა მთავარ დიაკვნად. იმავე წლის 27 თებერვალს აკურთხეს მღვდლად და განაწესეს სარგვეშის წმიდა გიორგის სახელობის ეკლესიაში წინამძღვრად. 1928 წელს ეპისკოპოს ვარლამის მიერ მოწვეულ კრებაზე არჩეულ იქნა ხარაგაულის რაიონის მთავარ ხუცესად. 1930 წლიდან ღვთისმსახურებას ეწეოდა თბილისის სიონის საპატრიარქო გაძარში.

1932-1945 წწ. იმსახურა ქვაშვეთის წმიდა გიორგის გაძარში. 1945-1947 წწ. კი კუკიის წმიდა ნინოს სახელობის ეკლესიაში. 1947 წლის 20 ნოემბრიდან ისევ ქვაშვეთის გაძარშია წინამძღვრად.

1956 წლის 25 აგვისტოს აღიკვეცა ბერად, რის შემდეგაც აღყვანილ იქნა არქიმანდრიტის პატივში, ხოლო ღვთისმშობლის მიძინების დღეს, სიონობას, ხელდასხმულ იქნა ეპისკოპოსად. ჩაბარდა მარგვეთისა და ურბნისის ეპარქია. 1959 წელს ეპისკოპოსი დავითი დაინიშნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ქორეპისკოპოსად და მის გამგებლობაში შევიდა მანგლისის ეპარქიაც.

1960 წლის 10 იანვარს, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკ III-ის გარდაცვალების შემდეგ, მისივე წერილობითი ანდერძით, იგი დატოვებული იქნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრედ, რაზედაც იმხანად უარი განაცხადა.

1962 წლის 18 თებერვალს აღყვანილ იქნა მიგროპოლიტის ხარისხში. 1972 წლის 1 ივნისს საქართველოს მეთერთმეტე საეკლესიო კრებამ იგი აირჩია საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. ინგრონიზაცია შედგა მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქო გაძარში, კვირას, 2 ივლისს.

1977 წლის 9 ნოემბერს კათოლიკოს-პატრიარქი დავით VI გარდაიცვალა. დაკრძალულია თბილისის სიონის საპატრიარქო გაძარში.

დავით VI-ს მრავალი საეკლესიო ჯილდო აქვს მიღებული. 1959 წელს პაგრიარქმა მელქისედეკ III-მ დააჯილდოვა უმაღლესი საეკლესიო ჯილდოთი – სკუფიაზე ბრიალიანგის ჯვრის გარების უფლებით. 1963 წელს დაჯილდოვდა მოციქულთასწორის წმიდა ნინოს ორდენით; 1965 წელს – წმიდამთავარმოწამე გიორგი I-ის ხარისხის ორდენით, ხოლო 1970 წელს – მეორე პანალით პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის სასულიერო სემინარიაში, სადაც ძველ ქართულსა და საეკლესიო სლავურ ენებს ასწავლიდა.

მისი პირადი ფონდი ინახება საქართველოს საპატრიარქოს არქივში.

ლიტ.: ზ. ევანია, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქნი და მღვდელმთავარნი 1917 წლიდან, ქუთაისი, 1999.

გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1996, №31, 23 მარტი.

ილია II

უწმინდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათო-
ლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი (1977
წლიდან) (ერისკაცობაში ირაკლი გიორგის ძე ლულუშაური-
შიოლაშვილი).

დაიბადა 1933 წლის 4 იანვარს ქ. ვლადიკავკაზში. მშობლებმა მომავალი პაგრიარქი ქართულ გაძარში მონათლეს და ერეკლე II-ის პატივსაცემად ირაკლი დაარქვეს. 1952 წელს ილია II დაამთავრა ვლადიკავკაზის 22-ე საშ. სკოლა და მოსკოვის სასულიერო სემინარიში ჩააბარა, შემდეგ სწავლა განაგრძო მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში. 1957 წელს სასულიერო აკადემიის II კურსის სტუდენტი კათოლიკოს-პაგრიარქის მელქისედეკ III ლოცვა-კურთხევით აღექსანდრე ნეველის სახელობის გაძარში (თბილისი) ბერად აღიკვეცა და წმიდა ილია წინასწარმეტყველის პატივსაცემად ილია ეწოდა. მალე იგი ხელდასხმულ იქნა იეროდიაკვნად, 1959 წ. კი მღვდელ-მონოზვნად.

მღვდელ-მონოზვნა ილიამ 1960 წელს დაამთავრა მოსკოვის სასულიერო აკადემია ლეთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით. მან საკანდიდატო დისერტაციად წარადგინა თემა, „ათონის ივერიის მონასტრის ისტორია“. მას შესთავაზეს სამეცნიერო მუშაობის გაგრძელება, მაგრამ სასულიერო კადრების სიმციროს გამო სამშობლოში დაბრუნდა და ბათუმის საკათედრო გაძარში მღვდელმსახურად დაინიშნა. ერთგული მოღვაწეობისათვის იგი 1961 წელს აღყვანილ იქნა ილუმენის, შემდეგ კი არქიმანდრიტის ხარისხში, ხოლო 1963 წლის 26 აგვისტოს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქის, ეფრემ II მიერ ხელდასხმულ იქნა შემოქმედის ეპისკოპოსად და დაინიშნა პაგრიარქის ქორეპისკოპოსად. 1963 წლიდან 1972 წლამდე იყო მცხეთის სასულიერო სემინარიის – იმ დროისათვის ერთადერთი სასულიერო სასწავლებლის – პირველი რექტორი.

ილია II 1967 წელს გადაიყვანეს აფხაზეთის ეპარქიაში. 1969 წელს აღყვანილ იქნა მიგროპოლიტის ხარისხში. 1977 წლის 9 ნოემბერს კი კათოლიკოს-პაგრიარქის დავით VI გარდაცვალების შემდეგ წმიდა სინოდის გადაწყვეტილებით დადგინდა პაგრიარქის მოსაყდრედ, ხოლო 1977 წლის 23 დეკემბერს არჩეულ იქნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პაგრიარქად. იმავე წლის 25 დეკემბერს მოხდა მისი ინტრონიზაცია. პაგრიარქს მიეკუთვნა სახელი ილია II.

აღსაყდრების დღიდანვე კათოლიკოს-პაგრიარქი განსაკუთრებული ყურადღებით მოეკიდა საეკლესიო მრევლის გაფართოებას, ეკლესიაში ახალგაზრდობის მიზიდვას. ამისთვის კი აუ-

ცილებელი იყო ქადაგებების ხშირი ჩაგარება, სასულიერო ლიტერატურის გამრავლება. ამ მიზნით წირვა-ლოცვის გარდა, ქადაგებებისათვის სიონის საკათედრო ტაძარში საგანგებოდ დრო დაინიშნა. მიღწეულ იქნა ის, რომ სრულიად საქართველოში, განუწყვეტლივ იკითხება ფსალმუნები, ღვთისა და მამულის სადიდებლად. სიონის ტაძარში, ყოველი ორშაბათის მწუხრზე დანიშნულია ერის პარაკლისი. დაიწყო კათოლიკოს-პატრიარქის ეპისკოპოების ბეჭდვა. გაზარდეს მოცულობით „საქართველოს ეკლესიის კალენდარი“, რომელიც დიდი და მცირე სახით გამოდის. დაარსდა ჟურნალები „ჯვარი ვაშისა“, „საღვთისმეტყველო კრებული“, „საქართველოს საპატრიარქო“, გამოიცა ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები, „დიდისჯულის კანონი“, ლოცვანი, თანამედროვე ქართულით დაიბეჭდა „ბიბლია“. შეიქმნა „მისიისა და ევანგელიზაციის სასწავლო კომიტეტი“, საპატრიარქოს საგამომცემლო განყოფილება, მუშაობს პრეს-ცენტრი, გამოდის გაზეთი „მადლი“, მოქმედებს ახალგაზრდული ცენტრი „ძლევა“. საეკლესიო მოღვაწეობის არეალის გაფართოების მიზნით ილია II ინიციატივით საპატრიარქოსთან შეიქმნა ხუროთმოძღვრების, ხალხური რეწვის, სიწმინდეთა მოძიება-დაცვის ცენტრები; საგარეო და საფინანსო-ეკონომიკური, შეიარაღებულ ძალებთან და სამართალდამცავ დაწესებულებებთან ურთიერთობის განყოფილებები; საინფორმაციო, ჰუმანიტარული და მიმლოცველობის სამსახურები.

ილია II დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სასულიერო განათლების განვითარებას. 1988 წელს, თბილისში დაარსდა სასულიერო აკადემია, 1994 წელს კი გელათის სასულიერო აკადემია, ქუთაისის სასულიერო სემინარია. 1995 წელს, საპატრიარქოს ბაზაზე ამოქმედდა გელათის მეცნიერებათა აკადემია, თბილისში ფუნქციონირებს სასულიერო ინსტიტუტი, აქევა გადმოგანილი მცხეთის სასულიერო სემინარია. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გაიხსნა სასულიერო სასწავლებლები, საკვირაო სკოლები, გიმნაზიები. განსაკუთრებულად აღნიშვნის ღირსია სიონის სამრევლო სკოლა, ახალციხისა და ხირსის მონასტერთან არსებული სასულიერო სასწავლებლები, ბათუმის წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის გიმნაზია. სიონის ტაძართან მოქმედებს გალობის შემსწავლელი სკოლა, რომლის მიზანია გალობის მადლს ამიაროს მოზარდები, თბილისის სასულიერო აკადემიასთან ჩამოყალიბდა ხაგმწერთა

სკოლა. შედეგად, მღვდელმსახურთა შორის იმატა ახალგაზრდა კადრებმა, რამაც ხელი შეუწყო ეკლესიის „გაახალგაზრდავებას“, ახალგაზრდა მრევლის შემოკრებას.

საქართველოს პატრიარქი თავის ეპისკოპოლებსა თუ ქადაგებებში ხშირად ეხება ღიდაქტიკურ საკითხებს. მისი ლოცვა-კურთხევით საერო სკოლებში შემოიღეს ღვთისმეტყველების სწავლება. მას მიაჩნია, რომ „განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ დაწყებით, საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებს, რომლის პროგრამებიც კარდინალურ ცვლილებებს მოითხოვს“.

ილია II ლოცვა-კურთხევით მრავალი სიწმინდე დაუბრუნდა ქართულ ეკლესიას. მათ შორის წმინდანთა ნაწილები, დავით გარეჯის მიერ იერუსალიმიდან ჩამოგანილი მადლის ქვა. თბილისში ჩამოაბრძანეს „ივერიის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის“ ხაგი, რომელიც ათონის სასწაულმოქმედი ხაგის ასლს წარმოადგენს. იგი სიონში დაასვენეს და ვერცხლის პერანგით შემოსეს. გყავის პერგამენტზე ხელით იწერება დიდი საგრაჰეზო სახარება.

ილია II პატრიარქობის დროს საქართველოს ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა ილია ჭავჭავაძე, წმ. ნინოს მშობლები – ბაბულონი და სუსანა, მიგროპოლიტი ნაზარი, ალექსი ბერი, გრიგოლ ფერაძე, სიმონ მჭედლიძე, კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია, ცოგნე დადიანი და სხვა ღვთისა და მამულისათვის თავდადებული ქართველები.

მთელ საქართველოში მიმდინარეობს გაძრების აღდგენა-მშენებლობა. მარგო თბილისში ამჟამად ათამდე ეკლესია შენდება. ბევრი უკვე აშენდა (მაგ. თსუ-ს წმ. დავით აღმაშენებლის სახელობის ეკლესია), ბევრი აღადგინეს, ჯვარჩამოხსნილ გაძრებს ჯვრები დაუბრუნეს, ხელახლა მოიხატა რამდენიმე გაძარი, მათ შორის ღვთაების მონასტერი, დიდუბის ღვთისმშობლის სახელობის გაძარი. მაცხოვრის შობის 2000 და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის 1500 წლისთავთან დაკავშირებით თბილისში დაიწყო წმ. სამების სახელობის საკათედრო გაძრის მშენებლობა. 1997 წლისთვის დედაქალაქში მოქმედებდა 49 ეკლესია, ხოლო მთელ საქართველოში 400-ზე მეტი. აღსდგა სამონასტრო ცხოვრება. 53 მონასტერში 250-ზე მეტი ბერ-მონაზონი მოღვაწეობს. 1999 წლისთვის საქართველოს ეკლესიის ეპარქიათა რიცხვი 15-დან 27-მდე გაიზარდა, სასულიერო პირთა კი 600-მდე.

კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II ინტენსიური ურთიერთობა დაამყარა მსოფლიოს მართლმადიდებელ საპატრიარქოებთან. ბოლო წლების მანძილზე საქართველოს სკუმრები იყვნენ კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანგიოქიის, იერუსალიმის მართლმადიდებელი პატრიარქები. ამ ვიზიტების წყალობით უძველესმა ქართულმა ეკლესიამ აღიდგინა ის სულიერი კამირი, რომელიც მას აღნიშნულ საპატრიარქოებთან ისტორიულად ჰქონდა. ყველა დარწმუნდა, რომ იგი ერთგულია გრადიციებისა და ძველებურად შესწევს ძალა თავისი კუთვნილი ადგილის დასაკავებლად მართლმადიდებელ სამყაროში. ქართული ეკლესიისა და მისი მეთაურის ამ გზით წარმართული მოღვაწეობა, ქართველი ისტორიკოსების დახმარებით, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებით დაგვირგვინდა. 1990 წლის 23 იანვარს კონსტანტინოპოლის (მსოფლიო) საპატრიარქოს წმიდა სინოდის სხდომაზე განხილულ იქნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობის საკითხი (ეს დაემა ქართულმა ეკლესიამ დაიწყო ჯერ კიდევ 1963 წელს კუნძულ როდოსზე. მაშინ ილია II კამათში მონაწილეობდა, როგორც შემოქმედის ეპისკოპოსი). საკითხი საქართველოსათვის დადებითად გადაწყდა და კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო გახტმა, რომელიც „ინარჩუნებს კანონიერ უფლებას ჩაერთოს ღვთის წმიდა ეკლესიათა მოთხოვნილებაში, გამოიჩინოს გარკვეული მზრუნველობა და დააკმაყოფილოს ისინი“, გამოსცა „საქართველოს უწმინდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელი“, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „საქართველოს საზღვრებში შემავალმა წმიდა და მართლმადიდებელმა ეკლესიამ უძველესი დროიდან მიიღო თვითმმართველი და თავისუფალი განმგებლობა და შესაბამისად, საეკლესიო მმართველობითი ორგანიზაციაც“. ღოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ მსოფლიო საპატრიარქოს სინოდი აღიარებს „საქართველოს უწმიდეს ეკლესიას იმავე თვითმმართველი სტრუქტურითა და ორგანიზაციით, რაც უძველესი დროიდან გააჩნდა“. ამრიგად, დაკმაყოფილებულ იქნა 1979 წელს ილია II მიერ მსოფლიო საპატრიარქოს წინაშე წაყენებული მოთხოვნები: 1. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობა მე-V საუკუნიდან; 2. ეკლესიის მეთაურისთვის პატრიარქის წოდების დადას-

ტურება (ამ წოდებას ქართველი კათოლიკოსები მე-XI საუკუნიდან ატარებენ).

ილია II არ ღალატობს თავის წინამორბედთა გრადიციას (იხ. სტ. ლეონიდე) და განსაკუთრებული რუდუნებით ეკიდება საინგილოს საკითხს. 1988 წელს კახის რაიონის წმიდა გიორგის ეკლესიაში განახლდა ღვთისმსახურება, 1988-1992 წწ. აღსდგა სოფ. კახის წმიდა გიორგის, სოფ. ალიბეგლოს, წმ. ნინოს და სოფ. შაბაშის მთავარანგელოზის ეკლესიები. მისი ხელშეწყობით ხუთმა ინგილო ახალგაზრდამ სხვადასხვა დროს დაამთავრა საქართველოს სასულიერო აკადემია და საქართველოს ეპარქიებში, მათ შორის საინგილოშიც ეწევიან ღვთისმსახურებას. კახის რაიონში 1997 წელს გაიგზავნა მოძღვრად მამა ბასილი (კიკვაძე).

საპატრიარქოსთან არსებული მისიისა და ევანგელიზაციის განყოფილება 1992 წლიდან საინგილოში ეწევა მისიონერულ საქმიანობას. უფასოდ რიგდება მოსახლეობაში საღვთო წიგნები, ჯვარ-ხაგები, ეკონომიკური დახმარება. ქართველი მღვდელმთავრები წელიწადში 2-ჯერ მონაწილეობენ გიორგობის (ქურმუხობა) ღღესასწაულში. ღღესასწაულამდე ორი დღით ადრე ისინი სოფლის ეკლესიებში იხდიან პარაკლისს, აღავლენენ ლოცვა-კურთხევას, ხოლო ღღესასწაულზე წმ. გიორგის ეკლესიაში საერთო-სახალხო ნათლობას მართავენ. საპატრიარქო ზაფხულობით 250-300 ინგილო ბავშვს ასვენებს საქართველოს კურორტებზე. 1997 წელს ილია II კახის რაიონის სოფლის ეკლესიებში გადაიხადა პარაკლისი. მოსახლეობაში ასობით საღვთო წიგნი დააარიგა.

საეკლესიო მოღვაწეობის გარდა ილია II დაკავებულია ქველმოქმედებით. მისი შეწევნით საპატრიარქოს კარის ეკლესიასთან გაიხსნა „მოწყალების სახლი“, სადაც ყოველდღიურად ასობით აღამიანი გრაუემობს, ძეგვის ბავშვთა სახლში იზრდება 107 უთვის-გომო ბავშვი, ბათუმის ეპარქიაში კი ე.წ. ფერიის სავანეში მიუსაფარი აღამიანები სახლობენ. საპატრიარქოში გაიხსნა სამლოცველო ოთახები და მოძღვრებს უფლება მიეცათ აღსარება ჩაიბარონ მსჯავრდებულთაგან. პატრიარქი განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენს მგლოვიარე ოჯახების მიმართ. სიონის საკათედრო ტაძარში ყოველ შაბათს გარდება მიცვალებულთა წირვა, დაიბეჭდა „საგანგებო განჩინება მიცვალებულთა სულის მოსახსე-

ნებლად“. მისი ინიციატივით საქართველოში გაუქმებული იქნა სიკვდილით დასჯის კანონი.

კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II განსაკუთრებით გამოირჩევა მჭერმეტყველებითა და მხატვრობის ნიჭით. ამის დადასტურებაა 1997 წელს გამოცემული მისი „ეპისტოლენი, სიგყვანი, ქადაგებანი“; თამარის ფრესკა დიდუბის ეკლესიაში, ღვთისმშობელი – მანგლისის საპატრიარქო რეზიდენციაში, ეახგანგ გორგასალი – რუსთავის ეკლესიაში, თამარ მეფე და სოლომონ ბრძენი – თბილისის საპატრიარქოში. 1999 წლის 23 ნოემბერს, გიორგობას, გალერეა TMS-ში მოეწყო მის მიერ შესრულებული ხატწერის ნიმუშების გამოფენა.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II 1978-1983 წწ. იყო ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს პრეზიდენტი. იგი დაჯილდოებულია მსოფლიოს საპატრიარქოს, ანგიოქიის, იერუსალიმის, ალექსანდრიის, რუსეთის, საქართველოს, საბერძნეთის ბულგარეთის, რუმინეთის საპატრიარქოების; პოლონეთის, ჩეხოსლოვაკიისა და თითქმის ყველა სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოთი. ნიუ-იორკის სასულიერო აკადემიამ ილია II ღვთისმეტყველების დოქტორის საპატიო წოდება მიანიჭა. 1997 წელს მისი უწმინდესობა კრეგის სასულიერო აკადემიამ საპატიო წევრად აირჩია. ამ წელსვე იგი არჩეულ იქნა გაეროსთან არსებული ინფორმატიზაციის საერთაშორისო აკადემიის ნამდვილ წევრად; 1998 წელს კი ამერიკის მართლმადიდებელი ეკლესიის წმ. გიხონის საღვთისმეტყველო სემინარიამ ღვთისმეტყველების დოქტორის საპატიო წოდება მიანიჭა.

ლიტ.: ჟურნალი „ჯეარი ვაზისა“, 1978 წ. №3, 1990 წ. №3.

სტატიები: გ. კოპლაგაძე, ლ. ასლამაშიშვილი. „საქ. რესპუბლიკა“, 1993 წ. 6 იანვარი; 1997 წ. 25 დეკემბერი.

დ. ბუხრიკიძე გამ. „მერიდიანი“, 1999 წ. 24-26 ნოემბერი.

ნ. დავითაშვილი-ბაგრატიონი, გამ. „ლიტ. საქართველო“, 1997 წ. №51.

აგრეთვე გამოყენებულია საქართველოს საპატრიარქოს საინფორმაციო ცენტრის ცნობები.